

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ÂN'DA LEHV, LA'İB VE LAĞV KAVRAMLARI

Yüksek Lisans Tezi

Samed YAZAR

BURSA – 2015

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ÂN'DA LEHV, LA'İB VE LAĞV KAVRAMLARI

Yüksek Lisans Tezi

Samed YAZAR

DANIŞMAN

Doç. Dr. Celil KİRAZ

BURSA – 2015

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı'nda 701223004 numaralı Samed YAZAR'ın hazırladığı "Kur'ân'da Lehv, La'ib ve Lağv Kavramları" konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 15./06./2015 günü 9:30 - 11:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının... başarılı..... (başarılı/başarısız) olduğuna ...oy birliği..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Doç. Dr. Celil KIRAZ
Uludağ Ü. İlahiyat F.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Zekeriya Yılmaz
Yalova Üniversitesi İslami
İlimler Fakültesi
Zekeriya

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Mustafa BILGIN
Uludağ Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi

15./06./2015

ÖZET

Yazar	: Samed YAZAR
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Tefsir Bilim Dalı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xi + 159
Mezuniyet Tarihi	:/..../2015
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Celil KİRAZ

KUR'ÂN'DA LEHV, LA'İB VE LAĞV KAVRAMLARI

Bir giriş ve üç bölümden oluşmakta olan tezin giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı ve araştırmada takip edilen yöntemler kısaca anlatılmıştır.

Birinci bölümde “lehv, la'ib ve lağv” kavramının tahlili yapılmış, anlam alanları incelenmiştir. Ayrıca bu terimlerle irtibatı olan bazı kelimelerin üzerinde durulmuş, bütünlük arz etmesi açısından ilgili kelimelerin Kur'ân'daki türev ve kullanımları tablo halinde sunulmuştur.

İkinci bölümde “lehv, la'ib ve lağv” kelimelerinin geçtiği âyetler incelenmiş, gerek klasik dönem gerekse modern dönem müfessirleri temel alınarak oyun ve eğlence ifadelerinin yer aldığı âyetler araştırılmıştır. Bu kavramlarla alakalı olan âyetlerin tamamı bütünlük oluşturacak şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Söz konusu âyetlerin doğrudan dünya hayatının yerilmesi ile ilgili olmayıp, kâfir, müşrik, münafık ve Ehl-i Kitab'ın tutum ve davranışları hakkında olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise ilgili kavramların diğer İslâmî ilimlerde nasıl kullanıldığı ve bu kavramlara ne gibi anlamlar yüklenildiği ele alınmıştır. Bu terimler hakkındaki hadisler ve asr-ı saadet dönemi incelenmiş, mutasavvıfların oyun-eğlence ve bu konuyla bağlantılı olarak sema ve raks hakkındaki görüşleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, La'ib, Levh, Lağv.

ABSTRACT

Author : Samed YAZAR
University : Uludağ University
Main Department : Basic Islamic Sciences
Department : Commentary of the Qur'an
Type of Thesis : Master Thesis
Page Number : xi + 159
Date of Graduation :/...../2015
Supervisor : Doç. Dr. Celil KİRAZ

THE TERMS OF LAHW, LA'İB AND LAGW IN THE QUR'AN

This study is composed of four sections: introduction and three main chapters. In the introduction, the importance of the topic, methodology of the study and its limitations are briefly explained.

In the first section, semantic comprehensives of concepts of lehv, la'ib and lağv were studied. Moreover, some terms related to these concepts were mentioned, as a whole, the related words that have similar and different meanings are presented in the table.

In the second section, the Qur'an verses that the words of la'ib, lehv and lağv are mentioned are studied; and its verses which includes play and amusement expression are examined on the basis of the commentators in both early period and modern. All of the verses that is related to these concepts are scrutinized to be in unity. It is concluded that these verses are not directly related to criticisms of the worldly life, but it is in relation to the attitudes and behaviors of disbelievers, polytheists, hypocrites and people of the Scripture.

In the last section, how the related concepts have been used and what kinds of assign a meanings have been scrutinized.

The hadiths including these terms and the period of golden age (asr-ı saadet) have been examined; views of the sufis about the play-amusement and sema-raks in conjunction with this subject have been evaluated.

Key Words: Qur'ân, Tafsir, Amusement, play, Enjoying, Fun

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
I. ARAŞTIRMANIN AMACI	1
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	2
III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

LEHV, LA'İB VE LAĞV KAVRAMLARININ LÜGAVÎ YAPISI

I. LEHV, LA'İB VE LAĞV KAVRAMLARININ SÖZLÜK ANLAMLARI 5	
A. L-H-V KAVRAMI	5
1. Tanımı.....	5
2. Terim Anlamı	8
3. Kapsamı	8
B. L-A-B KAVRAMI	9
1. Tanımı.....	9
C. L-Ğ-V KAVRAMI	11
1. Tanımı.....	11
2. Terim Anlamı	14
II. LEHV, LA'İB VE LAĞV'IN KULLANIM ŞEKİLLERİ	14
A. KUR'ÂN'DA LEHV'İN KULLANIM ŞEKİLLERİ.....	14
B. KUR'ÂN'DA LA'İB'İN KULLANIM ŞEKİLLERİ.....	16
C. KUR'ÂN'DA LAĞV'İN KULLANIM ŞEKİLLERİ	18
III. LEHV VE LA'İB İLE YAKIN ANLAMLI KAVRAMLAR	19
A. 'ABES (عبث).....	19
B. BÂTİL (الباطل).....	20

C. DAHK (الضحك).....	21
D. GAMZ (الغمز).....	22
E. HAD‘ (الخدع).....	22
F. HEMZ (الهمز).....	23
G. HİZY (الخزي).....	23
H. İSTİHZÂ (استهزاء).....	24
İ. NEBZ (النبز).....	26
J. SEHV (السُّهُو).....	26
IV. LAĞV İLE YAKIN ANLAMLI KAVRAMLAR.....	27
A. GIYBET (الْغَيْبَةُ).....	27
B. KİZB (الْكَذْبُ).....	27
C. LEMZ (اللَّمْزُ).....	28
D. LEVM (اللُّؤْمُ).....	29
E. NEMÎME (النَّمِيمَةُ).....	29
F. SEBB (سَبَبٌ).....	30
G. SUHRİYYE (السُّحْرِيَّةُ).....	31
H. TE’SİM (تَأْسِيمُ).....	31

İKİNCİ BÖLÜM

KUR’ÂN’DA LEHV, LA’İB VE LAĞV KAVRAMLARININ İHTİVA ETTİĞİ ANLAMLAR

I. LEHV, LA’İB VE LAĞV KELİMELERİNİN İÇERDİĞİ ANLAMLAR .	34
A. ALAY/ALAY ETMEK	34
1. Allah ve Resûlüyle Alay Etmek	34
2. Peygamberlerle Alay Etmek	36
3. Âyetlerle Alay Etmek	43
a. Âyetlerle Alay Konusunda İnananların Tutunması Gereken Tavrı ...	47
b. Âyetleri Alay Konusu Edinenlerin Sonu	48
4. İnananlarla Alay Etmek	51
5. Duaları Sebebiyle İnananlarla Alay Etmek	53
6. Zekât Verenler ve İnfak Edenlerle Alay ve Alaycılarının Sonları	56
7. Namazı Alay ve Eğlence Konusu Yapmak	59
B. EĞLENMEK	61
1. Dini Eğlence Konusu Edinmek ve Dini Eğlence Edinenler	61
2. Âyetleri Eğlence Edinenler.....	66

3.	Eğlence Türünden Boş Sözlerle Allah'ın Yolundan Saptırmaya Çalışanlar	68
4.	Dünya Hayatının Gerçek Mahiyeti ve Eğlence Oluşu	73
5.	Dünya Hayatının Bir Eğlence ve Oyalanma Olması	78
6.	Dünya Hayatının Mal ve Evlat Sahibi Olma Açısından Oyalanma ve Eğlence Olması.....	83
7.	Yerin ve Göğün Eğlence İçin Yaratılmaması.....	87
8.	Allah ve Rasûlü'nü Terk Etmeye Sebep Olması Yönüyle Eğlenceye Dalma	91
9.	Alıkoyma, Oyalama ve Engelleme	94
a.	Emellerin Oyalaması.....	94
b.	İman Edenleri Allah'ın Zikrinden Alıkoyma	97
c.	Çokluk Yarışının Oyalaması	99
II.	LAĞV KELİMESİNİN İÇERDİĞİ ANLAMLAR	100
A.	KALBEN İNANILMADAN YAPILAN YEMİN	100
B.	BOŞ, FAYDASIZ SÖZ	103
1.	Boş Sözle Karşılaştığında Vakar İle Geçip Gitmek	105
2.	Boş Söz Duyulduğunda Verilmesi Gereken Cevap.....	107
C.	KUR'ÂN OKUNURKEN YAYGARA ÇIKARILMASI.....	109
D.	CENNETTE LAĞV'IN OLMAMASI	111

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LEHV, LA'İB VE LAĞV KAVRAMLARININ İSLÂM GELENEĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I.	ASR-I SAADET'TE OYUN VE EĞLENCE.....	114
II.	HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE OYUN VE EĞLENCE	116
A.	GÂYE VE AMAÇ TAŞIYAN OYUNLAR.....	117
1.	Binicilik ve At-Deve Yarışları.....	117
2.	Yüzücülük.....	119
3.	Yürüme ve Koşu.....	119
4.	Güreşmek.....	120
5.	Atıcılık.....	121
6.	Avlanmak	122
B.	OYALAYICI OYUNLAR	123
1.	Kurrek (Futbol).....	124

2. Hayvanlarla Oyalanıp Eğlenme.....	125
3. Satranç	127
4. Gece Sohbetleri.....	127
C. ZARARLI OYUNLAR	129
1. Kumar	129
2. Tavla	130
III. İSLAM HUKUKUNDA OYUN VE EĞLENCE.....	131
A. DÜĞÜN EĞLENCESİ.....	132
B. EĞLENCE TÜRLERİ HAKKINDAKİ HÜKÜMLER.....	133
1. Kumar	133
2. Tavla	134
3. Satranç	135
IV. TASAVVUFTA OYUN VE EĞLENCE	136
A. SEMÂ VE RAKS	137
B. MUSİKÎ.....	139
C. DÜNYA SEVGİSİ VE ZÜHD	141
SONUÇ	146
KAYNAKÇA.....	151
ÖZGEÇMİŞ	159

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
(a.s.)	: Aleyhisselâm
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin/ibni
bkz.	: Bakınız
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
EAÜİFD	: Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Hz.	: Hazreti
İSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
no.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
örn.	: Örnek
r.a.	: Radiyallahu anhu
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Saydadan sayfaya
(s.a.v)	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
Tah.	: Tahkik eden
Trc.	: Tercüme eden
ty.	: Basım tarihi yok
vb.	: ve benzeri
v.dğr.	: ve diğerleri
y.y.	: Basım yeri yok

ÖNSÖZ

Allah Teâla insanoğlunu dünya hayatında tarih süresince kendi başına bırakmamış, vazifelendirdiği elçiler ve göndermiş olduğu mesajlar vasıtasıyla onların hayatlarında uygulayacağı prensip ve ilkeleri bildirmiştir. Kur'ân-ı Kerim de Yüce Rabbimizin bizlere lütfettiği son ilâhi davettir. O, emîn olan Hz. Peygamber'e Arapça olarak emîn olan Cibrîl vasıtasıyla gönderilmiştir. Gönderildiği günden bu güne kadar nesilden nesile aktarılmış ve bu süreçte hiçbir değişikliğe, tahrife uğramamıştır. O'nun bir benzeri bugüne kadar ortaya konamamış, bundan sonra da kıyamete kadar konulamayacaktır.

Nazil olduğu zamandan günümüze kadar hemen hemen her devirde çeşitli şekillerde yorumlanan ve bu alanda ciltlerce eserler verilen Kur'ân-ı Kerim insanlara hidayet kaynağı olmuş, hayat ilkelerini çıkarmada insan hayatı için adeta bir anayasa görevi teşkil etmiştir. Kur'ân-ı Kerim ile ilgili kaleme alınan eserler daha çok onu baştan sona tefsir etme tarzındadır. Ancak özellikle son asırlarda bu tür eserler yerine Kur'ân'daki bir konunun onun bütünlüğü içerisinde ele alınıp incelenmesi ve araştırılmasına yönelik çalışmalar ağırlık kazanmaktadır. Yapmış olduğumuz araştırma da söz konusu çalışmalardan birisidir.

Her araştırma ve incelemenin bir amacı olduğu gibi bu tezimizin gayesi de "lehv, la'ib ve lağv" kelimelerinin Kur'ân'ın bütünlüğü içerisinde ele alınıp incelenmesidir. Çünkü adı geçen kavramlar, kulları ahiret hayatına hazırlamada en önemli unsur olan dünya hayatında onların önüne konulmuş olan hayati ilkeleri içermektedir. Kullar bu kavramların sınır ve muhtevasını bilmeleri halinde hem dünya hayatında yaşamlarını daha iyi şekillendirebilecek, hem de ebedi hayata hazırlık adına bu hayatlarında kendilerine sunulan nimetlerden de istifade ederek ebediyete hazırlanma fırsatı yakalayabileceklerdir. Ayrıca bu kavramların araştırılmasıyla insanı saadete ulaştıran yol daha iyi anlaşılacak, böylece gerek fert ve gerekse toplumun değişik meselelerine ışık tutulacaktır. Bizi Kur'ân'da çalışmanın temelini oluşturan ilgili kavramların çalışılmasına yönlendiren en önemli sebeplerden birisi budur.

Bu çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte konuya ışık tutacak olan araştırmanın konusu, önemi, amacı ve bu çalışmada kaynak olması açısından kullanılacak bazı eserlerin isimleri zikredilmiştir.

Birinci bölümde “lehv, la‘ib ve lağv” kelimelerinin tahlili ve anlam alanları, ikinci bölümde bu ıstılahların Kur’ân’daki kullanımları, üçüncü bölümde ise adı geçen kavramların İslâm kültür geleneği açısından ifade ettikleri anlam ve öneme işaret edilmiştir.

Bu vesile ile araştırma süresince konunun tespitinden bugünkü şekle gelinceye kadar, bize yol gösteren, tezimizi okuma ve değerlendirme zahmetinde bulunan, büyük bir titizlik ve özveriyle çalışmamızı yakından takip eden, tez danışmanım kıymetli hocam Sayın Doç. Dr. Celil KİRAZ’a, değerli görüş ve önerileriyle tezimize katkıda bulunan jüri üyeleri kıymetli hocalarımız Sayın Yard. Doç. Dr. Mustafa BİLGİN ve Sayın Yard. Doç. Dr. Zekeriya YILMAZ’a, çalışmamız boyunca yazdıklarımızı gözden geçirerek her türlü tavsiyelerini bizden esirgemeyen ve önemli fikirleriyle çalışmamıza destek veren İbrahim YILDIZ’a, ayrıca diğer hoca ve arkadaşlarıma şükranlarımı arz eder, teşekkürü bir borç bilirim.

Samed YAZAR

Bursa-2015

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmamızın konusu Kur'ân'da yer alan lehv, la'ib ve lağv kavramlarının incelenmesi, bu kelimelerin Arap dilindeki kullanımı ve anlamları, İslâm'ın ilk döneminden günümüze kadar geçirmiş oldukları anlam değişimleri, mütekaddimîn ve müteahhirîn tefsir âlimlerince verilen anlamlarının incelenmesi ve değerlendirilmesi olacaktır.

I. ARAŞTIRMANIN AMACI

İslâm uleması Kur'ân'ın değiştirilemez niteliği bulunması nedeniyle bir yandan Kur'ânî kavramların korunmasına gayret etmişler, diğer taraftan İslâmî ilimlerin ortaya çıkış ve gelişme sürecinde onları yorumlama çabası içerisine girmişlerdir. İncelediğimiz kavramlar yapılan yorumlardaki çeşitli bakış açılarının yoruma tesir düzeyine göre Kur'ân'daki anlamına göre daha dar bir anlamda, daha geniş bir anlamda, kısmen farklı anlamda veya tamamen anlamı dışında mecazen kullanılır hale gelmiş olabilmektedir.

Söz konusu türden varsayımlar ortaya konulduktan sonra, araştırmamızda ele almak istediğimiz kavramların da yukarıdaki açılardan incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü bu kelimelerin bazen eş anlamlı olarak kullanıldığını/anlaşıldığını, bazen bunların yukarıda ortaya konan bakış açılarına indirgenerek Kur'ânî çerçevenin dışına çıkarıldığını görmekteyiz. Araştırmamız, en temelde “bu kavramlar ne kadar Kur'ân'ın inşa ettiği anlam çerçevesinde kullanılmaktadır?” sorusunu tespiti yöneliktir. Araştırmamızda bu kavramların Kur'ân'da Arap dilindeki anlamlarda kullanılmış olduğunu, yeni anlamlar eklendiğini ya da aynen korunduğunu, tefsir ilminde çeşitli yorum biçimlerine/ekollere/mezheplere/itikadî tutumlara göre farklı anlamlarda kullanıldığını ve bu kullanımların çeşitli derecelerde Kur'ânî kullanımlardan uzaklaşıp uzaklaşmadığını inceleyeceğiz. Kur'ân'daki kavramların hadislerde aynen korunduğunu veya farklılaştığını, kelam, tasavvuf ve fıkıh gibi ilim dallarında yeni anlamlar kazandığını, bunların da kısmen Kur'ânî muhtevadan uzaklaştığını veya ona uygun olup olmadığını ele alacağız. Bu kavramların İslâm kültür tarihi içerisinde kazanmış olduğu yeni anlamlara da değinilip günümüze aktarılan ve kullandığımız anlam çerçevesi ortaya konulacaktır.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Kur'ân-ı Kerîm'i anlamaya yönelik olarak asırlardır farklı yorum ve anlayışlar geliştirilmiştir. Kavram tefsiri de bu yöntemlerden biridir. Bu araştırmada Kur'ân'da önemli bir yere sahip olan lehv, la'ib ve lağv kavramlarının etimolojik ve semantik yapısına, Kur'ân'daki kullanımlarına ve bağlantılı oldukları kelimelere yer verilecektir. Ayrıca rivayet ve dirayet tefsirlerinde bu kavramların hangi anlamlarda kullanıldıkları da açıklanacaktır.

Oyun ve eğlencenin niteliğini anlamak, Kur'ân'da bu kavramların ne için kullanıldığını öğrenmek akademik açıdan önem arz etmektedir. Örneğin En'am sûresi 32. âyette dünya hayatının ancak bir oyun ve eğlence olduğu, ahiret hayatının ise Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlı olacağı belirtilmektedir. Ne var ki bu âyet hakkında yapılan bazı açıklamaları okuduğumuzda dünya hayatının oyun ve eğlence gibi değersiz olup, ondan yüz çevirmek gerektiği, bunun yerine ahiret hayatına, dolayısıyla da onu kazandıracak olan ibadet ve itaate yönelmek gerektiği gibi anlamlar çıkarıldığını görüyoruz. Oysa burada dikkatlerden kaçan nokta, âyetin siyak-sibakı göz önüne alındığında esas itibarıyla yerilenin oyun ve eğlence, dolayısıyla da dünya hayatı olmadığıdır. Asıl yerilen husus inkârcıların sadece dünya hayatına yönelmeleri ve ahireti inkâr etmeleridir. Yoksa bu âyetten dünya hayatının gerçek dışı, boşuna ve ciddî hiçbir amaç taşımadan yalnızca bir oyun ve eğlence olduğu anlamı çıkarılamaz.

Yapılan çalışmada bu kavramların hitap ettiği çevre ve kesimler de genişçe ele alınıp verilmek istenen mesajın kimlere ne şekilde olduğu daha detaylı bir çerçevede sunulmaya çalışılacaktır. Çünkü bu ifadeler bazen müşriklerin peygamberi ve dini alay konusu yapmaları, bazen ehli kitabın din karşısında tutumları, bazen de müslümanların boş söz ve oyundan kaçınmaları hakkında kullanılmıştır.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Metot olarak önce bu kelimelerin sözlük ve terim anlamları incelenecektir. Bunun için de kullanılacak kaynaklar Arap dili açısından bize kelimelerin ilk kullanımları da dâhil olmak üzere anlam yapılarını ve kullanımlarını verecek olan en eski kaynaklardan başlayıp günümüze kadar yazılmış olan çeşitli Arapça sözlükler olacaktır. Kelimelerin sözlük

anlamları için Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî'nin (175/791) *Kitâbu'l-'ayn*'ı, Ezherî'nin (370/980) *Tehzîbü'l-luga*'sı, Cevherî'nin (400/1009'dan önce) *es-Sihâh*'ı, Râğîb el-İsfahânî'nin (502/1108) *el-Müfredât*'ı, Zemahşerî'nin (538/1143) *Esâsü'l-belâga*'sı, İbn Manzûr'un (711/1311) *Lisânü'l-'arab*'ı, Zebîdî'nin (1205/1791) *Tâcu'l-'arûs* isimli eseri, terim anlamları için Ebû Hilâl el-'Askerî'nin (395/1005) *Mu'cemu'l-Furûki'l-luğaviyye*'si, Cürcânî'nin (816/1413) *et-Ta'rifât*'ı, Ebû'l-Bekâ'nın (1095/1684) *el-Külliyât* ve Tehânevî'nin (1158/1745) *Mevsû'atü keşşâfi istilâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm* adlı eserlerine başvurulacaktır. Ayrıca günümüz Türkçesinde ve bu kelimelerin eski Türkçede kullanımları için başta Türk Dil Kurumu'nun *Tarama Sözlüğü* olmak üzere çeşitli Türkçe sözlüklere de başvurulacaktır.

Çalışmamızda temel eksen Kur'ân-ı Kerîm olacak ve âyetlerin mealinde genel olarak Türkiye Diyanet Vakfı Meâli kullanılacaktır. İlgili âyetlerin tefsirinde müracaat edilecek kaynaklar ise Taberî'nin (310/922) *Câmi'ul-beyân*'ı, İbn Ebû Hâtim'in (327/938) *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*'i, Zemahşerî'nin (538/1143) *el-Keşşâf*'ı, Fahreddîn er-Râzî'nin (606/1209) *et-Tefsîru'l-kebîr*'i, Kurtubî'nin (671/1272) *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*'ı, Beyzâvî'nin (685/1286) *Envârü't-tenzîl*'i, Neseffî'nin (710/1310) *Medâriku't-tenzîl*'i, İbn Kesîr'in (774/1372) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*'i, Bursevî'nin (1127/1715) *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*'ı, Şevkânî'nin (1250/1834) *Fethu'l-kadîr*'i, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (1942) *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı tefsirleri ve mümkün olduğunca başka pek çok eserden de istifade edilmeye çalışılacaktır. Âyetlerin tasnifi ve kelimelerin geçtiği âyetlerin incelenmesi konusunda Muhammed Fu'âd Abdülbâkî'nin *Mu'cemu'l-müfehres li elfazi'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eserine müracaat edilecektir.

İncelediğimiz kavramlarla ilgili olarak doğrudan veya dolaylı olarak yapılmış olan tezler, makaleler ve ansiklopedi maddelerinden de faydalanılacaktır.

Yazım ve imlâ kılavuzu için Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün Tez Yazım Kılavuzu esas alınacak olup Arapça ve Farsça kaynaklı olan kelime, isim ve eserlerin yazımında –kural bulamadığımızda- *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* imlâ kaideleri esas alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

LEHV, LA'İB VE LAĞV KAVRAMLARININ LÜGAVÎ YAPISI

I. LEHV, LA'İB VE LAĞV KAVRAMLARININ SÖZLÜK ANLAMLARI

A. L-H-V KAVRAMI

1. Tanımı

“Lehv/لَهْوٌ” kelimesi “ل-ه-و/ل-h-v” kökünden türemiş olup insan için önemli olan ve ona gerekli olandan alıkoyan şeydir. Bu anlamda “lehevtü bikezâ/لَهْوْتُ بِكَذَا” “falan şeyle oyalandım” ve “leheytü ‘an kezâ/لَهَيْتُ عَنْ كَذَا” “oyunla ilgilenip başka şeyleri unuttum” denmiştir. Bu anlamda Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: “إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَ لَهْوٌ” “*Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir.*”¹

Lehv, her hangi bir şeyin kişiyi meşgul etmesine² ve nefsi ciddiyetten uzaklaştırıp eğlenceye çevirmesine denir.³ İnsanın kendisinden istifade ettiği her şey için “lehv/لَهْوٌ” ismi kullanılır. Allah (c.c.) buyurur ki: “لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا” “*Eğer bir eğlence edinmek isteseydik*”⁴ bu âyette geçen “lehv/لَهْوٌ” kelimesiyle “kadın ve çocuk” kastedilmiştir diyenler “lehv” kelimesini oyun ve eğlence diye tanımlanmış olan dünya hayatına ait güzelliklerin bazısına tahsis etmişlerdir.⁵

“Elhâhü kezâ/كَذَا/أَلْهَاهُ” “daha önemli olan şeyin önüne geçti ve ondan alıkoydu” anlamına gelir. Bu kelime Tekâsür sûresinde أَلْهَأْتُمْ التَّكَاثُرَ “*çoklukla övünmek, sizi kabirlere*

¹ Muhammed 47/36.

² es-Sâbûnî, Muhammed Ali, **Safvetü't-tefâsîr**, Dâru's-Sâbûnî, Kahire 1997, I, s. 355.

³ Ebü'l-Bekâ, Eyyüb b. Musa el-Kefevî, **el-Külliyyât**, tah. Adnan Derviş Muhammed el-Mısrî, Müessesetu'r-Risâle, 3. baskı, Beyrût 1988, s. 799.

⁴ Enbiyâ 21/17.

⁵ er-Râğıb el-İsfahânî, **el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân**, tah. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, y.y., s. 586.

varıncaya kadar oyaladı”⁶ anlamında kullanılmıştır. Bir diğer âyette ise رَجَالٌ لَا تُلْمِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنِ ذِكْرِ اللَّهِ “Birtakım insanlar ki, ne ticaret ne de alışveriş onları Allah’ı anmaktan alıkoyar”⁷ şeklinde geçmektedir. Burada maksat ticareti yasaklamak ve onu hoş görmemek değildir. Aksine, kendini bütünüyle ona vermek, namazlara ve diğer ibadetlere zaman ayıramamaktır. Çünkü Yüce Allah “لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ” “Ta ki kendilerine ait birtakım menfaatlere şahid olsunlar”⁸; لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ “Rabbinizin lütfunu istemenizde size bir günah yoktur”⁹ buyurarak ticaretin yasak olmadığını bildirmektedir. “Lehv” kelimesi bir diğer âyette “لَا هِيَ قُلُوبُهُمْ... ” “Kalpleri hep eğlencededir... (gaflattedir)”¹⁰ şeklinde yani; kalpleri sürekli boş işlerle, kendisine fayda vermeyecek şeylerle meşgul olanlar anlamında kullanılmıştır.

“Lehvetün/لَهْوَةٌ” kelimesi değirmene akan tanelerin akışını düzenleyen ve çok akmasını engelleyen alettir. Bunun çoğulu “lehâ/لَهْيٌ” şeklinde gelir. Bağış anlamına gelen “atiyyetün/عَطِيَّةٌ” sözcüğü de buna benzetilerek “lehvetün/لَهْوَةٌ” diye adlandırılmıştır. “Lehâtün/لَهَاءٌ”, “boğazın üzerinde biriken küçük ettir.” Bu kelimenin ağzın en dip tarafı olduğunu söyleyenler de vardır.¹¹ Ayrıca Arapça’da eğlence anlamına gelen veya bazı eğlence türlerini ifade eden **ferah** ve **semer** gibi kelimeler de bulunmaktadır.

Lehv kelimesine tek bir anlam yüklenmemiştir. Levh’i “insanın sevinç, arzu ve benzeri duygularını coşturan oyun ve eğlenceden şeylerdir” diye tarif eden *Lisânü’l-‘Arab*, onun bazı âlimlerce “nikâh” şeklinde algılandığını belirtmektedir.¹² Bunun yanında Arapça’da “eğlence ve oyun” anlamında “dedün/دَدٌ” kelimesi kullanılmıştır. Bir rivayette Hz. Peygamber “لَسْتُ مِنْ دَدٍ وَلَا الدُّ مِثِّي بِشَيْءٍ” buyurmuştur.¹³ İbnü’s-Sikkât “دَدٌ” kelimesinin “batıl” manasında

⁶ Tekâsür 102/1.

⁷ Nûr 24/37.

⁸ Hac 22/28.

⁹ Bakara 2/198.

¹⁰ Enbiyâ 21/3.

¹¹ er-Râğıb, a.g.e., s. 586, İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü’l-‘Arab*, Dârü’l-Me‘arif, Kahire, y.y., I, s. 741.

¹² İbn Manzûr, a.g.e., XV, s. 258.

¹³ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Edebü’l-müfred*, tah. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dârü’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrût 1989, s. 274.

olduğunu söylemekte ve hadisin “*Ben batıldan değilim, batıl da benden değildir*” şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁴

Lehv kelimesi ve türevleri Kur’ân’da on bir âyette geçmektedir.¹⁵ Genel olarak ahirete nispetle dünya hayatının değersizliğini vurgulamak için “oyun” anlamında “la‘ib” kelimesiyle birlikte kullanılmıştır.¹⁶ Ayrıca “ittehaze/إِتَّخَذَ” fiiliyle beraber Türkçe kullanıma yakın bir şekilde “eğlenceye almak” anlamında da geçmektedir.¹⁷ “*Onlar bir ticaret ve lehv gördükleri zaman ona koşuştular ve seni ayakta bıraktılar*”¹⁸ meâlindeki âyette geçen lehv, ticaret kervanının geldiğini haber vermek için çalınması mutata olan kös, def, dümbelek veya davul zurna gibi bir çalgı aleti olarak yorumlanmıştır.¹⁹ Buradaki kullanımdan hareketle, Arap toplumunun zor şartlar altında yolculuğunu tamamlayan kervanların gelişini lehv adındaki bir tür çalgı aletini çalarak karşıladıklarını görmekteyiz. Nitekim bu âyetin sebab-i nüzûlünde görülür ki bir Cuma namazı vaktinde Şam’dan Medine’ye ticaret kafilesi gelir ve kafile mensupları geldiklerinden şehir ahalsinin haberi olsun diye def ve davul çalmaya başlarlar. Bu esnada Hz. Peygamber (sav) hutbe îrad etmektedir. Davulun sesini duyan cemaat sabırsızlanır ve on iki kişi dışında hepsi kafilenin bulunduğu yere koşarlar. Bunun üzerine Cuma sûresinin 11. âyeti nazil olur ve Allah (c.c.) böylelikle sahabeyi ikaz eder.²⁰ Bu âyette geçen “lehv” yukarıda da bahsettiğimiz kafile gelirken çalınan kös, dümbelek veya davul zurnadır.

Hîrî (ö.431) *Vücûhü’l-Kur’ân* isimli eserinde lehv’in üç anlama geldiğini söylemektedir. Bunlar:

1. Bâtıl.
2. Dalgınlık ve gaflet.
3. Kadın.²¹

¹⁴ İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, **Garîbü’l-hadîs**, Beyrut 1985, I, s. 330.

¹⁵ Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, **el-Mu‘cemü’l-Müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm**, Kahire 2007, s. 752.

¹⁶ “*Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir...*” En‘am 6/32, 70; A‘raf 7/51; ‘Ankebût 29/64; Muhammed 47/36; Hadîd 57/20.

¹⁷ “Onlar dinlerini oyun ve eğlence edinmişlerdir...” A‘raf 7/51.

¹⁸ Cuma 62/11.

¹⁹ Nebî Bozkurt, “Eğlence”, **DİA**, X, İstanbul 1994, s. 483.

²⁰ Ebü’l-A‘lâ Mevdûdî, **Tefhîmü’l-Kur’ân**, trc. Muhammed Han Kayani, v.dğr., İnsan Yayınları, İstanbul 1996, VI, s. 314.

²¹ el-Hîrî, Ebî Abdurrahmân İsmâil b. Ahmed en-Nîsâbü’rî, **Vücûhü’l-Kur’ân**, tah. Dr. Necif Arşî, Müessesetü’t-tabî’t-Tâbiati lil-Astânati’r-Radaviyyeti’l-Mukaddese, Meşhed 1422, s. 512.

2. Terim Anlamı

Lehv, neşeli ve hoş vakit geçirmeye yarayan oyun, yarış, musiki, raks gibi şeylerin genel adı olan eğlencenin karşılığıdır. Türkçe’de eğlenmek, vakit geçirmek, beklemek, kalmak, oyalanmak, durup dinlenmek²² anlamlarında kullanılmakta olup sözlüklerde “neşeli ve hoşça vakit geçiren şey” olarak tarif edilmiştir. Kelime “eğlen” köküne “ce” eki eklenerek türetilmiş olup neşeli ve hoşça vakit geçirmeye yarayan oyun, yarış, mûsikî, raks gibi şeylerin genel adı olmuştur. Belli günlerde toplumun büyük bir kesiminin katılımıyla yapılan eğlencelere “şenlik” denir. Şenlik esasında eski metinlerde “meskûn ve mamur yer” anlamında kullanılmakla birlikte “sevinmek, keyiflenmek, neşelenmek” anlamı da kazanmıştır. Eski Türklerde özellikle düğünlerde yapılan eğlencelere “şölen” denilmekteydi. Kelime günümüz Türkçesinde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Toplu halde yapılan bu kutlamalar genellikle ikramlı olmaktadır. Türkler bu tür şenlik, şölen ve ziyafetlere “toy”²³ derlerdi. Türkî Cumhuriyetlerin bazılarında hâlen kullanılan kelime eski Türkçe eserlerde Arapça “velîme” (düğün yemeği) karşılığında “toy-dernek” olarak geçmektedir.

Lehv kavramı la‘ib’in karşılığı olarak kullanılmakla beraber ondan daha kapsamlıdır. Ebû Hilâl el-Askerî (ö.400/1009’dan sonra) bu iki kavram arasındaki farklılıklar hakkında satranç ve diğer oyunlardan eğitim amacı taşıyanların “la‘ib” olarak kullanıldığını onların “lehv” olmadığını söylemektedir. Bu yüzden de onlar için “lehv” ifadesinin kullanılamayacağını, çünkü “lehv”in kişiye herhangi bir fayda vermeyen ve kendisini ilgilendirmeyen bir şeyle uğraşması olduğunu ifade etmektedir.²⁴

3. Kapsamı

Lehv’in tanımı ve terim anlamı incelendikten sonra onun kapsamı belirlenecek olursa lehvi üç kısma ayırmak mümkündür:

1. Fayda ve zarar vermeyen lehv: Mesela eğlence ortamlarında bulunup hiçbir fayda sağlamayan hikâyeler dinleyerek vakit geçirmek gibi.

²² Cem Dilçin, **Yeni Tarama Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s.90.

²³ Başlangıçta “çadırlar toplama, karargâh, ordugâh” anlamlarına gelen “toy” kelimesi buradan “ordugâhta toplananlar, halk, topluluk” anlamıyla genişlemeye uğramıştır. Eski Anadolu Türkçesinden itibaren ise yine bu anlamdan gelişmiş olan “ziyafet, toy, şölen” anlamlarıyla yaşamaya devam etmiştir. Bkz. Hülya Arslan Erol, **Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.520.

²⁴ Ebû Hilâl el-‘Askerî, **Mu‘cemu’l-furûku’l-luğaviyye**, tah. Şeyh Beytullah Beyât, Müessesetü’n-Neşri’l-İslâmî, Kum 1412, ss. 964-470.

2. Kişide ve toplumda olumsuz yönde etki bırakan lehv: İnsanların kendilerini lehve o derece kaptırmaları ve bunun neticesinde de namaz vakitlerini geçirmeleri, yapmaları gereken asıl vecibeleri de terketmeleri gibi.

3. Birey ve toplum için fayda sağlayan lehv: Eğitici yarışmalar, at ve deve yarışları, ok ve silahla yapılan müsabakalar bu tarz lehv'dir. Bu tür lehv dinen mübahtır. Hatta neticesine göre bazen müstehab da olur. Bunlarda görüldüğü üzere hem topluma hem de kişiye fayda sağlanmaktadır.²⁵

B. L-A-B KAVRAMI

1. Tanımı

“La‘ib/لعب” kelimesi “la‘ibe/لعب” kökünden türemiş olup “لعب-يلعب-لعباً-لعباً” kalıplarındadır²⁶ ve aslı “ağzının suyu akmak” anlamına gelen “lu‘âb/لعب” sözcüğüdür. Bu anlamda kullanılan fiil, “قَدْ لَعِبَ يَلْعَبُ لَعِبًا” şeklindedir ve “ağzının suyu aktı” demektir. Ayrıca “la‘ibe fülânün/فُلَانٌ لَعِبَ” ifadesi kişinin yaptığı işi, sahih bir maksadı olmadan yapması anlamına gelir. “La‘ibe/لعب” fiilinin masdarı “la‘iben/لعباً” şeklindedir.²⁷

“el-la‘be/اللعبَة” sözcüğü, “bir kere oyun oynamak” anlamına gelir. “Li‘be/لعبَة” ise, “oyuncunun oyun oynama halini” tasvir eder. “رَجُلٌ تَلْعَابَةٌ” deyimini “çokça oynayan, oyun seven, çok oyunu olan adam” demektir. “El-lu‘be/اللعبَة” “kendisiyle oyun oynanan alettir.” “Mel‘ab/ملعب” ise “oyun oynanan yer, oyun yeri” demektir. Bal için “lu‘abu’n-nahli/لعب الحلي” arının ağız suyu, denmiştir. “Lu‘âbu’s-şemsi/لعب الشمس” deyimini ise, “havada örümcek ağı gibi görünen şeylerdir.” “Mülâ‘ibu zillihî/ملاعب ظلّه” ifadesi “gölgesiyle oynuyormuş gibi imaj veren bir çeşit kuş” için kullanılmaktadır.²⁸

²⁵ Sümeyra Güvendi, Fıkıhta Lehv, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008, s. 9.

²⁶ Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-‘ayn müretteben ‘alâ hurûfi'l-mu‘cem*, tah. Abdulhamid Hendâvî, Dârü'l-Kütübî'l-ilmîyye, Beyrût 2003, II, s. 148.

²⁷ er-Râğîb, a.g.e., s. 580.

²⁸ er-Râğîb, a.g.e., s. 581.

La'ib kelimesi “ciddiyetin zıddı”²⁹, “hiçbir fayda getirmeyen uğraşların tümüne birden verilen ad”³⁰ demek olup “kişinin yaptığı bir fiilin herhangi bir amaca yönelik olmaması”³¹, herhangi bir gaye içermemesi veya geçerli bir gayesinin olmaması,³² yapılan işin faydalı bir sonucunun olmaması³³ anlamlarına da gelmektedir. Çocuğun yaptığında hiçbir fayda getirmeyen ve onu boş yere yoran şeye de la'ib denilmektedir.³⁴ Kişinin fayda veren bir şeyi faydasız bir şeye tercih ederek terk etmesi de la'ib olarak tanımlanmıştır.³⁵

La'ib kelimesinin Türkçe'deki karşılığı “oyun”dur. Ayrıca bu kelime “vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence, kumar, şaşkınlık uyandırıcı hüner, genellikle müzik eşliğinde yapılan hareketler bütünü, temsil ve piyes, fizik gücünü ve zekâyı geliştirmek amacıyla yapılan yarışma, hile ve düzen” gibi anlamlara gelmektedir.³⁶ Daha kapsamlı şekilde ele alacağımız ve “kişiyi oyalayan, ona başka şeyleri unutturan şey” anlamına gelen “lehv” kelimesi la'ib'in karşılığı olarak kullanılmakta olup ondan daha kapsamlıdır.³⁷

La'ib ve türevleri Kur'an'da yirmi âyette geçmektedir.³⁸ Bazı âyetlerde insanı aldatması ve geçici olması sebebiyle dünya hayatı bir oyun (la'ib) ve eğlence (lehv) olarak tanımlanır.³⁹ Yine iki âyette lâ'ib “şakacı, oyunbaz”⁴⁰ şeklinde geçmektedir. Ayrıca değişik âyetlerde “oyun, eğlence, alay” manasında **hüzüv**⁴¹ ve aynı kökten “oyuncak edinme, eğlenceye alma” anlamında **istihza**⁴² masdarından kelimeler yer almaktadır. Çalışmanın ileriki kısmında bu kavramlardan bahsedilecektir.

²⁹ el-Firûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kub, **el-Kâmusû'l-Muhît**, Beyrut 2005, s. 134.

³⁰ İbn Manzûr, a.g.e., I, s. 739.

³¹ ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî, **Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs**, tah. Abdul Alîm et-Tahâvî, Kuveyt 1987, IV, s. 209.

³² İbn Manzûr, I, s. 740.

³³ er-Râğîb, a.g.e., s. 581.

³⁴ el-Cürcânî, Seyyid Şerif, **et-Ta'rîfât**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 1983, s.192.

³⁵ Ebü'l-Bekâ, a.g.e., s. 799.

³⁶ Nebi Bozkurt, “Oyun” **DİA**, XXXIV, İstanbul 2007, s. 15.

³⁷ Bozkurt, “a.g.md.”, **DİA**, XXXIV, s.15.

³⁸ Abdalbâkî, a.g.e., s. 747.

³⁹ “Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir...” (En'am 6/32) Ayrıca bkz: Ankebût 29/64; Muhammed 47/36; Hadîd 57/20.

⁴⁰ “Biz, göğü, yeri ve bunlar arasındakileri, oyuncular (işî, eğlencesi) olarak yaratmadık.” (Enbiyâ 21/16) Ayrıca bkz: Enbiyâ 55.

⁴¹ Bkz. Bakara 2/67; Mâide 5/57, 58.

⁴² Bkz. Tevbe 9/65; Hûd 11/8; Hicr 15/95.

C. L-Ğ-V KAVRAMI

1. Tanımı

“Lağv/لَعْوُ” “l-ğ-v/ل-غ-و” kökünden gelmekte olup “boş şey, boş söz” demektir. Daha çok önem verme seviyesinden düşük olan söze denir. Lağv eza, sövme ve şirk gibi anlamlara gelmektedir. Mücâhid’e (ö. 103/721) göre lağv “eza ve sövme” Dahhak’a (ö.105/723) göre ise “şirk” anlamındadır. “Lağiye bikezâ / لَعِي بِكَذَا” “şunu geveledi” deyimini serçenin kendine mahsus sesiyle anlatmak istediği gibi anlatmaya çalıştı, demektir. Buradan hareketle her fırkanın kendisine tutkunluk ya da bağlılık gösterdiği sözüne/diline “luğatun/لُغَاتُ” denilmiştir.

Düşünülmeden, gelişi güzel söylenen, itibar edilmeyen, faydası olmayan, fuzulî ve çirkin sözlere lağv denmektedir.⁴³ Ayrıca ister söz, ister başka bir şey olsun kendisine itibar edilmeyen ve değersiz olan şeylere de lağv denilmektedir.

“Lâğiye/لَاغِيَةٌ” kelimesinin boş söz veya boş işlerle meşgul olan topluluk ve akıbet anlamı vardır. Faydasız, boş, ehemmiyetsiz, beyhude şeylere de “lağv/لَعْوُ” denir. “Lağviyat” ve “lağveyat” kelimeleri ise yukarıdaki söz ve fiillerden daha geneldir. Hata ve günah içeren sözlere de “kelime-i lâğiye” denir. Nebe Sûresi 35. âyette “*orada ne bir lağv ne de bir yalan işitirler*” ifadesi söz konusu anlamı vermektedir. “Lağv/لَعْوُ” sözcüğü değersiz, kasıtsız ve amaçsız sözler için de kullanılır. Bunun türlerinden biri de yeminlerde söz konusu olan “lağv/لَعْوُ” şeklindedir. Lağv yemini, içinde bir kararlaştırma ve kasıt bulunmayan yemindir, yani bir şeye kanaatine göre yemin etmek ve sonra onun aksine olduğunun anlaşılmasıdır, dolayısıyla bunda yalan kastı yoktur. Bu yemin, herhangi bir sözleşme ve anlaşma söz konusu değilken, sözgelimi olarak söylenen, bir alışkanlık hâline gelen yemin türüdür. Yüce Allah bu anlamda “لَا يَوَاحِدُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ” “Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz.”⁴⁴ buyurmaktadır. Şair adı geçen kavramın bu anlamını temel alarak der ki:

وَلَسْتَ بِمَأْخُودٍ بِاللَّعْوِ تَقُولُهُ إِذَا لَمْ تُعَبِّدْ عَاقِدَاتِ الْعَرَائِمِ

⁴³ er-Râğıb, a.g.e., 742.; el-Cürcânî, Seyyid Şerif, a.g.e., s. 192; İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, tah. Muhammed Abdulkâdir 'Ata, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 2003, I, s. 176.

⁴⁴ Bakara 2/225.

Söylediğin herhangi boş bir sözden sorumlu değilsin

Söylerken kesin karar bildiren bir söz verme olmayınca.⁴⁵

Lağvın faydasız şey olduğu için terk edilmesi gerekir.⁴⁶ Söz bağlamında kullanılan “lağv/لغو” kelimesi, bir şey ifade etmeyen, nazarı itibara alınmayan söz demektir. Bu da ölçülüp biçilmeden, düşünülmeden, serçe ve benzeri kuşların çıkardığı sesler gibi sıradan akıp giden uğultuyu andıran seslerdir. Bir şiirde şöyle denilmektedir:

“عَنِ اللَّغَا وَرَفَثِ التَّكَلْمِ” Kendini boş sözden ve günah sözden (alıkoyan).⁴⁷

“لَغَيْتَ تَلْعَى” boş konuştun fiili tıpkı “لَقَيْتَ تَلْقَى” karşılaştın, rastladın, fiili gibidir.⁴⁸

Bazen her kötü söz de “lağv/لغو” diye adlandırılır. Allah (c.c.) buyurur ki: لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَعْوًا وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ “Onlar, boş söz işittikleri zaman, ondan yüz çevirirler.”⁴⁹ “Orada ne boş bir söz işitirler, ne de bir yalan.”⁴⁹ “Orada boş bir söz ve günaha sokan bir laf işitmezler.”⁵⁰ “Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler.”⁵¹ “Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler.”⁵² “Ve onlar ki, yalan şahitlik etmezler, boş bir şeye rastladıkları zaman vakar ile (oradan) geçip giderler.”⁵³ Yani, çirkin kaçan söz ve ifadeleri, kinâye yoluyla anlatıp açıkça söylemezler. Aynı zamanda “Boşboğaz insanlarla karşılaştıklarında onlarla bu işlere dalmazlar” şeklinde anlam verenler de olmuştur.⁵⁴

Bu kavramla ilgili bir diğer âyette ise: “لَا تَسْمَعُ فِيهَا لِأَغْيَةٍ” “Orada boş bir söz işitmezler.”⁵⁵ Burada ism-i fâil, mukadder bir sözün sıfatı olarak kullanılmıştır. “Kâzibetün/

⁴⁵ er-Râğıb, a.g.e., s. 582.

⁴⁶ Mehmet Yaşar Soyalan, **Elmalılı Tefsirinde Kur’ânî Terimler ve Deyimler**, Ağaç Yayınları, İstanbul 2003, s. 204.

⁴⁷ Ebû ‘Ubeyde, **Mecâzü’l-Kur’ân**, Mektebetü’l-Hâncî, Kâhire 1831, I, s. 70.

⁴⁸ er-Râğıb, a.g.e., s. 582.

⁴⁹ Nebe 78/35.

⁵⁰ Kasas 28/55.

⁵¹ Vâkıa 56/25.

⁵² Mü’minûn 23/3.

⁵³ Furkan 25/72.

⁵⁴ er-Râğıb, a.g.e., s. 582.

⁵⁵ Ğaşiye 88/11.

“كاذبة” sözcüğü de aynı bunun gibidir. “Kan bedeli” demek olan diyette bir şey tutmayan birkaç sayıdaki deveye de “lağv/لَعْو” adı verilmiştir. Bu anlamda şair şöyle der:

كَمَا أَلْعَيْتَ فِي الدِّيَةِ الْحَوَارَا

“Diyette yavru develeri saymadığı gibi.”

Lağv kelimesi ve türevleri Kur’ân’da on bir âyette geçmektedir.⁵⁶

Mukâtil b. Süleyman (ö.150/767) *el-Vücûh ve’n-nezâir* isimli eserinde lağvın üç şekilde tefsir edildiğini söylemektedir. Bunlar:

1. Kişinin doğru olduğunu zannederek dünyevî bir şey hakkında yemin etmesidir. Bu hususta Bakara sûresinde “Allah sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz../ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ”⁵⁷ şeklinde geçen âyette bu anlamda kullanılmıştır. Yani kişinin dünyevi bir hususta doğru olduğunu düşünerek yapmış olduğu yemindir ve bunda esasen yalana dayanılmadığı için kefaret ve günah yoktur. Buna benzer bir âyet de Mâide sûresinde geçmektedir.⁵⁸

2. el-Lağv, “bâtıl” anlamında kullanılmıştır. Mü’minûn ve Fussilet sûrelerinde bu anlamda geçmektedir.

“Onlar ki faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler./ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّعْوِ مُعْرِضُونَ”⁵⁹

“Hakikati inkâr edenler (birbirlerine) : Bu Kur’ânı dinlemeyin ve onun hakkında saçma, anlamsız şeyler uydurun ki onun gücünü bastırasınız! derler./ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا”⁶⁰ Yani Kur’ân okunurken boş, faydasız şeylerden ve şiirden bahsedin.

3. el-Lağv, ahirette içki içenlerin dünyada içenler gibi yemin etmeyecekleri anlamında kullanılmıştır. Mesela şu âyetlerdeki gibi:

⁵⁶ Abdalbâkî, a.g.e., s. 749.

⁵⁷ Bakara 2/225.

⁵⁸ “Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz../ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ” Mâide 5/89.

⁵⁹ Mü’minûn 23/3.

⁶⁰ Fussilet 41/26.

“Orada boş söz işitmezler. Yalnızca (meleklerin) “selâm” deyişini işitirler. Orada sabah akşam rızıkları da vardır./ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَعْنًا إِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا”
“Orada, (içilince) boş söz söyletmeyen, günah işletmeyen dolu bir kadehi elden ele dolaştırırlar./ يَتَنَزَّعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَا لَعْنٌ فِيهَا وَلَا تَأْتِمُ” Yani cennette içki içtiklerinde onun dünyada içilen içkinin sebep olduğu sarhoşluk ve sarhoşluk anında yapılan yeminler yoktur.⁶¹

2. Terim Anlamı

Hukukî bir terim olarak kullanılan lağv boş, batıl, lüzumsuz ve beyhude, söylenip söylenmemesi itibara alınmayan söz anlamında kullanılmaktadır. Meselâ içinde oturmamak üzere birisine bir ev satılırsa ileri sürülen bu şart lağvdir.⁶² Ayrıca yemin-i lağv olarak da kullanılmaktadır. Bu ise, yanlışlıkla veya doğru olduğu sanılarak yapılan yemindir. Yani bir kimsenin bir şey hakkında öyle olduğu zannıyla yaptığı hilâf-ı hakikat yemindir.⁶³ Örneğin borcunu ödemediğini zannederek “vallahı borcumu ödedim” diye yemin etmek böyledir. Bakara sûresi 225. âyetinde ise konuşma esnasında yemin kastı olmaksızın yapılan yemin anlamına gelmektedir ve bu yapılan yeminden sorumlu olunmadığı da bildirilmektedir.⁶⁴

II. LEHV, LA‘İB VE LAĞV’IN KULLANIM ŞEKİLLERİ

A. KUR’ÂN’DA LEHV’İN KULLANIM ŞEKİLLERİ

Lehv kelimesi ve l-h-v kökünden türeyen kelimeler on üç farklı sûre ve on altı âyette geçmekte olup bir âyette iki kez tekrarlanmıştır. Bunlardan on âyet Mekkî, altı âyet ise Medenîdir. Kullanım şekilleri şöyledir:

Elhâkümü (أَلْهَأَكُمُ); bu fiil bir âyette geçmektedir.⁶⁵

Tülhikümü (تُلْهِكُمُ); bu fiil bir âyette geçmektedir.⁶⁶

Tülhîhim (تُلْهِهِمُ); bu fiil bir âyette geçmektedir.⁶⁷

⁶¹ Mukâtil b. Süleymân, **el-Vücûh ve’n-Nezâir fi’l-Kur’âni’l-Kerîm**, tah. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Merkezü Cümatî’l-Mâcid, Dımeşk 2006, s. 176.

⁶² Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 324.

⁶³ Erdoğan, a.g.e., s. 612.

⁶⁴ “Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz./ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْنِ فِي إِيمَانِكُمْ” Bakara 2/225, Mâide 5/89.

⁶⁵ Tekâsür 102/1.

⁶⁶ Münâfikûn 63/9.

Yülhihimü (يُلْهِيمُ); bu fiil bir âyette geçmektedir.⁶⁸

Telehhe (تَلْهَى); bu fiil bir âyette geçmektedir.⁶⁹

Lehvün (لَهْوٌ); bu kelime dört âyette geçmektedir.⁷⁰

El-lehvi (اللَّهْوِ); bu kelime bir âyette geçmektedir.⁷¹

Lehve (لَهْوٍ); bu kelime bir âyette geçmektedir.⁷²

Lehven (لَهْوًا); bu kelime dört âyette geçmektedir.⁷³

Lâhiyeten (لَاهِيَةً); bu kelime bir âyette geçmektedir.⁷⁴

SIRA NO	SURE NO VE ADI	ÂYET NO	LAFIZ ŞEKLİ	MEKKÎ-MEDENÎ
1	6/En‘âm	32	لَهْوٌ	Mekkî
2	6/En‘âm	70	لَهْوًا	Mekkî
3	7/A‘râf	51	لَهْوًا	Mekkî
4	15/Hicr	3	يُلْهِيمُ	Mekkî
5	21/Enbiyâ	3	لَاهِيَةً	Mekkî
6	21/Enbiyâ	17	لَهْوًا	Mekkî
7	24/Nûr	37	تُلْهِيمُهُمْ	Medenî

⁶⁷ Nûr 24/37.

⁶⁸ Hicr 15/3.

⁶⁹ ‘Abese 70/10.

⁷⁰ En‘âm 6/32; ‘Ankebût 29/64; Muhammed 47/36; Hadîd 57/20.

⁷¹ Cuma 62/11.

⁷² Lokmân 31/6.

⁷³ En‘âm 6/70; A‘râf 7/51; Enbiyâ 21/17; Cuma 62/11.

⁷⁴ Enbiyâ 21/3.

8	29/'Ankebût	64	لَهُو	Mekkî
9	31/Lokmân	6	لَهُو	Mekkî
10	47/Muhammed	36	وَلَهُو	Medenî
11	57/Hadîd	20	لَهُو	Medenî
12	62/Cuma	11	لَهُوَا	Medenî
13	62/Cuma	11	اللَّهُوِ	Medenî
14	63/Munâfikûn	9	تَلَهُكُمْ	Medenî
15	80/'Abese	10	تَلَهُى	Mekkî
16	102/Tekâsür	1	أَلَهُكُمْ	Mekkî

B. KUR'ÂN'DA LA'İB'İN KULLANIM ŞEKİLLERİ

La'ib kelimesinin aslı olan l-a-b kökünden türeyen kelimeler on üç farklı sûredeki yirmi âyette kullanılmıştır. Bu âyetlerin altı tanesi Medenî, on dört tanesi ise Mekkî âyetlerdir. Kullanım şekilleri ise:

La'iben (لِعِبًا); bu kelime toplam dört âyette geçmektedir.⁷⁵

La'ibun (لِعِبْتٍ); bu kelime dört âyette geçmektedir.⁷⁶

Lâ'ibîn (لَاِئِبِينَ); ismi fâil kalıbı olup üç âyette geçmektedir.⁷⁷

Nel'abu (نَلْعَبُ); bu fiil bir yerde geçmektedir.⁷⁸

⁷⁵ Mâide 5/57, 58; En'am 6/70; A'râf 7/51.

⁷⁶ En'am 6/32; 'Ankebût 29/64; Muhammed 47/36; Hadîd 57/20.

⁷⁷ Enbiyâ 21/16, 55; Duhân 44/38.

⁷⁸ Tevbe 9/65.

Yel‘ab (يَلْعَبُ); bu fiil bir âyette geçmektedir.⁷⁹

Yel‘abû (يَلْعَبُوا); bu fiil iki âyette geçmektedir.⁸⁰

Yel‘abûne (يَلْعَبُونَ); bu fiil beş âyette geçmektedir.⁸¹

SIRA NO	SURE NO VE ADI	ÂYET NO	LAFIZ ŞEKLİ	MEKKÎ-MEDENÎ
1	5/Mâide	57	لَعِبًا	Medenî
2	5/Mâide	58	لَعِبًا	Medenî
3	6/En‘am	32	لَعِبٌ	Mekkî
4	6/En‘am	70	لَعِبًا	Mekkî
5	6/En‘am	91	يَلْعَبُونَ	Medenî
6	7/A‘râf	51	لَعِبًا	Mekkî
7	7/A‘râf	98	يَلْعَبُونَ	Mekkî
8	9/Tevbe	65	نَلْعَبُ	Medenî
9	12/Yûsuf	12	وَيَلْعَبُ	Mekkî
10	21/Enbiyâ	2	يَلْعَبُونَ	Mekkî
11	21/Enbiyâ	16	لَاعِبِينَ	Mekkî
12	21/Enbiyâ	55	الَّلَاعِبِينَ	Mekkî
13	29/‘Ankebût	64	لَعِبٌ	Mekkî

⁷⁹ Yûsuf 12/12.

⁸⁰ Zuhruf 43/83; Me‘âric 70/42.

⁸¹ En‘âm 6/91; A‘râf 7/98; Enbiyâ 21/2; Duhân 44/9; Tûr 52/12.

14	43/Zuhruf	83	يَلْعَبُوا	Mekkî
15	44/Duhân	9	يَلْعَبُونَ	Mekkî
16	44/Duhân	38	لَاعِبِينَ	Mekkî
17	47/Muhammed	36	لَعِبٌ	Medenî
18	52/Tûr	12	يَلْعَبُونَ	Mekkî
19	57/Hadîd	20	لَعِبٌ	Medenî
20	70/Me'âric	42	يَلْعَبُوا	Mekkî

C. KUR'ÂN'DA LAĞV'IN KULLANIM ŞEKİLLERİ

Lağv kelimesi ve bu kökten türeyen kelimeler Kur'ân'da on bir âyette ve değişik formlarda kullanılmıştır. Bu âyetlerin sekizi Mekkî üçü ise Medenîdir. Kullanımı ise;

Elğav (الْعَوَّ); bir âyette emr-i hâzır siygası ile geçmiştir.⁸²

El-lağv (الْلَغْو); beş âyette lâ-m-1 ta'rifli mastar isim olarak geçmiştir.⁸³

Lağven (لَعْوًا); bu kelime üç âyette geçmektedir.⁸⁴

Lâğiye (لَاغِيَةً); bir âyette hem mastar isim, hem de ism-i fâil kalıbındadır.⁸⁵

SIRA NO	SURE NO VE ADI	ÂYET NO	LAFIZ ŞEKLİ	MEKKÎ-MEDENÎ
1	2/Bakara	225	الْلَغْوِ	Medenî

⁸² Fussilet 41/26.

⁸³ Bakara 2/225; Mâide 5/89; Mü'minûn 23/3; Furkân 25/72; Kasas 28/55.

⁸⁴ Tûr 52/23; Vâkı'a 56/25; Nebe 78/35.

⁸⁵ Ğaşiye 88/11.

2	5/Mâide	89	اللَّعْوِ	Medenî
3	19/Meryem	62	لَعْوَا	Mekkî
4	23/Mü'minûn	3	اللَّعْوِ	Mekkî
5	25/Furkân	72	اللَّعْوِ	Mekkî
6	28/Kasas	55	اللَّعْوِ	Medenî
7	41/Fussilet	26	الْعَوَا	Mekkî
8	52/Tûr	23	لَعْوَا	Mekkî
9	56/Vâkı'a	25	لَعْوَا	Mekkî
10	78/Nebe	35	لَعْوَا	Mekkî
11	88/Ğaşiye	11	لَاغِيَةً	Mekkî

III. LEHV VE LA'İB İLE YAKIN ANLAMLI KAVRAMLAR

A. 'ABES (عَبَث)

“عَبَثٌ-يَعْبِثُ-عَبَثًا” kalıbında olup kendisini ilgilendirmeyen bir şeyle uğraşan kişi için “'âbis/عَابِثٌ” ifadesi kullanılır ve aynı zamanda bu gibi kişilere “lâ'ib” denilir.⁸⁶ Kişinin yaptığı işe oyun karıştırması da “'abes/العَبِيثُ” olarak ifade edilmektedir. “el-'abîs/العَبِيثُ” başka bir yemekle karıştırılmış yemeğe verilen isimdir. “el-'Absetü/العَبَيْتَةُ” bir kere demektir.⁸⁷ Sahih, hakiki bir amacı olmayan oyuna da “'abes/عَبَثٌ” denir.⁸⁸ “'abese/عَبَثٌ” fiili Kur'ân'da da la'ib

⁸⁶ Halîl b. Ahmed, a.g.e., II, s. 111.

⁸⁷ el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, **es-Sihâh (Tâcu'l-luga ve Sihâhu'l-Arabiyye)**, tah. Ahmed Abdülgafûr Attâr, Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut 1990, s. 8666.

⁸⁸ el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, **Tehzîbü'l-luga**, Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrût 2001, II, s. 199.

ve lehv kelimelerinin eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır.⁸⁹ Mü'minûn sûresi 115. âyette bu anlamda “أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ” / *sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?*” kullanılmıştır. Ezherî buradaki “abesen / عَبَثًا” ifadesinin “la‘iben / لَعِبًا” anlamında kullanıldığını söylemiştir.⁹⁰

B. BÂTİL (الْبَاطِل)

“Boşa gitmek, temelsiz ve devamsız olmak” anlamındaki “butlân/بُطْلَانٌ” kökünden türeyen bâtil, türevleriyle birlikte Kur’ân-ı Kerîm’de otuz altı yerde geçmektedir.⁹¹ “Bâtil/الْبَاطِل” hakk’ın zıddıdır⁹² ve lügatte kaybolan, yani vücutta durmayan, madum olan, yok olan demektir.⁹³ Bâtil’in gerçekte hiçbir dayanağı yoktur.⁹⁴ Araştırıldığında hiçbir dayanağının olmadığı ortaya çıkan şeyi ifade eder. Bâtil; üzerine hiçbir hüküm ve hikmet bina edilemeyen, fayda ve maslahat getirmeyen demektir. Bu açıdan bâtil, aşağı, faydasız, gidici, kaybolucu, beyhude ve abes manalarına da gelmektedir.⁹⁵ Aslı itibariyle sahih/geçerli olmayan duruma bâtil denir.⁹⁶ Bazen söz ve fiiller göz önünde bulundurularak kullanılır. Fiil olarak ‘bâtil olmak ya da bâtil duruma gelmek’ anlamında “betale/بَطَّلَ” şeklinde kullanılır. Bu fiilin mastarı “butûl/بُطُولٌ” ve “butlân/بُطْلَانٌ” şekillerinde gelir. Fiil olarak ‘başkası onu bâtil duruma getirdi, bâtil olduğunu ortaya çıkardı’ anlamında “ebtale gayruhu/أَبْطَلَهُ غَيْرُهُ” şeklinde kullanılır. Nitekim A‘râf sûresinde “...وَبَطَّلَ مَا كَانُوا يَعمَلُونَ” “...onların bütün yaptıkları bâtil oldu.”⁹⁷ buyurulmuştur.

⁸⁹ “أَتَتَّبِعُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ” / *Siz her yüksek yere bir alamet bina yapıp boş şeylerle eğleniyor musunuz?*” Şu‘ara 26/128.

⁹⁰ el-Ezherî, a.g.e., II, s. 199.

⁹¹ Fahrettin Olguner, “Bâtil”, **DİA**, V, İstanbul 1992, s. 147; Ayrıca bkz: Abdulbâkî, a.g.e., s. 151.

⁹² er-Râğıb, a.g.e., s. 164; el-Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 966.

⁹³ Soyalan, a.g.e., s. 73.

⁹⁴ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVIII, s. 89.

⁹⁵ Soyalan, a.g.e., s. 73.

⁹⁶ el-Cürçânî, a.g.e., s. 42.

⁹⁷ A‘râf 7/118.

“et-Tebtîl/التَّبْطِيل” bâtil olan davranış anlamına gelmekte olup aynı zamanda “lehv ve cehalete” tâbi olmak demektir.⁹⁸ Lehv kavramıyla bağlantılı olarak ‘hiçbir hakikati olmayan söz söyleyen’ kimseyle ilgili “mübtil/mُبتِل” kelimesi kullanılır.⁹⁹ Örneğin, “وَأَلَيْنُ جِئْتَهُمْ بِآيَةٍ لَيَقُولُنَّ” “...Andolsun, eğer sen onlara bir âyet getirsen inkar edenler mutlaka ‘siz ancak asılsız şeyler uyduranlarsınız’ derler.”¹⁰⁰ âyetinde bu manada kullanılmıştır.

Bâtil, kaynaklarda, âyet ve hadislerdeki anlamlarından hareketle şu şekilde tarif edilmiştir: Şeriatın yasakladığı her şey; gerçekliği bulunmayan her şey; yalan ve yanlış olmasa bile, planlanan hedefe ulaştırmayan her türlü faydasız iş, söz ve davranış; genellikle kabul edilmiş inançlara uygun olmayan hükümlerdir. Bâtil, İslâmî literatürde yanlış, asılsız ve ilâhî kaynaklı olmayan din ve mezhepler için kullanıldığı gibi, farklı mezhepleri benimseyen hak din mensuplarınca, çeşitli grupları kötülemek amacıyla da sık sık başvurulan bir terim olmuştur. Tasavvufta ise Allah’ın dışında kalan bütün varlıklar değişkenlik ve fânîlik özellikleri taşıdıklarından bâtil kabul edilir.¹⁰¹

C. DAHK (الضحك)

Dahk kelimesi, “kişinin ön dişlerinin tümünün görünmesi¹⁰², yüz genişliği ve insanın mutluluk göstergesi olan sürür belirtisi” anlamlarını ifade etmekte olup, “hayret, hoşâ gitme, parlama, açığa çıkma, gülme” gibi anlamlara da gelmektedir. Dişlerin görünmesinden dolayı önlerde olan dişler “davâhik/صَوَاحِك” diye adlandırılmıştır. Ayrıca, şakalaşma ve alaya alma manasında da kullanılmaktadır.¹⁰³ İnsanlarla alay eden, eğlenen, istihzâ eden veya insanlara gülen kişiye “racülün duhaketun/رَجُلٌ ضَحَكَةٌ” denilmektedir.¹⁰⁴ Kendisiyle alay edilen, eğlenilen, istihzâ edilen veya kendisine gülünen kişiye ise “dühaketün/دُحَاكَةٌ” denir.¹⁰⁵ Onunla

⁹⁸ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVIII, s. 91.

⁹⁹ er-Râğîb, a.g.e., s. 130; Zebîdî, a.g.e., XXVIII, s. 92.

¹⁰⁰ Rum 30/58.

¹⁰¹ Olguner, a.g.md., **DİA**, V, s. 148.

¹⁰² Halil b. Ahmed, a.g.e., III, s. 57.

¹⁰³ er-Râğîb, a.g.e., s. 300.

¹⁰⁴ el-Ezherî, a.g.e., IV, s. 55.

¹⁰⁵ İbn Manzûr, a.g.e., X, s. 459.

alay etti, eğlendi, istihzâ etti veya ona güldü anlamında “dahike minhü/مِنْهُ/صَحِكَ” denmiştir.¹⁰⁶ Kur’ân’da “فَلَمَّا جَاءَهُمْ آيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ” “(Mûsa) mucizelerimizi kendilerine getirince bir de bakmışsın o mucizelere gülüyorlar.” yani mucizeler ile alay ediyorlar anlamında geçmektedir.

D. GAMZ (الغمز)

Gamz, “kaş göz işareti yapma¹⁰⁷ ve göz kapaklarıyla işaret etme¹⁰⁸, eliyle bir şeyin suyunu sıkma, ayıplanılacak iş,¹⁰⁹ bir kişinin ayıbını veya eksikliğini göstermek için el ve göz hareketi yapma”¹¹⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Bu anlamda Kur’ân’da “وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ” “Mü’minler yanlarından geçtiklerinde birbirlerine kaş göz ederek onlarla alay ediyorlardı.”¹¹¹ buyurulmaktadır. “Gamîze/الْغَمِيزَةُ” işte zayıflık, akılda ise noksanlık, cehalet demektir.¹¹² Zayıf kimse için “رَجُلٌ رَّجُلٌ غَمَزٌ” ifadesi kullanılmaktadır.¹¹³

E. HAD‘ (الخدع)

“Had’/خَدَعٌ” kelimesi “gafletten yararlanmak, aklın idrak edemeyeceği derecede haksızlık yapmak, kastın dışına çıkmak, bir şeyi gizlemek”¹¹⁴ anlamlarına gelmektedir. “Hıda’/الْخِدَاعُ” ise “kişinin içinde gizlediğinden farklı bir şey göstererek bir başkasını, yönelmiş olduğu hedefinden vazgeçirmesi veya onu bıraktırması” anlamına gelmektedir.¹¹⁵ “Tarîkun hayde’un/طَرِيقُ خَيْدَعٍ” veya “tarîkun hâdi’un/طَرِيقُ خَادِعٍ” doğru yoldan çıkararak yol

¹⁰⁶ el-Cevherî, a.g.e., IV, s. 1597.

¹⁰⁷ ez-Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmud b. Ömer, **Esâsü’l-belâğa**, tah. Muhammed Bâsil, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût 1998 a.g.e., I, s. 711; Ebü’l-Bekâ, a.g.e., s. 672.

¹⁰⁸ İbn Manzûr, a.g.e., V, s. 388.

¹⁰⁹ Halil b. Ahmed, a.g.e., IV, s. 386.

¹¹⁰ er-Râğıb, a.g.e., s. 378.

¹¹¹ Mutaffîfîn 83/30.

¹¹² Halil b. Ahmed, a.g.e., IV, s. 386; Ebû Hilâl el-Askerî, a.g.e., VIII, s. 80.

¹¹³ el-Cevherî, a.g.e., III, s. 889.

¹¹⁴ Halil b. Ahmed, a.g.e., I, s. 115.

¹¹⁵ er-Râğıb, a.g.e., s. 276.

demek olup¹¹⁶ bu ifadeyle sanki bu yolun kendisine girene ya da kendisine yolculuk edene hile yaptığı veya onu aldattığı söylenmek istenir.¹¹⁷ Belirli bir görüş üzerinde durmayıp görüşü sürekli değişkenlik gösteren kişi için “fûlânün hâdi‘u’r-ra’yi/ فُلَانٌ خَادِعُ الرَّأْيِ” denilmektedir.¹¹⁸

F. HEMZ (الهمز)

“Asr/عَصْرٌ” sözcüğüyle eş anlamlı olan “hemz/الْهَمْزُ” kelimesi, “kardeşinin ayıbıyla uğraşmak, arkasından ayıplamak¹¹⁹, kişinin gıybetini yapmak¹²⁰, iğnelemek, avucunun içinde suyunu sıkmak”¹²¹ gibi anlamlara gelmektedir. Bir insanın gıybetini yapmak anlamında “hemzü’l-insân/الْهَمْزُ الْإِنْسَانِ” ifadesi kullanılmaktadır. Nitekim bu anlamda “هَمَزٌ مَشَاءٌ بِنَمِيمٍ” “Daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan”¹²² ifadesi kullanılmaktadır.

G. HİZY (الحزّي)

Rezil olma, hor ve hakir duruma düşme anlamında daha çok kâfirler için kullanılan bir Kur’ân terimi olan ve yirmi altı âyette farklı formlarda geçen¹²³ “hizy/الْحِزْيُ” kelimesi, “kötülükten kaynaklanan utangaçlık duygusuyla kahrolmak,¹²⁴ zilletin, kötülüğün, belaların içine düşmek, değersiz olmak, hakir düşmek, küçük düşmek, küçük düşmenin bocalamasını yaşamak, pişmanlık duymak” gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁵ Râğıb el-İsfahânî (ö.502/1108) bu kelimenin bir kişinin başına kendi nefisinden veya çevresindeki kişilerden kaynaklanan bir inkisarın, iç burukluğunun, pişmanlığın gelmesi için de kullanıldığını belirtmiştir.¹²⁶ Buradaki inkisar kişinin kendisinden kaynaklanıyorsa hayâ; kişinin kendisi dışında başka bir sebepten

¹¹⁶ el-Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 712.

¹¹⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., I, s. 234.

¹¹⁸ ez-Zebîdî, a.g.e., XX, s. 493.

¹¹⁹ Halil b. Ahmed, a.g.e., IV, s. 17; İbn Fâris, Ebû Hüseyin Ahmed b. Fâris, **Mu‘cemu mekayîsi’l-luga**; thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Beyrut Darü’l-Fikr, 1979, VI, s. 65.

¹²⁰ el-Ezherî, a.g.e., VI, s. 164.

¹²¹ er-Râğıb, a.g.e., s. 544; Zemahşerî, a.g.e., II, s. 379.

¹²² Kalem 68/11.

¹²³ Abdalbâkî, a.g.e., s. 284.

¹²⁴ Halil b. Ahmed, a.g.e., IV, s. 290.

¹²⁵ İbn Manzûr, a.g.e., I, s. 828.

¹²⁶ er-Râğıb, a.g.e., s. 281.

kaynaklanıyorsa küçümseme anlamını ifade eder. Neticede kişinin zillete ve küçük düşmesine yol açar. Bu şekilde hayâ övülen bir sıfat olurken, zillet ise rezillik, rüsvalık ve kınanan bir sıfat haline gelir.¹²⁷

“İmraetün hazyâü/ امرأة خزياء” ve “racülün hazyanü/ رَجُلٌ خزيانٌ” terkipleri “çirkin bir iş yapıp bundan dolayı aşırı derecede hayâ edip utanan erkek ve kadın” anlamındadır.¹²⁸ “Haziye/ خزيي” fiili hakkında söylenenler, “zelle/ ذُلُّ” ve “hâne/ هَانٌ” kullanımları için de geçerlidir. Çünkü buradaki yumuşama ve uysallaşma insanın kendi nefsinden, zatından kaynaklandığında buna “hevnün/ هَوْنٌ” ve “zillün/ ذُلٌّ” denir ve bu davranış övgüye layıktır. Ancak dış etkenden kaynaklandığında buna “hûnün/ هُونٌ”, “hevânün/ هَوَانٌ” ve “züllün/ ذُلٌّ” denir ve bu da yerilir.¹²⁹

H. İSTİHZÂ (استهزاء)

Sözlükte “alay etmek” anlamındaki “hüzüv” kökünden gelen istihzâ, “başkasının söz ve davranışlarını kusurlu görmek amacıyla onu alaya alıp küçük düşürmek” manasında kullanılır.¹³⁰ İstihzâ, alay etmek¹³¹, kırmak¹³², yıpratmak¹³³, hızlanması için hareketlendirmek¹³⁴, ölmek, yorgunluktan bitkinleşip düşüp kalmak¹³⁵, şiddetli soğuğu hissetmek, içine girmek, latife etmek, gizlice mizah yapmak, şaka yapmak, küçümsemek, eğlenmek,¹³⁶ gibi anlamlara da gelmektedir.

İstihzâ yanında aynı anlamdaki “suhriyye” kelimesinin kullanımı da yaygındır. Ayrıca “şaka” manasına gelen “hezl” kelimesi daha çok edebiyatta “bir kimseyle alay ederek onu küçük düşürme” anlamında kullanılmaktadır.¹³⁷

¹²⁷ er-Râğıb, a.g.e., s. 281.

¹²⁸ Halil b. Ahmed, a.g.e., IV, s. 290; Ezherî, a.g.e., VII, s. 7.

¹²⁹ er-Râğıb, a.g.e., s. 281.

¹³⁰ Mustafa Çağrıç, “İstihza”, **DİA**, XXIII, İstanbul 2001, s. 347.

¹³¹ ez-Zemahşerî, a.g.e., II, s. 372.

¹³² ez-Zebîdî, a.g.e., I, s. 509.

¹³³ el-Ezherî, a.g.e., VI, s. 164.

¹³⁴ ez-Zebîdî, a.g.e., I, 801.

¹³⁵ Halil b. Ahmed, a.g.e., IV, s. 85.

¹³⁶ er-Râğıb, a.g.e., s. 391.

¹³⁷ Çağrıç, a.g.md., **DİA**, XXIII, s. 347.

Terim olarak istihzâ, “bir kimseyi hezl içinde maskara etmek, onun şeref ve haysiyetini kırmak istemek, küçük düşürücü, güler bir edayla insanların ayıp ve kusurlarını bulup meydana çıkarmak ve alay etmek” şeklinde tanımlanmaktadır. Alay, söz ve davranışla olduğu gibi yazı ve ima yoluyla da olmaktadır. Öte yandan istihza kişiye yönelik olmanın yanı sıra inanç, yaşama tarzı, hayat görüşü gibi konuları da hedef alabilir.¹³⁸

İstihza kelimesi türevleriyle birlikte Kur’ân’da toplam otuz dört yerde geçmektedir.¹³⁹ İstihza hakkındaki âyetlerden anlaşılmaktadır ki Kur’ân insanlarla, onların inanç ve fikirleriyle alay etmeyi, câhiliye putperestleri gibi zihnen ve ahlâk bakımından gelişmemiş topluluklara ait bir davranış olarak ifade etmiştir. Nitekim Hz. Mûsâ’nın “*Bizi alaya mı alıyorsun?*” diyenlere cevaben “*Cahiller gibi olmaktan Allah’a sığınırım*”¹⁴⁰ cevabını vererek alay etmenin cahillere yakışan bir davranış olduğuna işaret edilmektedir.¹⁴¹

İstihzâ, insanın hakikati görmesine engel olan kötü bir davranış olup inkârcıların Peygamberleri kabul etmemelerinin, hakka karşı ayak diremelerinin en başta gelen sebeplerindedir. Ayrıca küfür ehlinin en tipik karakterlerinden birisi de istihzadır. Bu açıdan istihzanın nankörlük anlamına gelen küfrün bir tamamlayıcısı ve sebebi olduğu söylenebilir. Diğer bir tabirle küfür istihzâ ile beslenmekte olup onun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu bağlamda, Allah’ın elçileri aracılığıyla gönderdiği emir ve kurallara karşı dudak büküp onları hafife almak ve küçük görmek istihza kavramının içine girmektedir.¹⁴²

İstihzâ kavramıyla ilgili çeşitli çalışmalar da yapılmıştır. Bunlar: Ahmet Sait Sıcak’ın Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığı ve 2006 yılında tamamladığı “Kur’ân’da İstihzâ (Küçümseme)”¹⁴³ ile Fahri Başar’ın “Kur’ân’da İstihza İfade Eden Kavramlar ve Semantik Analizleri” isimli çalışmalarıdır.¹⁴⁴

¹³⁸ Çağrı, a.g.md., **DİA**, s. 347.

¹³⁹ Abdalbâkî, a.g.e., ss. 827-828.

¹⁴⁰ Bakara 2/67.

¹⁴¹ Çağrı, “a.g.md.”, **DİA**, XXIII, s. 347.

¹⁴² Kerim Buladı, **Kur’an’da Nankörlük Kavramı**, Pınar Yayınları, İstanbul 2001, s. 130.

¹⁴³ Ahmet Sait Sıcak, Kur’ân’da İstihzâ, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

¹⁴⁴ Fahri Başar, Kur’an’da İstihza İfade Eden Kavramlar ve Semantik Analizleri, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya 2014.

I. NEBZ (النَّبْز)

“Nebz/ نَبْز” kelimesi, “نَبَزَ/ nebeze” fiilinin mastarı olup, “lakap takmak”¹⁴⁵ anlamına gelir. Yine tefâul kalıbında bu kökten türemiş olan “tenâbüz/ تَنَابُز” kelimesi “insanların kötü lakaplarla birbirlerini utandırması ve küçük düşürmek gayesiyle bu lakaplarla çağırılmaları” anlamına gelmektedir.¹⁴⁶ “Tenbîz/ تَنْبِيز” ise isimlendirme demektir.¹⁴⁷ Lakap takmak anlamında Kur’ân’da “وَلَا تَتَابَرُوا بِاللَّأْقَابِ” “*Birbirinize kötü lakaplar takmayın...*”¹⁴⁸ buyurulmaktadır.

J. SEHV (السَّهْو)

Dalgınlıkla yanlış iş yapma veya unutma anlamında bir terim olan “السَّهْو/ sehv” sözlükte “unutmak, yanılmak, dalgınlık, gaflet, yumuşaklık, sükûnet” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁴⁹

Gafletin, düşünce, ihtiyat ve tedbir azlığının ya da az uyanık olmanın neticesinde vuku bulan hata, dikkatsizlik manasına gelen sehv iki türlü meydana gelmektedir:

Birincisi: Böyle bir hatayı işlemeye götüren ve onu doğuran sebepler insanın kendisinde bulunmaz. Örneğin birine hakaret edip kötü sözler söyleyen mecnun kişi gibi.

İkincisi: Onu doğuran sebepler insanın kendisinde bulunur. Örneğin şarap içip sonra da kendisinden –herhangi bir kastı olmaksızın- bir kötülüğün sâdır olduğu kişi gibi.

Birinci hata affedilir. Fakat ikincisinde işleyen cezalandırılır.¹⁵⁰ İkinciye benzer bir hususta Zâriyât sûresinde “الَّذِينَ هُمْ فِي عَمْرَةٍ سَاهُونَ” “*O kimseler ki cehalet içinde gafil kimselerdir.*”¹⁵¹ buyurulmuştur.

¹⁴⁵ er-Râğıb, a.g.e., s. 788.

¹⁴⁶ Asım Efendi, *el-Okyanûsü'l-Basît fi Tercemeti Kâmûsi'l-Muhît*, 1886, II, s. 856.

¹⁴⁷ Halil b. Ahmed, a.g.e., VII, s. 375.

¹⁴⁸ Hucûrât, 49/11.

¹⁴⁹ el-Ferâhîdî, a.g.e., IV, s. 70; Ebü'l-Bekâ, a.g.e., s. 506.

¹⁵⁰ ez-Zebîdî, a.g.e., XXXVIII, s. 340.

¹⁵¹ Zâriyât 51/11.

IV. LAĞV İLE YAKIN ANLAMLI KAVRAMLAR

A. GIYBET (الْغَيْبَةُ)

Bir kimsenin, herhangi bir gerekçe olmadığı halde bir başkasının ayıbını zikretmesi anlamına gelen¹⁵² “gıybet/ الْغَيْبَةُ” sözlükte “uzaklaşmak, gözden kaybolmak, gizli kalmak” anlamlarına gelen “gayb/ غيب” kökünden gelen bir isimdir. Eğer arkasından konuşulan kişi hakkında sarf edilen söz doğru olup o kimsede var ise bu gıybettir. Ancak bu söz o kişide yok ise bu da “büht/ الْبُهْتُ” yani iftira olur.¹⁵³ “Gıybet/ الْغَيْبَةُ” “bir kimsenin aleyhindeki incitici, küçültücü söz ve davranışları” ifade eden ahlâk terimi olarak da kullanılmaktadır. Kur’ân’ı Kerîm’de bir âyette çekimli fiil olarak geçen gıybet¹⁵⁴, bir kimseyi sadece zanna dayanarak yargılayıp gizli kusurlarını araştırma olan “tecessüs/ التَّجَسُّسُ” ile birlikte yasaklanmış olup ölmüş bir kardeşinin etini yemeye benzetilerek bu hareketin iğrençliği vurgulanmıştır. Bu benzetmeden hareketle ölü etinin yenilmesi gibi gıybet etmenin de haram olduğu hükmü çıkarılmıştır.¹⁵⁵

B. KİZB (الْكِذْبُ)

Türkçe’de yalan kelimesinin karşılığı olan “kizb/ الْكِذْبُ” sözlükte “doğruluğun karşıtı,¹⁵⁶ bir konuda gerçeğe aykırı haber veya bilgi vermek, sözün vakıaya uygun olmaması” diye tanımlanır. Haberin doğruluğunun vakıaya uygunluğu, yalan olmasının ise aykırılığı ile alakalı olduğu ifade edilir.¹⁵⁷

Dişi devenin sütünün bir müddet devam edeceği zannedilip devam etmemesi durumunda buna “kezebe lebenü’n-nâkati/ كَذَبَ لَبْنُ النَّاقَةِ” denmektedir.¹⁵⁸ “Kezebe aleyke aselün/ عَسَلُ عَلَيْكَ عَسَلٌ” ifadesi iğra, yani teşvik amacıyla söylenmiş olup “asel/ عَسَلٌ” sözcüğü

¹⁵² er-Râğıb, a.g.e., s. 616.

¹⁵³ İbn Manzûr, a.g.e., I, s. 656.

¹⁵⁴ Hucûrât 49/12.

¹⁵⁵ Mustafa Çağrırcı, “Gıybet” **DİA**, XIV, İstanbul 1996, s. 63.

¹⁵⁶ Ahmed b. Fâris, a.g.e., V, s. 167.

¹⁵⁷ Mustafa Çağrırcı, “Yalan” **DİA**, XLIII, İstanbul 2013, s. 297.

¹⁵⁸ Ahmed b. Fâris, a.g.e., V, s. 168.

“aselânün/ عَسْلَانٌ” anlamına gelmektedir ve koşarken tüm uzuvların sallandığı bir koşma çeşididir.¹⁵⁹ “El-kezzâbetü/ الْكَذَّابَةُ” “üzerine sanki nakış işlenmiş tarzda bir boyanın rengiyle boyanmayı” ifade etmektedir.¹⁶⁰

Kur’ân-ı Kerim’de “kezib/ كَذِبٌ” ve türevleri iki yüz seksen âyette geçmekte olup¹⁶¹ bunların çoğu “bir şeyi yalana nisbet etmek” anlamında “tekzîb/ تَكْذِيبٌ” masdarından türeyen fiil ve isimlerdir.¹⁶² Bir âyette gerçeği konuşan kişi için “sadık/ صَادِقٌ”, yalan konuşan kişi için ise “kâzib/ كَاذِبٌ” ifadesi kullanılmıştır.¹⁶³ Doğru sözlü veya doğruyu söyleyen kişi, ya da yalancı veya yalan söyleyen kişi için yalancılık isnat etmek için “kezzebe/ كَذَّبَ” fiili kullanılır.¹⁶⁴ Çalışmamızda ele aldığımız ve Nebe sûresi otuz beşinci âyette “lağv/ لَعْوٌ” ile birlikte geçen “kizzâben/ كِذَّابًا” sözcüğü “tekzîb/ تَكْذِيبٌ” anlamına gelmekte olup ilgili âyette “(cennette) yalan söylemezler ki birbirlerine yalan isnat etsinler” denmektedir.

C. LEMZ (الْلَمْزُ)

“Lemz/ اللَّمْزُ” gıybet etme, ayıp,¹⁶⁵ bir ayıbın ardına düşüp onu defalarca ve adım adım, sıkı sıkıya araştırmak anlamlarına gelmektedir.¹⁶⁶ Dille ayıplamak, kötölemek ve çekiştirmek anlamlarına geldiği gibi ayıplanacak şey anlamına da gelmektedir.¹⁶⁷ “Racülün lümezetün/ رَجُلٌ لُمَزَةٌ” ve “racülün lümmâzün/ رَجُلٌ لُمَازٌ” çokça gıybet eden ve insanların ayıplarının ardına düşüp onları araştıran kişi için kullanılır.¹⁶⁸ “Lemz/ لَمْزٌ”, “hemz/ هَمْزٌ”den daha açık bir şekilde

¹⁵⁹ er-Râğıb, a.g.e., s. 704.

¹⁶⁰ Halil b. Ahmed, a.g.e., V, s. 347.

¹⁶¹ Abdalbâkî, a.g.e., ss. 702-706.

¹⁶² Çağrı, a.g.md., s. 297.

¹⁶³ Firavun ailesinden, imanını gizlemekte olan mü'min bir adam şöyle dedi: "Rabbim Allah'tır, dediği için bir adamı öldürecek misiniz? Hâlbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirdi. Eğer yalancı ise, yalanı kendi aleyhinedir. Eğer doğru söylüyorsa, sizi tehdit ettiği şeylerin bir kısmı başınıza gelecektir. Şüphesiz Allah, aşırı giden, yalancılık eden kimseyi doğru yola erdirmez." Mü'min, 40/28.

¹⁶⁴ “قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ” (Nuh), Rabbim, beni yalanlamalarına karşı bana yardım et dedi.” Mü'minûn 23/26.

¹⁶⁵ Ahmed b. Fâris, a.g.e., V, s. 209.

¹⁶⁶ er-Râğıb, a.g.e., s. 747.

¹⁶⁷ Soyalan, a.g.e., s. 206.

¹⁶⁸ er-Râğıb, a.g.e., s. 747.; İbn Manzûr, a.g.e., XII, s. 557.

olup¹⁶⁹ bir kimse, başkasının yüzüne karşı alay edip ona kaş göz işareti yapıyorsa bu kişi için “racülün lümezetün/ رَجُلٌ لَمَزَةٌ”, alay ve çekiştirmesini eğer arkasından yapıyorsa bu kimse için “racülün hümezetün/ رَجُلٌ هُمَزَةٌ” tabiri kullanılmaktadır.¹⁷⁰ “lemeze’r-racüle/ لَمَزَ الرَّجُلِ” “onu itti ve ona vurdu”¹⁷¹ anlamındadır.

D. LEVM (اللُّؤْمُ)

Bir insanı, içinde alçaklığın, soysuzluğun, rezilliğin ya da adiliğin bulunduğu bir şeye nispet ederek kınamak anlamına gelen “levm/ اللُّؤْمُ ” fiil olarak “lümtühû/ لُمْتُهُ” şeklinde kullanılmaktadır.¹⁷² Kınanmış kişiye “melûmün/ مَلُومٌ” denilmektedir.¹⁷³ “Elâme/ أَلَامٌ” kınanmayı hak etti anlamındadır. “Racülün melûmün ve melîmün/ مَلُومٌ وَمَلِيمٌ” terkipleri kınanmayı hak eden kişi için kullanılmaktadır.¹⁷⁴ “Et-telâvüm/ التَّلَاؤُمُ” tarafların birbirini kınaması için kullanılmaktadır.¹⁷⁵ “Nefsü’l levvâme/ النَّفْسُ اللَّوَامَةُ” tabiri de bu kökten gelmekte olup Kur’ân’da üzerine yemin edilmektedir.¹⁷⁶ “Racülün levametün/ رَجُلٌ لَوَمَةٌ” insanları kınayan kişi, “racülün lüvmetün/ رَجُلٌ لُؤْمَةٌ” insanların kınadığı kişi,¹⁷⁷ “el-levmâtu/ اللَّوْمَاءُ” kınamak, “el-lâimetü/ اللَّائِمَةُ” ise insanın kınandığı mesele, iş anlamına gelmektedir.¹⁷⁸

E. NEMÎME (النَّمِيمَةُ)

Bir haberi, koğuculukla, gammazlıkla izhâr edip açığa çıkarmak, birinin sözünü yalan katarak nakletmek anlamında “nemme/ نَمَّمَ” fiil kökünden türeyen “nemîme/ نَمِيمَةٌ” kelimesi

¹⁶⁹ Ebû Hilâl el-Askerî, a.g.e., s. 55.

¹⁷⁰ Halil b. Ahmed, a.g.e., VII, s. 372; Ezherî, a.g.e., XIII, s. 151; İbn Manzûr, a.g.e., V, s. 406.

¹⁷¹ İbn Manzûr, a.g.e., V, s. 407.

¹⁷² er-Râğıb, a.g.e., s. 751.

¹⁷³ Halil b. Ahmed, a.g.e., VIII, s. 343.

¹⁷⁴ el-Ezherî, a.g.e., XV, s. 286; Ahmed b. Fâris, a.g.e., V, s. 222; İbn Manzûr, a.g.e., XII, s. 557.

¹⁷⁵ İbn Manzûr, a.g.e., XII, s. 557.

¹⁷⁶ “وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَامَةِ” “(Kusurlarından dolayı kendini) kınayan nefse yemin ederim (ki hesaba çekileceksiniz).” Kıyâme 75/2.

¹⁷⁷ Ahmed b. Fâris, a.g.e., V, s. 222.

¹⁷⁸ er-Râğıb, a.g.e., s. 751.

temel olarak “fısıltı ve hafif hareket” demek olup aynı zamanda koğuculuk, gammazlık, insanlar arasında kötülük, düşmanlık ve bozgun çıkarmak amacıyla söz taşıma anlamlarına gelmektedir.¹⁷⁹ “En-nemmâm/ النَّمَّامُ” reyhan isimli bir ot olup kokusu üzerinde ortaya çıkan bir türdür.¹⁸⁰ Söz taşıyıp bozgunculuk çıkarmayı huy edinenlere de “nemmâm/ نَمَّامٌ” denilmektedir.¹⁸¹ “En-nemmetü/ النَّمْمَةُ” birbirine yakın çizgiler demektir. Böyle denilmiş olmasının sebebi onları yazan kişinin yazarken az hareket etmesidir.¹⁸²

F. SEBB (سَبٌّ)

Türkçede “ağır ve kötü söz söyleme, ırza ve namusa dokunan ayıp ve çirkin ifadeler kullanma, küfretme” anlamına gelen sövme ile ilgili olarak Arap dilinde “sebb/ سَبٌّ” kelimesi ve bunun yanında “şetm/ شَتْمٌ, la‘net/ لَعْنَةٌ” gibi kelimeler de kullanılmaktadır.¹⁸³ “Sebb/ السَّبُّ” kelimesi “sebbe/ سَبَّ” fiil kökünden gelip acı verecek, dertlendirecek veya kederlendirecek derecede kötü, çirkin söz söylemek veya sövmek anlamlarına gelmektedir.¹⁸⁴ Bununla ilgili Kur’ân’da “وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ / Onların, Allah’ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah’a söverler...”¹⁸⁵ ifadesi geçmektedir. Bu âyette inkâr edenlerin Allah’a sövmeleri, O’na açık bir sövme anlamında değildir. Burada amaç, onların Allah hakkında konuşmaya dalıp, O’nu kendisine layık olmayan şekilde anmaları ve mücâdele, münâkaşa ederek bunu Allah’ı münezzeh olduğu şeylerle anmayı artırarak devam etmeleri şeklindedir.¹⁸⁶

¹⁷⁹ Halil b. Ahmed, a.g.e., VIII, s.373; Ezherî, a.g.e., XV, s. 338; er-Râğıb, a.g.e., s. 825; Zebîdî, a.g.e., XXXIV, s. 10.

¹⁸⁰ Ahmed b. Fâris, a.g.e., V, s.358; er-Râğıb, a.g.e., s. 825;

¹⁸¹ Mustafa Çağrıncı, “Nemîme” **DİA**, XXXII, İstanbul 2006, s. 553.

¹⁸² er-Râğıb, a.g.e., s. 825.

¹⁸³ Mehmet Boynukalın, “Sövme” **DİA**, XXXVII, İstanbul 2009, s. 397.

¹⁸⁴ er-Râğıb, a.g.e., s. 391.

¹⁸⁵ En‘am 6/108.

¹⁸⁶ er-Râğıb, a.g.e., s. 391.

G. SUHRIYYE (السُّحْرِيَّة)

“Suhr/ السُّحْرُ” kelimesi alay, istihza¹⁸⁷, gülünen şey, şaka;¹⁸⁸ “teshîr/ تَسْخِيرٌ” ise, “zorla boyun eğdirmek, bir objeyi kendine özel bir amaca, hedefe doğru zorla ya da zor kullanıp boyun eğdirerek yöneltmek, götürmek manalarına gelmektedir.”¹⁸⁹ Aynı kökten gelen “suhri, suhriyyet/ سُحْرِيَّةٌ, سُحْرِيَّةٌ” de, “birine istediği şeyi yaptırıp onu gülünç duruma düşürmeyi”¹⁹⁰ ifade eder.

“Sehirtü minhü/ سَخِرْتُ مِنْهُ” “onu, kendisiyle alay etmek, eğlenmek, istihza etmek, kendisine gülmek veya kendisini alaya almak için zorla istediğim bir amaca yönelttim, götürdüm” anlamına gelmektedir. Alay eden, eğlenen kişiye “racülün sühratün/ رَجُلٌ سُحْرَةٌ”, kendisiyle alay edip eğlenen kişinin bu hareketine ise “suhriyyetün/ سُحْرِيَّةٌ” denilmiştir.¹⁹¹

H. TE’SÎM (تَأْتِيمٌ)

“Te’sîm/ تَأْتِيمٌ” kelimesi “insanı hayır ve sevaptan alıkoyan, sevabı geciktiren ya da yavaşlatan fiillerin adı” olan “ism/ إِسْمٌ” kelimesinden gelmekte olup¹⁹² “kişiyi günaha sokacak söz”¹⁹³ anlamındadır. Kelimenin kökü olan “ism/ إِسْمٌ”, Kur’ân’da otuz beş âyette geçmekte olup genel anlamının dışında küfür ve inkârı, düşmanlığı, yalan, içki, kumar, faiz gibi günahları nitelemek için de kullanılmıştır.¹⁹⁴ “Teesseme/ تَأْتِيمٌ”, bir kişinin sıkıntısından çıkması, kurtulması anlamındadır ve bu yönden “teharrace/ تَحْرَجٌ” fiiline benzemektedir.

¹⁸⁷ İbn Manzûr, a.g.e., II, s. 113.

¹⁸⁸ Halil b. Ahmed, a.g.e., IV, s. 196.

¹⁸⁹ er-Râğıb, a.g.e., s. 232.

¹⁹⁰ er-Râğıb, a.g.e., s. 232.

¹⁹¹ er-Râğıb, a.g.e., s. 232.

¹⁹² Halil b. Ahmed, a.g.e., VIII, s. 250; er-Râğıb, a.g.e., s. 63.

¹⁹³ “يَتَنَزَّعُونَ فِيهَا كَأَسَا لَا لَعْنُ فِيهَا وَلَا تَأْتِيمٌ” “*orada içilince boş söz söyletmeyen, günah işletmeyen dolu bir kadehi elden ele dolaştırırlar.*” Tûr 52/23; Vâkıa 56/25.

¹⁹⁴ Bkz. Abdalbâkî, a.g.e., s. 15.

Yalana “ism/إِسْمٌ” denilmesinin nedeni, onun da “ism/إِسْمٌ” sınıfına dâhil olmasındandır. Bu yönüyle insan ve hayvan aynı sınıftan olması dolayısıyla canlı olarak adlandırılmışlardır.¹⁹⁵

Mukâtil b. Süleyman (ö.150/767) “ism/إِسْمٌ” kelimesinin Kur’ân’da şirk¹⁹⁶, ma‘siyet (itaatsizlik/isyan),¹⁹⁷ zenb/günah¹⁹⁸, zina¹⁹⁹ ve hata²⁰⁰ anlamları kastedilerek kullandığını ifade etmiştir.²⁰¹

¹⁹⁵ er-Râğıb, a.g.e., s. 63.

¹⁹⁶ Mâide 5/63.

¹⁹⁷ Bakara 2/85; Mâide 5/2,3; A‘râf 7/33; Mücâdele 58/9.

¹⁹⁸ Bakara 2/203; Nisâ 4/20.

¹⁹⁹ En‘âm 6/120.

²⁰⁰ Bakara 2/182.

²⁰¹ Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., s. 139-140.

İKİNCİ BÖLÜM
KUR'ÂN'DA LEHV, LA'İB VE LAĞV KAVRAMLARININ İHTİVA
ETTİĞİ ANLAMLAR

I. LEHV, LA'İB VE LAĞV KELİMELERİNİN İÇERDİĞİ ANLAMLAR

A. ALAY/ALAY ETMEK

1. Allah ve Resûlüyle Alay Etmek

Münafıkların huyları gereği birkaçı bir araya gelince münafıklıklarının gereği olan her türlü sözü sarf ediyor, bu yönde tutum ve davranış sergilemekten geri durmuyorlardı. Bunlardan birisi de aşağıda detaylıca vereceğimiz gibi Tebuk gazvesine katılmak zorunda kaldıklarında yaptıkları davranıştı. Bu gazve için orduya katılmak zorunda olan münafıklar yolculukları süresince dedikodu yapmaktan, Müslümanların moralini bozmak için çabalamaktan ve Rasûlullâh'ı çekiştirmekten geri durmamışlardı.²⁰² İşte bu yaptıkları davranış sebebiyle aşağıdaki âyet nâzil olmuştur:

“Allah ile alay etmek” anlamında Tevbe sûresi 65. âyette şöyle geçmektedir:

“وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤْنَ”

“Şâyet kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan ‘biz sâdece lafa dalmıştk ve aramızda eğleniyorduk’ derler. De ki, siz Allah’la, O’nun âyetleriyle ve peygamberleriyle mi eğleniyordunuz.”²⁰³

Bu âyetin nüzul sebebi hakkında değişik rivayetler vardır ve bunlar kısaca şunlardır: Tebuk seferine katılan bazı münafıklar, kendi aralarında Hz. Peygamber’le alay edip: “Bakın şu adama, Rumların köşklerini ve kalelerini fethedeceğini mi sanıyor? Bu hiç mümkün mü?” demişler.²⁰⁴ Bir diğer rivayette ise bu sefer esnasında münafıklardan birisi, bulunduğu meclis ortamında: “Niçin bizim şu Kur’ân okuyanlarımız boğazlarına çok düşkün, en fazla yalan

²⁰² Celaledin Vatandaş, **H. Muhammed’in Hayatı ve İslâm Daveti**, Pınar Yayınları, İstanbul 2012, II, s. 504.

²⁰³ Tevbe 9/65.

²⁰⁴ et-Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, **Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân**, tah. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü’r-Risâle, Kahire 2000, XIV, s. 334; İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ’ İsmail b. Ömer, **Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm**, tah. Sâmi b. Muhammed es-Selâme, Dâru Tayyibe, 2. baskı, Riyad 1999, IV, s. 172.

söyleyen, düşmanın karşısına çıkmaktan daha fazla korkan kimselerdir?” demiş, bunun üzerine o mecliste bulunanlardan bir kimse: “Yalan söyledin”, sen münafıksın, senin bu dediğini Allah’ın elçisine haber vereceğim” demiş ve olayı haber vermek için Allah’ın elçisine gittiğinde kendisinden önce Kur’ân’ın olayı haber verdiğini görmüştür. Sonrasında ise adam gelip Resulullah’ın üzengisine yapışarak: “Biz sadece lafa dalmış, şakalaşıyorduk.” demiş. Allah Resûlü de: “Siz Allah ile ve Peygamberiyle mi alay ediyordunuz?” demiştir.²⁰⁵

İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1724), *Rûhu'l-Beyân* isimli eserinde bu âyetten hareketle Allah’la, O’nun âyetleriyle ve peygamberlerle alay etmenin küfür ve inkâr olduğunu ifade etmektedir. Bunun alay edip ayıplarını ortaya dökmeye başkalarını aşağılamak anlamına geldiğini, bu durumun da büyük günahlardan olup haram olduğuna işaret etmiştir. Aynı şekilde Allah Resulünün çocuklarına ve akrabalarına karşı saygı da bu kapsama girmektedir.²⁰⁶

Bu âyette alay edenlere bu yaptıklarının sebebi sorulduğunda “biz lafa dalmış eğleniyorduk. Ağzımızdan böyle bir söz çıkmışsa bile bu kötü niyetle değil, şaka olarak böyle söylemişizdir.” diyecekleri bildirilmektedir. Sonrasında ise Allah ile, O’nun âyetleri ve Elçisiyle alay edilmeyeceğine inkâr ifade eden bir soru ile dikkat çekiliyor.²⁰⁷ Her ne kadar, tevbe edip, sağlam imana sarıldıkları için bir kısmı bu azaptan kurtulacak olursa da münafıklığında devam edip, Allah ve Kur’ân, İslâm dini ve akidesiyle alay edenler bu azaptan kurtulamayacaklardır. Âyetlerin akışı, münafıkların sözlerini, amellerini ve düşüncelerini örnek gösteriyor. Genel özelliklerini anlatarak münafıkların hakikatini açıklıyor. Onları beyan edip hepsini bekleyen azâbın hudutlarını da belirliyor.²⁰⁸

Yaptıkları bu çirkin fiil sonucu uyarılan münafıklar özür dilediklerinde onların bu özürleri kabul edilmemekte ve davranışlarının sonucu şöyle haber verilmektedir: “لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنَّ نَعْفَ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبُ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ” “Boşuna özür dilemeyin! Çünkü siz, (sözde) iman ettikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz. İçinizden (tövbe eden) bir zümreyi affetsek bile, suçlarında ısrar etmeleri sebebiyle diğer bir zümreye azap edeceğiz.”²⁰⁹ Buradan da görülmektedir ki bu âyette geçen “alay” ifadesi münafıkların yapmış oldukları ve

²⁰⁵ et-Taberî, a.g.e., XIV, s. 333.

²⁰⁶ el-Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y., III, ss. 348-349.

²⁰⁷ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, y.y., ty., IV, s. 107.

²⁰⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Dârü's-Şurûk, 32. baskı, Kahire 2003, III, s. 1672.

²⁰⁹ Tevbe 9/66.

uyarılmalarına rağmen ısrarla devam ettikleri bir fiil için kullanılmaktadır. Ne var ki günümüzde birçok Müslüman da alay konusunda bu gaflete düşmektedir. Özellikle din âlimlerini alay ve eğlence konusu yapma hususunda öyle bir noktaya gelinmiştir ki Müslüman olduğunu iddia eden pek çok kimse Müslümanlardan söz ettiklerinde alaycı tavırlar içerisinde bulunabilmektedirler. Ne yazık ki Allah ve Resulünden ve onların buyruklarından söz edildiğinde “*sen hala orada mısın?*” gibi ifadeler kullanabilmektedirler.²¹⁰

2. Peygamberlerle Alay Etmek

Alay etmek, iman etmeyenlerin, inkârcıların mizaçlarından kaynaklanan bir özelliktir. Onlar iman etmek, dünya hayatına sadece gereği kadar değer verip ahiret için çalışmak, kazançlarını bölüşmek suretiyle fakirlere yardım etmek ve başkası için fedakârlıkta bulunmak gibi ciddi konuları alaya alırlar. Bu, dün de böyleydi bugün de böyledir ve kıyamete kadar da böyle olacaktır. İşte bu sebeplerle peygamberler, iman etmeyenler tarafından alay konusu edilmişler, çoğu zaman da en ağır eza ve hakaretlere maruz kalmışlardır. Peygamberimiz de aynı şekilde alaya alınmıştır.²¹¹

Peygamberlerle alay etme konusunu içeren âyetler incelendiğinde bunların bir kısmının özelde Hz. Muhammed (s.a.v.) ile ilgili olduğu, bir kısmının ise diğer kavimlere gönderilmiş peygamberler hakkında olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

“وَإِذَا رَأَوْكَ أَنْ يَنْجُدُونَكَ إِلَّا هُزُؤًا أَهْدَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا”

“*Onlar seni gördükleri zaman, alaya almaktan başka bir şey yapmazlar. ‘Allah’ın Peygamber olarak gönderdiği bu mu’ derler.*”²¹²

Bu âyette müşriklerin Hz. Peygamber’le alayları “hüzüv” kelimesi kullanılmak suretiyle ifade edilmektedir. Zemahşerî (ö. 538/1143) “اتَّخَذَهُ هُزُؤًا” kalıbının “اسْتَهْزَأَ بِهِ” anlamında, yani “onunla alay etti” manasında olduğunu belirtmiştir.²¹³ Neseî (ö. 710/1310) de âyette geçen “اتَّخَذَهُ هُزُؤًا” ifadesinin “onunla alay etti” manasında olduğunu ve bu sözün küçük görme ve alaya alma için kullanılıp “Allah’ın peygamber olarak gönderdiği bu mu?”

²¹⁰ Mehmet Sait Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri**, Beyan Yayınları, İstanbul 2012, II, s. 468.

²¹¹ M. Sait Şimşek, a.g.e., III, s. 77.

²¹² Furkan 25/41.

²¹³ ez-Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmud b. Ömer, **el-Keşşâf ‘an hakâ’iki gavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fi vücûhi’t-te’vîl**, tah. Abdurrezzak el-Mehdî, Dârü İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, Beyrût t.y., III, s. 286.

şeklinde kullanıldığını belirtmiştir.²¹⁴ Beyzavî (ö. 685/1286) ise bu âyette “Allah’ın peygamber olarak gönderdiği bu mu (derler)?” ifadesinde deme lafzının gizli olduğunu, “bu mu?” işaretinin ise hakaret için kullanıldığını söylemektedir. Yani onu tamamen reddettikleri halde kabullenerek elçi bu mu demeleri alay ve istihza yolludur. Eğer aksi bir durum olsaydı “Allah’ın peygamberi olduğunu iddia eden bu mu?” şeklinde söylerlerdi.²¹⁵

Mukâtil b. Süleyman, bu âyetin Ebû Cehil hakkında indiğini rivayet etmektedir.²¹⁶ Onlar “Allah, yarattıkları arasında bunu mu bize peygamber olarak göndermiş? Şayet biz, ilahlarımıza inanmakta kararlı ve sabırlı olmasaydık neredeyse bizi bunlardan uzaklaştıracaktı.” derler. Bunlar, putlara taptıklarından dolayı hak ettikleri azabı bizzat gözleriyle görünce kimin yolunun sapık olduğunu bilmiş olacaktırlar. Fakat ondan sonra anlamış olmaları da kendilerine bir fayda vermeyecektir.²¹⁷

Seyyid Kutub âyette geçen alayı ve bunun sebeplerini şu şekilde açıklamaktadır:

“Hz. Muhammed (s.a.v.) daha peygamber olarak gönderilmezden önce kavmi tarafından gayet iyi tanınıyordu. Zira kavmi içerisinde onun ve ailesinin yüce bir yeri vardı. Çünkü o Haşim oğullarının ileri gelenlerindendi. Haşim oğulları ise Kureyşin en ileri gelen bir ailesiydi. Ahlâken de Rasûlullah’a bambaşka bir mevkie sahipti Kureyşlilerin yanında. Ve ona daha peygamber olmazdan önce ‘Emin’ lakabını vermişlerdi. Bi’setten yıllarca evvel ‘haceri esvedî’ yerine koymak için onun hakemliğini kabul etmişlerdi. Ve onları Safa tepesinde toplayarak ‘şu tepenin ardında bir ordu vardır’ desem inanır mısınız? Dediğinde; ‘evet, sen yalan söylemezsin inanırız’ diye karşılık vermişlerdi.

Ne var ki onlar bi’setten ve bu Kur’ân’ı azim geldikten sonra onunla alay etmeye ve ‘Bu mu Allah’ın gönderdiği elçi?’ demeye başlamışlardı. Alaycı çirkin bir sözdü bu. Bunlar Hz. Peygamberin yüce şahsiyetinin alaya müstehak olduğunu veya getirdiği gerçeklerin kavmi içindeki yüce şahsiyetini küçültmek ve ona karşı koymak için hakaret ediyorlardı. Aslâ... Sadece Kureyş eşrafının Hz. Peygamberin kavmi içindeki yüce şahsiyetini küçültmek ve karşı koyulması

²¹⁴ en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed, **Tefsîru’n-Nesefî (Medârikü’t-tenzîl ve hakâ’iku’t-te’vîl)**, tah. Mervan Muhammed eş-Şiar, Dârü’n-Nefâis, Beyrût 2005, III, s. 138.

²¹⁵ el-Beyzavî, Kâdî Nâsiruddîn Abdullah b. Ömer, **Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl**, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrût ty., IV, s. 125.

²¹⁶ Mukâtil b. Süleymân el-Ezdî, **et-Tefsîrü’l-kebîr- Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, tah. Ahmed Ferîd, Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, Beyrût 2003, II, s. 438.

²¹⁷ et-Taberî, a.g.e., XIX, s. 273.

mümkün olmayan bu Kur'ân tesirini silmek için bir oyundu bu. Kendilerinin içtimaî ve iktisadî durumlarını sarsan, toplumu bunların içtimaî ve iktisadî hâkimiyetlerine teslim eden tek dayandıkları nokta olan evham ve hurafelerden kurtarmak için gelen bu yeni dâvaya karşı koymak üzere başvurdukları bir oyundu bu.

Onlar daima böyle oyunlara başvurdukları için onunla neticeye varacaklarını umuyor, yalan olduğunu bildikleri halde bu gibi plânlarda birbirleriyle ittifak ediyorlardı.”²¹⁸

Mevdûdî ise burada müşriklerin sordukları bu alaylı ifadeyle ilahları konusundaki kabul ve ısrarlı tutumları arasındaki çelişkiyi ortaya koyduklarını belirtmektedir. Nitekim soru ile “sen düşük mertebenin çok çok üzerinde iddialarda bulunuyorsun” dercesine, Hz. Peygamber’i aşağılama anlamı kastediliyordu. Bunun mukabilinde ilahları konusundaki ısrarlı tutumları ise Hz. Peygamber’in yüksek kişiliğini ve delillerinin gücünü dolaylı olarak itiraf ettiklerini, hatta mesajın başarı ve etkisinden korktuklarını ortaya koymaktadır. Çünkü neredeyse ilahlarından vazgeçme noktasına bile geldiklerini kendileri açıklamaktadır.²¹⁹

Kuşku yok ki peygamberle alay etmeleri, davetine inanmamaları sebebiyledir. Bir yandan bunu söylerken diğer taraftan Peygamberden ne denli etkilendiklerini de itiraf ediyor, “bizi neredeyse ilahlarımızdan uzaklaştırıyordu” diyorlardı. Sonraki âyetle bakıldığında onların aslında kendi tutkularının peşinde oldukları, meseleye mantıklarıyla değil, kötü arzuları açısından baktıkları görülmektedir. Bu tür arzuların esiri olmuş kimselerin ise mantıklarına hitap etmenin bir anlamı yoktur, çünkü anlamazlar.²²⁰

Yine Hz. Peygamber’le ilgili olarak “alay” anlamında şu âyet geçmektedir:

“وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُؤًا أَهْذَاءَ الَّذِي يَذُكُرُ إِلَيْكُمْ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمَنِ هُمْ كَافِرُونَ”

“(Resûlüm!) Kâfirler seni gördükleri zaman: ‘Sizin ilâhlarınızı diline dolayan bu mu?’ diyerek seni hep alaya alırlar. Hâlbuki onlar, çok esirgeyici Allah’ın kitabını inkâr edenlerin ta kendileridir.”²²¹

²¹⁸ Seyyid Kutub, a.g.e., V, ss. 2564-2565.

²¹⁹ Mevdûdî, a.g.e., III, ss. 590-591.

²²⁰ M. Sait Şimşek, a.g.e., III, s. 519.

²²¹ Enbiya 21/36.

Peygamber (s.a.v.) Ebû Süfyân b. Harb ile Ebû Cehl b. Hişâm'ın yanından geçti. Ebû Cehl, Ebû Süfyân'a alaylı bir tavırla “Abdi Menâfoğulları'nın nebisine bakın” dedi. Ebû Süfyân da kavim asabiyeti ile –ki o ‘Abdu Şems b. ‘Abdi Menâfoğullarındandır- şöyle cevap verdi: “Biz ‘Abdi Menâfoğulları arasında bir nebinin bulunmasını reddetmiyoruz.” Nebî (s.a.v.) onların sözlerini duyunca Ebû Cehl'e dedi ki: “Amcan el-Velîd b. el-Muğîre'nin başına gelenin bir benzeri senin de başına gelmedikçe bu tutumundan vazgeçmeyeceğini zannediyoruz. Sen ise ey Ebû Süfyân, o sözünü hamiyetinden ötürü söyledin.” Bunun üzerine Allah (c.c.) “*Kâfirler seni gördüklerinde seni ancak alaya alırlar*” âyetini indirdi.²²² Allah Teâla buradaki hususu “أَهَذَا الَّذِي يَذْكُرُ الْهَيْتَكُمْ” ifadesi ile açıklamıştır. Âyette geçen “anma ve diline alma”, ya hayır söyleyerek ya da aksi ile olur. Örneğin durum, bu ikisine de delalet ettiği için, ifade genel kullanılıp sınırlandırılmamıştır. Bu aynı bir kişiye “Falancanın senden bahsettiğini duydum” demek gibidir. Eğer, bunu söyleyen bu kişinin dostu ise bu bahsetme bir övgüdür. Eğer düşmanı ise, burada bir kınama ve zemm vardır. Allah Teâla'nın “İbrahim denilen bir gencin putlardan bahsettiğini duyduk”²²³ ifadesi de bunun gibidir. Yani bu, “İbrahim (a.s.) o putların mabud olmadıklarını ve onlara ibadet etmenin saçma olduğundan bahsediyor” demektir.²²⁴ Âyetteki “وَهُمْ يَذْكُرُ الرَّحْمَنِ هُمْ كَفِرُونَ” cümlesi, hal konumunda olup anlam olarak “Allah'ı inkâr etmeleri sebebiyle asıl onlar alay konusu oldukları halde, seni alaya alırlar.” anlamındadır. “İnkârcılar” sözü tekit için tekrarlanmıştır.²²⁵ Râzî de âyetteki “هَمْ” zamirinin iki kere getirilmesinin hikmetinin birinci olarak “böyle yapan kimselere işaret olduğunu” ikinci olarak ise “bu işin onlara has olduğunu gösteren bir ifade için kullanıldığını” belirtmiştir. Ayrıca bu zamirin tekrar edilmiş olmasının, onların yaptıkları işi iyice anlatmak ve ne derece vahim olduğunu ortaya koymak için olduğunu da zikretmiştir.²²⁶

İnkâr edenlerin içlerinde buldukları psikoloji gereği kâinatı yaratan ve onu idare eden yüce varlığın göndermiş olduğu elçiyi alaycı bir tavırla karşıladıkları, ilgili âyetler incelendiğinde görülmektedir. Nitekim hem tarih boyunca gönderilen peygamberlerin inkârcı ümmetleri hem de Hz. Peygamber'e inanmayan güruh, elçilerinin kendi putlarını ve ilahlarını kötü olarak zikretmesini hoş karşılamayıp hiç sıkılmadan ve utanmadan da o elçileri gönderen

²²² Mukâtil b. Süleymân, **et-Tefsîrû'l-kebîr**, II, ss. 357-358.

²²³ Enbiya 21/60.

²²⁴ er-Râzî, a.g.e., XXII, s. 170.

²²⁵ en-Nesefî, a.g.e., III, s. 70.

²²⁶ er-Râzî, a.g.e., XXII, s. 170.

Rahman'a küfretmektedirler. Bu halleri incelendiğinde hayret verici ve bir tavır takındıkları görülmektedir. Nitekim Rasûlullah ile karşılaştıklarında da “Sizin tanrılarınızı diline dolayan bu mudur?” hitabıyla onun putlara yaptığını büyütüyorlardı. Bunun yanında kendi hareketlerini unutuplar, Allah'ın bir kulu olarak onu inkâr etmelerini ve kendilerine indirilen Kur'ân'dan yüz çevirmelerinin kötü bir davranış olduğunu hiçbir şekilde kabul etmiyorlardı. Bu hal öyle kötü bir aşamaya gelmişti ki onların tabiatlarının bozukluğunu ve takdir güçlerinin dumura uğradığı belirtilmektedir.²²⁷

Mevdûdî'ye göre bu ifadelerle sadece kâfirlerin niçin alay ettiklerine değinilmekte, fakat nasıl alay ettiklerine, ne söylediklerine değinilmemektedir. Kesin olarak şu var ki kâfirler, Peygamber'den elleriyle yaptıkları putlara karşı çıktığı için ondan intikam almak için farklı ifade ve sözler kullanıyorlardı. Ayrıca inanmayanlar şöyle tenkit edilmektedirler: “Siz ellerinizle yaptığınız putlarınıza ve yalancı ilahlarınıza o denli sevgi besliyorsunuz ki, onlara karşı yapılan hiçbir şeye müsamaha gösteremiyorsunuz. Hatta Allah'ın Resûlü ile alay ediyorsunuz. Ne var ki Rahman'ın adını işittiğinizde hemen aceleye kapılıp kibirlenerek O'nu anmayı bir tarafa bırakmanızdan utanmıyorsunuz.”²²⁸ Sait Şimşek de bu âyetle ilgili samimi dindarları alaya alıp küçümsemenin müşriklerin ileri gelenlerinin peygamberi kendi değer ve bakış açıları içerisinde hep küçümstedikleri gibi günümüzde de aynı şekilde devam ettiğini ifade etmektedir.²²⁹ Sait Şimşek'in karşılaştırmasına baktığımızda bunun günümüz Müslümanları için söylenmiş olabileceğini anlamaktayız. Nitekim günümüzde bu alaya toplum içerisinde samimi dindarların yine Müslüman olan ancak dine hayatlarında uygulama alanı olarak yer vermeyen birtakım kimseler tarafından maruz kaldığı görülmektedir. Bunun için Müslüman bir kişi de alay ederken her zaman için ne ile alay ettiğine ve yaptığı alayın nelere yol açabileceğine bu âyetleri de göz önüne alarak dikkat etmelidir ve bu davranışından vazgeçmelidir. Alay konusunda Hz. Peygamber'i teselli ve müşriklere sert bir tehdit içeren diğer bir âyet ise şu şekildedir:

“وَلَقَدْ اسْتَهْزَأَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ”

“Andolsun ki, senden önceki peygamberlerle alay edildi; ama onları alaya alanları, o alay konusu ettikleri şey kuşatıverdi.”²³⁰

²²⁷ Seyyid Kutub, a.g.e., IV, s. 2379.

²²⁸ el-Mevdûdî, a.g.e., III, s. 307.

²²⁹ M. Sait Şimşek, a.g.e., III, s. 376.

²³⁰ Enbiya 21/41.

Bu âyetle Allah (c.c.) Hz. Peygamber’i teselli etmekte ve haber verdiği azabı yalanlamalarına sabretmesini istemektedir. Çünkü geçmiş ümmetlerin yalanlayıcıları da kendi resullerini yalanlamış ve dünyada başlarına azabın inmeyeceğini iddia etmişlerdi. Hz. Peygamber de Mekke kâfirlerine azabın geleceğini haber verdiğinde onlar da aynen geçmiş inkârcıların yaptığı gibi azabı yalanlayarak onunla alay ettiler.²³¹ Âyette Hz. Peygamber’e bir vaat vardır ve bu da müşriklerin ona ettiklerinin aynısının kendi başlarına geleceğidir ve nitekim peygamberlerle alay edenlerin de yaptıkları şeyler ceza olarak onların başlarına gelmiştir.²³² Nesefî bu âyetle Rasûlullah’ın kendisiyle alay edilmesine karşın teselli edildiğini, peygamberlerin başlarına gelenlerin de onun için bir örnek olduğunu ve diğer peygamberleri alaya alanların yaptıklarından dolayı kuşatıldıkları gibi, (Mekke müşriklerinin de) ona yaptıkları tarafından kuşatılacaklarının haber verildiğini ifade etmektedir.²³³

Peygamberlerle alay edenlerin bu fiillerinin sonucu olarak kendilerinden önceki kavimler örnek gösterilerek uyarılmaktadırlar. Önceki kavimlerde bulunan alaycıların başlarına çok kötü belaların geldiği ifade edilmektedir. Her ne kadar kökten yok edici bir azap onların başına gelmeyecekse de ölüm, esaret ve mağlubiyet gibi pek çok azaplarla yüz yüze geleceklerdir. Öyle ise peygamberlerle alay etmekten vazgeçsinler. Aksi halde onlarla alay edenlerin akıbeti bellidir. Allah’ın şaşmaz kanunu her zaman böyle cereyan etmiştir. İstihza edenlerin acı akıbetleri de bu şekilde görülmüştür. Allah’tan başka gece ve gündüz onları koruyup dünya ve ahiret azabından alacak kimseleri yoktur. O halde bu alaycı tavırlarından bir an evvel de vazgeçmeleri gerekmektedir.²³⁴

Peygamberlerle alay etmek anlamında Ra’d 32. âyette şöyle geçmektedir:

“وَلَقَدْ اسْتَهْزَيْتُمْ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَمَلَيْتُمْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ”

“Andolsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi de ben inkâr edenlere mühlet verdim, sonra da onları yakaladım. (Görseydin ki) azabım nasılmış!”²³⁵

Bu âyet ile “Ey Muhammed, nasıl ki kavminin müşrikleri seni yalanladılarsa senden önceki peygamberleri de kavimleri yalanlamış ve onları alaya almışlardı. Ben, o peygamberlerimi alaya alan kâfirlere zaman verdim. Onlar, sapkınlıklarına devam edip

²³¹ Mukâtil b. Süleymân, **et-Tefsîrû'l-kebir**, II, s. 357; et-Taberî, a.g.e., XVIII ss. 445-446.

²³² el-Beyzâvî, a.g.e., IV, s. 52.

²³³ en-Nesefî, a.g.e., III, ss. 70-71.

²³⁴ Seyyid Kutub, a.g.e., IV, s. 2380.

²³⁵ Ra’d 13/32.

durdular. Sonra da onları azabımla yakalayiverdim. Onları cezalandırmam nasılmış bir bak da gör ve onlardan ibret al” denilmekte ve böylelikle Rasûlullah (s.a.v.) kavminin inkâr ve alaylarına karşı sabırlı olmaya davet edilmekte, kâfirlerin âdetlerinin böyle olduğu bildirilerek teselli edilmekte ve usanmaksızın tebliğ vazifesine devam etmesinin gereği açıklanmaktadır.²³⁶ Seyyid Kutub âyetin sonundaki “azabım nasılmış” sorusuna cevap vermenin hiç lüzumu olmadığını, buna cevap olarak nesillerin acı maceralarının yeterli olacağını söylemektedir.²³⁷

Ömer Nasûhî Bilmen (ö. 1971) bu âyetin Rasûlullah’ı teselli için indiğini ve âyette diğer Peygamberlerle de alay edilmiş olduğunu, öyle alay etmeye cüret edenlerin de ne elem verici azaplara çarpılmış bulduklarını belirtmektedir. Âyet o müşriklerin ne kadar cahilce harekette bulunarak aldanmış olduklarını, küfürlerinin kendilerine süslü gösterilip onların nihayet dünyevî ve uhrevî azaplara yakalanıp himayeden mahrum kaldıklarını açıklamaktadır. Nitekim âyette bir takım harika olayların meydana getirilmesini alay yoluyla isteyen o müşriklerin sözlerinden dolayı üzülmemesi, kendinden önceki birçok peygamberin de kavimleri tarafından öyle alaya alındıkları Rasûlullah’a bildirilmektedir. O peygamberler de sabretmiş ve risalet vazifelerini yerine getirmeye devam etmişlerdir. Cenâb-ı Hak ise o kavimleri bir müddet yaşatmış, fakat onları en sonunda layık oldukları akıbetle uğratmıştır. Bundan dolayı da âyette şöyle buyuruluyor: (Ben) yüce yaratıcı o (kâfir) alay etmiş (olanlara bir mühlet verdim) haklarındaki cezayı bir müddet erteledim. Hallerini düzeltebilmeleri için uygun bir vakit bıraktım. (Sonra onları yakaladım) devam edip durdukları küfür ve alay etmenin cezasına kavuşturdum. (Artık azap nasıl oldu?) onların haklarındaki ilahi azap ne kadar şiddetle meydana geldi. Bunu şimdiki müşrikler de bir düşünmeli değil midirler? İşte ey Resul! Seninle alay etme alçaklığını gösteren kâfirler de er geç böyle müthiş âkıbetlere uğrayacaklardır. Artık sen üzülme. Cenâb-ı Hak onların bütün kâfirce hallerini bilmektedir.²³⁸

Süleyman Ateş, bu âyetin bir önceki âyetle birlikte değerlendirildiğinde Kureyş’in mucize isteklerinin gerçekten inanmak, şüpheleri gidermek amacıyla değil, alay amacıyla olduğunun görüldüğünü ifade etmektedir. Onlar Hz. Muhammed’in peygamberliğine asla ihtimal vermiyorlardı. Onunla alay için bunu söylüyorlardı. Tabii onların bu tutumları, Hz.

²³⁶ Mukâtil b. Süleyman, **et-Tefsîrü'l-kebîr**, II, s. 178; Taberî, a.g.e., XVI, s. 460; Beyzâvî, a.g.e., III, s. 188; Neseî, a.g.e., II, s. 208; İbn Kesîr, a.g.e., IV, s. 462.

²³⁷ Seyyid Kutub, a.g.e., IV, s. 2062.

²³⁸ Ömer Nasûhî Bilmen, **Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri**, İpek Yayınları, İstanbul ty., III, ss. 472-473.

Muhammed'i üzüyordu. Bu yüzden dolayı Cenab-ı Hak daha önceki peygamberlerle de alay eden eski kavimlerin helak edildiklerini bildirerek, kendisiyle alay edenlerin de günün birinde, önceki milletler gibi cezalandırılacağına işaret ediyor.²³⁹ Netice olarak bu âyet, hem Peygamber (s.a.v)'i teselli etmekte; alay konusu edilen peygamberin yalnız kendisi olmadığı, önceki peygamberlerle de alay edildiği kendisine hatırlatılmakta ve hem de alay eden o müşriklerin başına hemen bir musibet gelmemişse bunun, hiç gerçekleşmeyeceği anlamına gelmediği bildirilmektedir. Önceki dönemlerde iman etmeyenlere nasıl mühlet verildiyse, onlara da belli bir süre tanınmaktadır. Cezaya uğratılmadan bu mühleti değerlendirip iman etmeleri beklenmektedir.²⁴⁰

3. Âyetlerle Alay Etmek

İnanmayanların en önemli vasıflarından birisi kendilerine getirilen mesaj karşısında o hitabı kendilerine getiren elçileri alaya aldıkları gibi aynı zamanda gelen hitabı de alaya almalarıdır. Bu onların psikolojik olarak takındıkları bir hal olup, bunu bazen getirilen mesaj hakkında şüpheye düşmekle, bazen ise kendilerine ulaşan âyetlerin içeriğini alaya almakla, o âyetlerle alay etmek şeklinde yapmaktadırlar. Kendilerine anlatılan şeylerin gerçekliğine inanmama hususunda Allah'ın zikretmiş olduğu bir âyet şu şekildedir:

“بَلْ هُمْ فِي شَكِّ يَلْعَبُونَ”

“Fakat onlar, şüphe içinde eğlenip duruyorlar.”²⁴¹

İnanmayanların durumları bu şekilde bildirilmekte ve bunun neticesi de kendilerine haber verilmektedir. Hayır, onlar şüphe içinde oynayıp dururlar. Onlar, kendilerine anlattığın şeylerin gerçekliğine inanmıyorlar. Aksine ondan şüphe ediyor ve şüpheleriyle oyalanıp duruyorlar.²⁴² Bu âyette müşriklerin şüphe içinde oynayıp durdukları, yani onlara kesin gerçek geldiği halde onun hakkında şüphe etmeleri, tereddüde düşmeleri ve onu doğrulamamaları durumu vardır.

²³⁹ Ateş, a.g.e., IV, s. 478.

²⁴⁰ M. Sait Şimşek, a.g.e., III, s. 76.

²⁴¹ Duhan 44/9.

²⁴² et-Taberî, a.g.e., XXII, s. 10.

Âyetin devamında bu şüphe içinde oynayıp durmanın cezası olarak “*O halde gökyüzünde besbelli bir dumanın geleceği günü bekle!*”²⁴³ buyurulmaktadır. Söz konusu duman ile kıyamete yakın yeryüzünü saracak bir dumanın kastedildiğini ifade edenler olmuş ancak müfessirlerin çoğu, bununla kıtlık yıllarının kastedildiğini söylemişlerdir.²⁴⁴ Bununla ilgili İbn Kesîr tefsirinde çeşitli rivayetler geçmekte olup bunlardan biri şöyledir: “Süleyman b. Mihran el-A’meş, Ebu’d-Duha Müslim b. Sabih’den o Mesruk’tan şöyle dediğini nakletti: Kinde kapıları yanındaki mescide –yani Kufe mescidine- girdik. Arkadaşlarına vaaz eden bir adam gördük. ‘O halde gökyüzünde besbelli bir dumanın geleceği günü bekle’ buyruğunu okuyup bu dumanın ne olduğunu biliyor musunuz? Bu duman kıyamet gününde gelecek, münafıkların kulaklarını sağır, gözlerini kör edecek, müminler de bundan dolayı nezleli gibi olacaktır, dedi. (Mesruk) dedi ki: Biz de İbn Mesud’un yanına gittik, ona bunu söyledik. O esnada uzanmış yatıyordu. Dehşetle doğrulup oturdu ve şöyle dedi: Aziz ve celil olan Allah sizin nebinize: ‘De ki: Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben kendimi zorlayarak bir şeyler uyduran değilim.’²⁴⁵ diye buyurmuştur. Elbette ki kişinin bilmediği bir hususta Allah en iyi bilendir, demesi ilmin bir gereğidir. Şimdi ben size buna dair bir durumu anlatayım. Kureyşliler İslam’a girmekte gecikip, Resulullah’a karşı direnmelerini sürdürünce onlara Hz. Yusuf’un kıtlık yılları gibi kıtlık belasına uğratılmaları için beddua etti. O kadar sıkıntıya düştüler, o kadar aç kaldılar ki kemikleri ve leşleri yiyecek hale geldiler, gözlerini semaya kaldırdıklarında dumandan başka hiçbir şey göremez oldular.”²⁴⁶

Âyette şüphe edenleri ve münafıkları eğlenmekle vasfetmesi, onların tereddütlerinden, din hususundaki şaşkınlıklarından, dünya ile meşgul olup onun süsüne aldanmalarından dolaydır.²⁴⁷

Mevdûdî bu âyetin kısacık bir ifadeyle çok önemli bir gerçeğe değindiğini belirtmektedir. Tanrıtanımazlar ve Allah’ı tanımakla birlikte O’na ortak koşanlar, düşüncelerinde ne kadar bağınaz olurlarsa olsunlar, kalplerinde zaman zaman birtakım kuşkular doğmaktadır. Ancak kalplerindeki bu kuşkular, onların muvahhid bir tavır almalarına yetmemekle birlikte Allah’ı inkâr etme ve O’na ortak koşma konusundaki düşüncelerinden emin olmadıkları bir halde helak olup gitmektedirler. Yani, ne kadar kesin

²⁴³ Duhan 44/10.

²⁴⁴ M. Sait Şimşek, a.g.e., IV, s. 494.

²⁴⁵ Sâd 38/86.

²⁴⁶ İbn Kesîr, a.g.e., VII, s. 247.

²⁴⁷ el-Bursevî, a.g.e., VIII, s. 314.

bir tanrıtanımaç veya müşrik olsalar da, onların dinleri şüphe üzerine kuruludur. Onlar, din hakkında ciddi endişeler taşıyan kimseler değillerdir. Onlar için önemli olan bu dünyadır. Dolayısıyla gece gündüz tüm enerjilerini dünyada servet elde etmek ve refaha kavuşmak için harcarlar. “Din” onlar için sadece bir oyalanma vasıtasıdır ve “din” hakkında hiçbir zaman ciddiyetle düşünmezler. Dikkat edildiğinde, dini bir takım ibadet ve merasimleri dahi, bir çeşit eğlence niteliğindedir.²⁴⁸ Mevdûdî bu yorumuyla onların oyun içinde dalıp gitmelerinin aslında “din” diye edindikleri şeyler içerisinde yaşadıkları bir bocalamanın olduğunu ifade etmektedir. Böylelikle âyet Mekke dönemindeki müşriklerin putlarla eğlenmelerinden günümüz müşrik-tanrıtanımaçları dâhil Allah’ın mesajına gerekli değeri göstermeyip kendi heva ve hevesleri doğrultusunda oyalanan herkesi kapsamaktadır.

Müşriklerin bir diğer yaptıkları şey âyetlerden bir şey öğrendikleri zaman da onları alaya almaktır. Ancak bu yaptıklarının şiddetli bir azab ile karşılık bulacağı kendilerine şu âyetle bildirilmektedir:

“وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوءًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ”

“(O) âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman onlarla alay eder. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır!”²⁴⁹

Bu âyette müennes zamiriyle “اتَّخَذَهَا” ifadesine yer verilip müzekker zamiriyle “اتَّخَذَهُ” denmemiştir. Bunun sebebi, söz konusu inkârcıların kullanılan ifadelerden, o şeyin âyetler, mucizeler cümlesinden olduğunun farkına vardığında, hemen onu alaya aldıklarını bildirmeleri ve duyurmaları içindir. Çünkü bu şekilde bütün âyetleri alaya almaya dalar, hepsiyle istihzada bulunur. Sadece kendisine ulaşan âyetlerle alay etmekle yetinmez. Ayrıca söz konusu zamirin “شَيْئًا” ifadesine raci olması da mümkün olabilir. Çünkü âyette geçen “شَيْئًا” kelimesi âyet manasındadır.²⁵⁰ “Alçaltıcı bir azap vardır” ile onları zelil kılacak, kuvvetlerini ve izzetlerini yok edecek bir azap vardır denilmektedir. Burada azap kelimesini “alçaltma” sıfatı ile sıfatlandırılması Allah’ın âyetlerini alaya almaları, büyüklük taslamaları fiiline karşılıktır.²⁵¹

²⁴⁸ el-Mevdûdî, a.g.e., V, s. 299.

²⁴⁹ Câsiye 45/9.

²⁵⁰ en-Nesefî, a.g.e., IV, s. 108.

²⁵¹ el-Bursevî, a.g.e., VII, s. 339.

Mukâtil b. Süleyman bu âyetin Bedir’de öldürülen Nadr b. el-Hâris hakkında nazil olduğunu rivayet etmektedir. Allah (c.c.) ölümünden sonra durumunu bildirmek için bu âyeti indirmiştir. Çünkü onun iddiasına göre Kur’ân’da anlatılanlar Rüstem ve İsfendibaz (İsfendiyar) hakkında anlatılanlar gibidir. İşte böyle diyenlere yani Nadr ve Kureyşli arkadaşlarına “mühîn bir azab”, yani dünyada Bedir günündeki alçaltıcı bir azab vardır.²⁵² Nadr ve Kureyşlilerin yaptıkları bu fiilin cezası şu şekilde bildirilmektedir: “*Ötelerinde de cehennem vardır. Kazandıkları şeyler de, Allah’ı bırakıp edindikleri dostlar da onlara hiçbir fayda vermez. Büyük azap onlarıdır.*”²⁵³

İnanmayanlar Kur’ân-ı Kerîm’den bir şey öğrenecek oldukları zaman onu inkâr eder, dalga geçerler ve alaya alırlar. Mesela Kur’ân’ın bir âyetini işittiklerinde onda yanlış bir taraf ararlar ve âyeti siyak ve sibakından çıkararak yorumlamaya çalışıp onu alay konusu yaparlar.²⁵⁴ Ancak onlara bu fiillerinin karşılığı olarak “alçaltıcı bir azap” vadedilmektedir. Âyetin devamında ise böyle birisinin diriltileceği günde kendisine verilecek azabı açıklanarak şöyle buyurulmaktadır: “*Cehennem de önlerinde*” yani bu niteliğe sahip olanların hepsi kıyamet gününde cehenneme götürüleceklerdir. “*Kazandıklarının da*” yani mallarının da, evlatlarının da “*Allah’tan başka edindikleri velilerinin de kendilerine hiçbir faydası olmaz.*”²⁵⁵ Allah’ı bırakıp kendilerine ibadet ettikleri ilahlarının onlara hiçbir faydası olmaz. “*Onlar için çok büyük bir azap da vardır.*” Sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Bu*” yani Kur’ân “*bir hidayettir. Rablerinin âyetlerini inkâr edenlere gelince, onlar için en ağır türden ve can yakıcı*” canı acıtan, acı ve ızdırap veren “*bir azap vardır.*”²⁵⁶ Allah’ın âyetleriyle, dinî gerçeklerle ve sadece dinlerine olan samimiyet ve bağlılıklarından dolayı inananlarla alay etmek, sadece müşrik Arapların bir davranışı değildir. Önceki münkirler de günümüz münkirleri de onların yolunu izlemeye devam etmektedirler. Bu yüzden o müşrikleri nasıl çetin ve alçaltıcı bir azap bekliyorsa, bunları da elbette öyle bir azap beklemektedir.²⁵⁷

²⁵² Mukâtil b. Süleyman, **et-Tefsîrû’l-kebîr**, III, s. 211.

²⁵³ Câsiye 45/10.

²⁵⁴ el-Mevdûdî, a.g.e., V, s. 319.

²⁵⁵ Câsiye 45/10.

²⁵⁶ Câsiye 45/11.

²⁵⁷ M. Sait Şimşek, a.g.e., IV, s. 504.

a. Âyetlerle Alay Konusunda İnananların Tutunması Gereken Tavr

Nisa sûresi 140. âyette bir yandan münafıkların bir davranışı anlatılmakta, diğer yandan ise hem münafıklara hem de gerçekten iman etmiş olanlara uyarıda bulunulmaktadır. Münafıklar, Yahudi din adamlarının yanında oturur ve onlardan Kur'ân aleyhine şeyler dinlerlerdi. İşte bu âyette onlara şu uyarı yapılmıştır:

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتَ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَتَعَدُّوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي
غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذَا مِثْلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا“ ”حَدِيثِ

“O (Allah), Kitapta size şöyle indirmiştir ki: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar bundan başka bir söze dalıncaya (konuya geçinceye) kadar kâfirlerle beraber oturmayın; yoksa siz de onlar gibi olursunuz. Elbette Allah, Münafıkları ve kâfirleri cehennemde bir araya getirecektir.”²⁵⁸ Böylece Allah Müslümanlara, Kur'ân ile alay etmeleri halinde Mekke kâfirleri ve Medine münafıkları ile birlikte oturmayı yasakladı. Sonrasında ise onlarla birlikte oturmaları ve alaylarına ses çıkarmayıp razı olmaları halinde, küfürde onlar gibi olacaklarını açıklayarak uyardı.²⁵⁹

Nesefî bu âyetteki “إِنَّكُمْ إِذَا مِثْلُهُمْ” ifadesinin, “onlarla birlikte bulunduğunuz takdirde günaha onlar gibi olursunuz” anlamına geldiğini ifade etmektedir. Buradaki benzerlik her bakımdan değildir. Çünkü münafıkların Kur'ân hakkında konuşmaları, onu dillerine dolamaları küfürdür. Ancak Müslümanların onlarla beraberlikleri, bir arada bulunmaları ise masiyettir.²⁶⁰ Bursevî ise Nesefî'den farklı olarak “Yoksa siz de onlar gibi olursunuz” ifadesinin “o esnada kendileriyle oturmaya devam ederseniz onlar gibi olursunuz. Onların yaptıklarını yaparsanız inkâr açısından o Yahudilere benzer ve azaba uğrarsınız. Çünkü, küfre rıza göstermek de küfürdür. Allah'ın âyetlerini alaya almak için bir araya gelenler ve onlara uyup yanlarında oturanlar azaba ortak olacaklardır. Biliniz ki öyle bir ortamda onlarla bir arada bulunmak, ruhların birbirleriyle tanışıp muhabbet kurmalarına sebep olur.” diyerek bunun bir masiyetten de öte küfür olduğunu ifade etmiştir.²⁶¹ Ömer Nasuhi Bilmen de bir kimsenin küfre razı olduğunda kâfir olduğunu, yine bir kimsenin kötülüğün, gayrı meşru bir durumun işlendiği yerde bulunup, onu işleyenlere karıştığı takdirde kendisi o kötülüğü fiilen

²⁵⁸ Nisa 4/140.

²⁵⁹ Mukâtil b. Süleyman, **et-Tefsîrû'l-kebîr**, I, s. 264.

²⁶⁰ en-Nesefî, a.g.e., I, s. 245.

²⁶¹ el-Bursevî, a.g.e., II, s. 243.

işlemese bile onlarla beraber olduğunu ifade etmektedir. Sadece onların kötü işlerini kınadığı zaman bir korku, bir zaruret ve sakınma hali gerekiyorsa o zaman sorumlu olmadığını, bununla beraber öyle bir ortamda bulunan bir mü'min için eğer imkân varsa onların gayri meşru hareketlerinin kınamasını, onları usulü çerçevesinde aydınlatma ve irşad etmeye çalışmasını, bunun iyiliği emretme vazifesinin bir gereği olduğunu ifade etmiştir.²⁶²

Âyetle ilgili farklı görüş ve yorumlara bakıldığında görülmektedir ki Allah'ın âyetleri inkâr edildiği veya onlarla alay edildiği zaman, inanan kişinin bunlara gereken cevabı verememesi gibi bir durum söz konusu ise o zaman orada oturma yasağı verilmektedir. Eğer inanan kişi yapılanlara cevap verecek veya cevap verme imkânı olacaksa söylenenleri bitene kadar dinler. Kendisinin söz söyleme imkânının olduğu uygun bir ortamda ise gerekli cevabı verir. Peygamber (s.a.v.) Necran Hıristiyanlarının İslâm'a itirazlarını kendi mescidinde dinlemiş ardından ise yaptıkları itirazlara cevap vermiştir. Zaten müslüman olmayanları dinlemeden ve onların itiraz ettikleri şeyin neye olduğunu anlamadan onları İslâm'a davet etmek de mümkün değildir.²⁶³

b. Âyetleri Alay Konusu Edinenlerin Sonu

Ahirette en çok ziyana uğrayacak olanlar, bu dünya hayatında sağlıklı bir bilgiye dayanmaksızın iyi ameller yaptıklarını sananlardır. Çünkü amellerin temelinde doğru bilgi vardır ve buna dayalı iman olmadıkça ameller boşa gider. İnanmayanlar da sağlıklı bir bilgiye dayanmadıklarından dolayı inkara gidiyor, Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini ciddiye almayıp onlarla alay eder bir duruma düşüyorlar.²⁶⁴ Bunun neticesi olarak da aşağıda zikredilen bazı âyetlerdeki tehditlerle yüz yüze kalmaktadırlar:

“ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمَ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُؤًا”

“İşte, inkâr ettikleri, âyetlerimi ve resullerimi alaya aldıkları için onların cezası cehennemdir.”²⁶⁵

İnkâr edenlerin karşılığı, iman etmeleri gerekirken inkâr edip de Kur'ân'ı, Allah'ın âyetlerini ve Rasûllerini alay edinmeleri sebebiyle cehennemdir. Muhammed'i (s.a.v.) eğlence

²⁶² Bilmen, a.g.e., II, s. 150.

²⁶³ M. Sait Şimşek, a.g.e., I, s. 583.

²⁶⁴ M. Sait Şimşek, a.g.e., III, s. 291.

²⁶⁵ Kehf 18/106.

edinmeleri, yani Kur’ân ve Muhammed (s.a.v.) ile alay etmeleri, bunların Allah’tan olmadığını iddia etmeleri sebebiyledir.²⁶⁶ Âyetteki “cehennem” kelimesi “جَزَاؤُهُمْ” kelimesinin atfı beyanıdır. Yani, inkar ettikleri ve Allah’ın âyetlerini ve peygamberlerini eğlence yerine koydukları için onların cezası cehennemdir demektir.²⁶⁷

Bilmen, Allah’ın âyetlerini inkar eden kişi hakkında şöyle demektedir: “Evet.. bir kere insafıca düşünmelidir. Bir kimseye ki Allah Teâlâ hayat, sıhhat, akıl vermiştir. O kimse bu sayede yaşıyor, bir çok sanat eseri vücuda getirebiliyor, dünya hayatı itibariyle faydeli şeyler keşf ve icad edebiliyor. Şimdi böyle bir kimse, kendisine bu kudreti, bu ehliyeti veren Yüce Yaratıcının varlığını, birliğini, kudretini düşünüp tasdik etmeli değil midir?. O Kerem Sahibi Yaratıcının mucizeler ile desteklemiş olduğu Peygamberlerini de tasdik eylemeli değil midir?. Ve o Hikmet Sahibi Yaratıcının bütün insanlığın maddî ve manevî selâmet ve saadete kavuşturacak olan Kur’ân-ı Kerim’ini de yüceltmeye ve takdire çalışmalı değil midir?. Bunun aksine olarak nankörlükte bulunursa, nail olduğu nimetlerin, kabiliyetin şükrünü yerine getirmekten kaçınırsa, gözleri önünde parlayıp duran bir takım mukaddesatı inkâra cüret eylerse artık başkalarından daha çok cezayı hak etmiş olmaz mı? Öyle bir şahıs, eğer insanlığa faydeli bir eser meydana getirmiş olursa onun mükâfatını dünyada görmüş olabilir. Bu gibi kimseler, iyiliklerini, mükâfatlarını dünyada görmüş geçirmiş olurlar. Fakat kendisine öyle bir kabiliyet ve muvaffakiyeti vermiş olan Yüce Yaratıcıyı layıkıyla bilip tasdik etmemiş ve diğer mukaddesatı inkâr eylemiş olunca artık bu nankörlüğün cezasını elbette ki, ahirette görecektir. Bu bir hikmet gereğidir, bir dinî hakikattir.”²⁶⁸

Allah’ın âyetlerini inkâr edenler için verilecek olan cezanın âyette bildirilmesinin akabindeki iki âyette ise inanıp salih amel işleyen kimseler için verilecek olan nimetlerden bahsedilmiş, böylelikle hem inananlara moral ve destek olunmuş, hem de inanmayan ve inkâr-alay içerisinde bulunan kimselerin nelerden mahrum kalacakları bildirilerek bu nimetler ifade edilmiştir. Nitekim bu iki âyette şöyle geçmektedir: “ *İnanıp iyi işler yapanlara gelince, onların konağı da Firdevs cennetleridir. Orada sürekli kalacaklardır. Oradan hiç ayrılmak istemezler.*”²⁶⁹

²⁶⁶ Mukâtil b. Süleyman, **et-Tefsîrü'l-kebîr**, II, s. 303; et-Taberî, a.g.e., XVIII, s. 129; İbn Kesîr, a.g.e., V, s. 203; el-Bursevî, a.g.e., V, s. 234.

²⁶⁷ en-Nesefî, a.g.e., III, s. 31.

²⁶⁸ Bilmen, a.g.e., IV, s. 302.

²⁶⁹ Kehf 18/107, 108.

Yüce Allah, insanları varlığını, işlerinin hikmet ve düzenini, kudretinin yüceliğini anlamaları için, yarattığı şeyleri düşünmeğe çağırmaktadır. İnsanlardan canlıları, insan bedenindeki yaratılış düzenini, göklerde ve yerde bulunan sayısız yaratıkları da düşünmeye davet etmektedir. Ayrıca her şeye belli bir ömür biçildiğini düşünen kimseler, Allah'ın gücünü ve insanların mutlaka bir gün Allah'ın huzuruna çıkacağını anlar ve ahiret hayatına inanırlar. Ama insanların çoğu ahireti inkâr etmiştir. Kendilerinden önce nice nesiller gelmiş, dünyada daha uzun yaşamışlar veya dünyayı çok imar etmişler, dünya yaşamının hiç bitmeyeceğini sanmışlardır. Bunun neticesi olarak da kendilerini uyarıp ahireti hatırlatmaya çalışan peygamberleri yalanlamışlar, böylece Allah'ın cezasına çarptırılmışlardır. Bu bağlamda peygamberlerini yalanlayıp kötülük işleyenlere, onları alaya alanlara uygulanan ilahi yasayı şu âyetin ortaya koyduğunu görmekteyiz:

“ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ أَسَاؤُا السُّوَاىِٕ أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللّٰهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِءُونَ”

“*Somunda, Allah'ın âyetlerini yalan sayarak ve onları alaya alarak kötülük yapanların akıbetleri pek fena oldu.*”²⁷⁰

İlahi yasa bu olup Allah'tan gelen bir cezadır ve bir zulüm de değildir. Çünkü bu kendi hareketlerinin bir sonucudur ve İlahi adaletin bir tecellisidir.²⁷¹ Burada kötülük edenlerin, yani şirk koşanların akıbetinin, dünyada azaba uğratıldıktan sonra kötü olduğu, çünkü Allah'ın âyetlerini, yani dünyada kendilerine azabın gelmeyeceğini söyleyerek yalanlayıp üstüne azabın gerçekleşmeyeceğini de iddia alay ettikleri anlatılmaktadır.²⁷² Elmalılı (ö.1942), Allah'ın âyetleriyle alay edip onları yalan sayanların sonlarının, sonların en kötüsü olan cehennem azabı olduğunu ifade etmektedir.²⁷³ Âyetlerle alay edenler için ifade edilen şeylerden birisi de alçaltıcı bir azaptır. Bu, âyette şöyle geçmektedir:

“وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوءًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ”

“(O) âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman onlarla alay eder. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır!”²⁷⁴

²⁷⁰ Rum 30/10.

²⁷¹ Ateş, a.g.e., VII, s. 11.

²⁷² Mukâtil b. Süleyman, **et-Tefsîrû'l-kebîr**, III, s. 7.

²⁷³ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, sad. İsmail Karaçam ve diğerleri, Azim Dağıtım, İstanbul, ty., VI, s. 242.

²⁷⁴ Câsiye 45/9.

“Âyetlerle alay etmek” kısmında da incelediğimiz bu âyette “alçaltıcı bir azap vardır” ile onları zelil kılacak, kuvvetlerini ve izzetlerini yok edecek bir azap vardır denilmekte. Burada azap kelimesinin “alçaltma” sıfatı ile sıfatlandırılması Allah’ın âyetlerini alaya almaları, büyüklük taslamaları fiiline karşılıktır.²⁷⁵ Yani görülmektedir ki onların Allah’ın âyetlerini alaya almaları neticesinde alçaltıcı bir azap vadedilmektedir. Bu azap ise dünyada zelil ve hakir konuma düşmeleri, ahirette ise ebedi cehennem azabına maruz kalmalarıdır.

4. İnananlarla Alay Etmek

İnananlarla alay etme konusundaki âyetlere baktığımızda iki insan tipinin yer aldığını görmekteyiz. Bu durum Bakara sûresi 212. âyette şöyle ifade edilmektedir:

”رُزِقَ الَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَيَسْحَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ يَزُوقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ“

“Kâfir olanlar için dünya hayatı cazip kılındı. (Bu yüzden) onlar, iman edenler ile alay ederler. Oysaki (iman edip) inkârdan sakınanlar kıyamet gününde onların üstündedir. Allah dilediğine hesapsız lütufta bulunur.”²⁷⁶

Âyetteki iki insan tiplemesinden biri, dünya hayatının geçici zevk ve menfaatlerinin, şan ve şöhretinin, makam ve çekiciliğine kapılıp ebedi iyiliklerden uzaklaşan, geçici ve aldaticı şeyleri değer ölçüsü kabul edip bunlara sahip olmayan yahut bunları kalıcı değerler olarak görüp önemsemeyen mü’minlerle alay etme ilkelliğini gösteren inkârcılardır. Diğer tiplene ise bu inkârcılar tarafından alay edilen, fakat herkesin gerçek değerinin ölçüleceği hesap gününde onlardan üstün tutulacak ve sonuç olarak Allah’ın hesapsız lütuflarını kazanacak olan takva sahipleridir. Yani dini duyarlılığı ve sorumluluk bilinci yüksek olan inananlardır.²⁷⁷

Mukatil b. Süleyman bu âyetin “Dünya hayatı, yakın olan ve orada onlara bol bol verilen dünyalık küfredenlere süslenmiştir...” kısmının münafık olan Abdullah b. Übey ve arkadaşları hakkında indiğini, “ve iman edenlerle istihzâ ediyorlar, yani maişet hususunda fakir oldukları için iman edenlerle alay ediyorlar” kısmının ise Abdullah b. Yâsir el-

²⁷⁵ el-Bursevî, a.g.e., VII, s. 339.

²⁷⁶ Bakara 2/212.

²⁷⁷ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, **Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, DİB Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2006, I, s. 328.

Mahzûmî, Benî Teym b. Mürre'den Suhayb b. Sinan, Ebû Bekr'in azadlısı Bilal b. Rebâh, Benî Zühre'nin antlaşmalısı İbn Umm Bahâr es-Sakafî'nin azadlısı Habbâb b. el-Eret, Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim, Ebû Bekr es-Siddîk'in (r.a) azadlısı Âmir b. Fuheyre, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Hureyre ed-Devsî ve benzeri fakir olan kimseler hakkında indiğini rivayet etmektedir. Ve Allah'ın burada: "Beni hesaba çekecek, benden daha üstün bir hükümdar, bir egemen yoktur. Mutlak egemen olan benim. Ben kâfirlerin rızkını yayıp mü'minlerin rızkını kısıtığım vakit de dilediğime hesapsız rızık verebilirim" dediğini ifade ediyor.²⁷⁸ Elmalılı ise buna ek olarak Kurayza Oğulları, Nadir Oğulları, Kaynuka Oğulları Yahudilerinin âlimlerinin de muhacirlerin fakirleriyle eğlenmek istediklerini ve bu âyetin nüzul sebebinin bu olaylardan biri olduğunu, bu konuda üç rivayet bulunduğunu ifade etmektedir.²⁷⁹ Kâfirler bu hayatta böbürlenmek ve mal çokluğuyla övünmek isterler. Bunun neticesi olarak da iman edenlerin bir kısmıyla alay ederler. Bunun sebebi ise inananların dünyayı ve dünyanın ziynetlerini terk etmeleridir. Oysa ki iman edip, farzlarını ede eden ve yasaklarından kaçınarak Allah'ın azabından sakınanlar kıyamet gününde cennette bu kâfirlerin üzerinde olacaklardır.²⁸⁰ Yine kıyamet gününde ise zillet içinde olacak olanlar inanmayanlardır. İman edenler kendileriyle onların dünyada yaptıkları gibi alay edeceklerdir.²⁸¹

Geçici dünya malına güvenerek üstünlük taslayanlar her zaman olmuştur. Fakat insanın değeri dünya malıyla ölçülemez. Bir insanın dünyada refah içinde yaşaması, mutlaka onun Allah katında makbul bir kimse olduğunu göstermeyeceği gibi fakirlik ve sıkıntı içinde yaşaması da onun kötü olduğuna delalet etmez. İyilik takvaya bağlıdır. Takva sahibi olmayan kimseler için zenginlik bir azaptır, çünkü o malların hesabını vereceklerdir. Sabreden mü'min fakirler içinse çektikleri sıkıntılar, zor durumlar bir sınavdır ve bu sınavdan galip çıktıklarında ebedî nimetlere ereceklerdir. Ahirette her şeyin iç yüzü ortaya çıkacaktır. O zaman kibirli zenginler, servetlerinin nasıl bir azap kesildiğini, sabreden fakirler de sıkıntılarının ne nimetlere dönüştüğünü göreceklerdir. Rızık veren de alan da Allah olup herkesin hakkında neyin hayırlı olduğunu bilen ve herkese hakkında hayırlı olanı veren de Allah'tır.²⁸² Ayrıca inanmayanların hayat felsefeleri dün nasıl idiyse bugün de öyledir. Aynı şekilde inanan kimselerin hayat felsefeleri de dün nasılsa bugün öyledir. Yani dün ahirete inanmayanlar, ahireti önceleyen inananlarla nasıl alay ediyorlarsa bugün de alay ediyorlar ve yarın da alay

²⁷⁸ Mukâtil b. Süleyman, **et-Tefsîrû'l-kebir**, I, ss. 110-111.

²⁷⁹ Elmalılı, a.g.e., II, s. 69.

²⁸⁰ et-Taberî, a.g.e., IV, ss. 273-274; ez-Zemahşerî, a.g.e., I, s. 282; Bilmen, a.g.e., I, s. 202.

²⁸¹ el-Beyzâvî, a.g.e., I, s. 135.

²⁸² Ateş, a.g.e., I, s. 355.

edeceklerdir. Ancak güçlü iman sahipleri bunların hiçbirine aldırmadan yollarına devam edecek, ebedî olan hayatta inananların üstünlükleri muhakkak ortaya çıkacaktır.²⁸³

5. Duaları Sebebiyle İnananlarla Alay Etmek

İnananlarla alay etme hakkındaki bir diğer âyet ise “*Rabbimiz, biz iman ettik. Bizi başıyla. Bize acı. Sen acıyanların en hayırlısıdır.*”²⁸⁴ şeklinde dua eden Mü’minler ile alay edenlerin bildirildiği âyet olan Mü’minûn Sûresi 110. âyetidir. Bu âyet:

“فَاتَّخَذُواهُمْ سِحْرِيًّا حَتَّىٰ أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ”

“İşte siz onları alaya aldınız; sonunda onlar (ile alay etmeniz) size beni yâdetmeyi unutturdu, siz onlara gülüyordunuz.”²⁸⁵

Âyette belirtilen bu durum alay etmenin en son safhasıdır.²⁸⁶ Mukatil b. Süleyman bu âyetin Bilâl, Ammar, Selman, Süheyb ve onlar gibi fakir olan ashab hakkında indiğini söylemiştir. Ebû Cehil, Utbe ve Ubey b. Halef gibi inkârcı Kureyşliler, onlarla ve Müslümanlıklarıyla alay ediyor ve kendilerine eziyette bulunuyorlardı.²⁸⁷ Alay edilenlerin ashabı kiram olduğu veyahut sadece ashabı suffe olduğu da söylenmiştir.²⁸⁸ İnananların Allah’a dua etmeleri, ona yalvarıp yakarmaları sebebiyle onlarla alay edenlere Allah’ı hatırlamak unutturuldu. Yani onların inananlara olan kini, onların yaptıklarına ve ibadetlerine gülmeleri, Allah’ın onlara nasıl davranacağını unutturdu.²⁸⁹

Bu âyeti, kendinden önceki beş âyeti de göz önüne alarak değerlendirdiğimizde görülür ki burada ahirette inkârcıların yargılamalarından bir sahne sunulmaktadır. Allah, inkârcılara âyetleri kendilerine okunduğunda onları reddettiklerini hatırlatır. Kuşkusuz inkârcıların bütün kötülükleri öncelikle âyetleri inkâr etmeleriyle başladığı için bu suçun altının özellikle çizildiği görülmektedir. Dünyada iken samimi Müslümanların ahiret kurtuluşu için dua ve yakarıшта bulunurken inkârcıların bu günahsız müminleri küçümseyip

²⁸³ M. Sait Şimşek, a.g.e., I, s. 230.

²⁸⁴ Mü’minun 23/109.

²⁸⁵ Mü’minun 23/110.

²⁸⁶ el-Bursevî, a.g.e., VI, s. 78.

²⁸⁷ Mukâtil b. Süleyman, **et-Tefsîrü’l-kebir**, II, s. 405.

²⁸⁸ el-Beyzavî, a.g.e., IV, s. 96; en-Nesefî, a.g.e., III, s. 108.

²⁸⁹ İbn Kesîr, a.g.e., V, s. 499.

alaya aldıkları bildirilmektedir.²⁹⁰ Alay edenlerin ve alay edilenlerin netice olarak geldikleri makama bakıldığında ahirette inananlarla daha önce alay edenlerin nasıl alay ettikleri kendilerine hatırlatılacaktır. Onların iman etmişlerle alay konusuna ne kadar çok daldıkları, bu durumun da onların Allah'ı bile hatırlamalarına engel olduğu da kendilerine hatırlatılacaktır.²⁹¹

Alay etmek manasına gelen ve tezin birinci bölümünde de incelediğimiz “gamz/ الْعَمَزُ” kelimesi âyette şu şekilde geçmektedir:

“إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ” “وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ”

“Şüphesiz günahkârlar (dünyada) iman edenlere gülüyorlardı. Onlarla karşılaştıklarında kaş göz hareketiyle alay ediyorlardı.”²⁹²

Bu âyet ile Allah Teâla'nın iyi kimselere kâfirlerin, dünyada iken yaptıkları muamelelerin kötülüklerinden, onlarla istihza edip, onlara gülüşlerinden bahsettiğini görmekteyiz. İnkârcılar, mü'minlerin kalplerine bıkkınlık tohumu serpmek ve onları hor ve hakir durumda bırakmak için onlarla alay ederlerdi. Bunu inananları küçük düşürmek ve onlarla alay amaçlı yaparlardı. Bazen fakirlikleri, bazen ise perişan halleri, bazen eziyetleri yok etmedeki acziyetleri, bazen de çok aşağılık hallerden yüksek konumlara ulaşmaları devamlı alay konusu ediliyordu. Böylelikle müşrikler mü'minleri alay konusu etmekte veya süflî emellerini tatmin vasıtası yapmaktaydılar. Onlara türlü eziyetler uygulayıp sonra mü'minlerin bu hallerini alay konusu yapıp gülmekteydiler.²⁹³ Râzî, bu âyetin nüzul sebebi hakkında iki şeyi zikretmektedir:

1. Âyetteki “mücrimler” Ebû Cehil, Velid b. Muğire, As. b. Vâil es-Sehmî gibi önde gelen müşrikler olup bunlar Ammar, Suheyb, Bilâl (r.a.) gibi fakir müslümanlara gülüyor ve onlarla alay ediyorlardı.
2. Hz. Ali bir müslüman cemaat ile geliyordu. Bu sırada münafıklar, onlarla alay edip, üzerlerine güldüler, birbirlerine kaş-göz işaretlerinde bulundular. Sonra kendi eş ve dostlarının yanlarına döndüklerinde, “biz bugün kelleri gördük” dediler.” ve

²⁹⁰ Karaman v.dğr., a.g.e., IV, s. 46.

²⁹¹ M. Sait Şimşek, a.g.e., III, s. 465.

²⁹² Mutaaffifîn 83/29-30.

²⁹³ Seyyid Kutub, a.g.e., VI, ss. 3860-3861.

buna hep beraber gülüştiler. İşte bu âyet, bunun üzerine Hz. Ali, Hz. Peygamberin yanına daha varmadan indi.

Allah Teâla kâfirlerinin kötü muameleleri olarak ise âyette şu hususları zikretmiştir:

1. “*Günah işleyenler iman edenlere gülerlerdi*” âyetinin ifade ettiği husus. Bu, o kafirler, bunlarla ve bunların diniyle alay ediyorlar” demektir.
2. “*Yanlarından geçerlerken birbirlerine kaş göz işaretleri yaparlardı.*” âyetinin kapsadığı husus. Buradaki “يَتَعَامُرُونَ” fiili, “gamz” masdarından “tefâul” babındadır. “Gamz” ayıplama manasına da gelmektedir. Çünkü birisi birisini ayıpladığında, “عَمْرَةٌ” denilir, yine “kendisinde ayıplanacak bir şey yok” manasında “وَمَا فِي فُلَانٍ” denilir. Buna göre âyette “Onlar, mü’minlerle alay etmek ve onları ayıplamak için, kaş göz işaretlerinde bulunuyor ve hele şunlara da bakın, nasıl kendilerini boş yere yoruyor, kendilerine bazı şeyleri yasaklıyor ve kesin olarak bilmedikleri bir mükâfat uğruna canlarını tehlikeye atıyorlar!” diyorlardı.²⁹⁴

Bursevî’ye göre de âyetteki “teğamüz” kaş, göz işaretidir. Kusur mânasına da gelmektedir. Ayrıca müşriklerin fakir mü’minlere uğramaları anlamına da gelebilir. Fakat burada tercih edilen görüş fakir olan mü’minlerin müşriklere uğradıklarında müşriklerin birbirlerine kaş göz işareti yaparak alay etmeleridir.²⁹⁵ Netice olarak bu âyetlerde mü’minlerle alay eden isyankâr kimselerin durumu görülmekte, onların mü’minlere karşı olan çirkin hareketleri kınanmakta ve teşhir edilmektedir. Surenin devam eden âyetlerinde ise bu dünyada onlar mü’minlerle alay ediyorlar ancak işlerin iç yüzünün ortaya çıkacağı, herkesin yaptığı işlerin gerçek yüzünün görüneceği, herkesin sonucunun belli olacağı ahiret gününde de cennette yüksek döşekler, divanlar üzerinde oturan mü’minler, cehennem azabı içinde kıvranan o kâfirlere gülecekler ve “şunlar yaptıklarının cezasını buldular mı?”²⁹⁶ diyecekleri ifade edilmektedir. Böylelikle âyetlerin asıl amacının kâfirlerin mü’minlerle alay etmelerinin kötülüğünü anlatmak, zayıf insanlara gülenlerin bir gün kendilerinin de gülünecek bir hale düşeceklerini belirterek bu çirkin hareketten sakındırmak olduğu görülmektedir.²⁹⁷

²⁹⁴ er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, **Mefâtihu’l-gayb (et-Tefsîru’l-kebîr)**, Beyrût 1981, XXXI, ss. 102-103; ayrıca bkz. Neseî, a.g.e., IV, s. 263.

²⁹⁵ el-Bursevî, a.g.e., X, ss. 289-290.

²⁹⁶ Mutaffifîn 83/36.

²⁹⁷ Ateş, a.g.e., X, s. 374.

6. Zekât Verenler ve İnfak Edenlerle Alay ve Alaycılarının Sonları

Münafıkların kötü huylarından birisi de, onların dillerinden hiç kimsenin kurtulamamasıdır. Öyle ki hiçbir dünyevî karşılık beklemeden, mallarını Allah yolunda harcayanlar dahi bu kimselerin dilinden kurtulamamışlardır. Nefsin baskısından kurtularak gönül rızası ve vicdan rahatlığı ile her kişinin gücü yettiği kadar cihada iştirak etme hususunda duydukları arzu yüzünden bağışlarda bulunan mü'minler hakkında, münafıklar sürekli konuşuyorlardı. Onlar tabi ki de temiz bir arzu ile infak etmeden huzura eremeyen bu vicdanların hassasiyetini idrak edemezlerdi. Zorluklara iştirak, fedakârlık ve iman çağrılarına cevap vermek için şevk ve arzu ile kanat çırpan duyguları da anlayamazlardı.²⁹⁸

Yüce Allah, mü'minlerin el emeği ve alın teriyle kazandıklarından, gönül rızasıyla ve güçleri ölçüsünde verdikleri sadakaları, münafıkların alayla karşıladıklarını; birbirlerine kaş göz işareti yaparak fakir insanların sadakalarını küçümsediklerini; bu davranışlarının kendilerinin Allah katında alay edilecek bir duruma düşmelerine sebep olduğunu ve Allah'ın azabına uğrayacaklarını bildirmektedir.²⁹⁹ İşte münafıkların bu halini ortaya koyan âyetlerden birisi de şu âyettir:

”الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ“

“Sadakalar hususunda gönüllü bağışta bulunan mü'minlerle, güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya, işte Allah asıl onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için elem dolu bir azap vardır.”³⁰⁰

Bu âyette çalışmamızın ilk bölümünde de incelenen ve “لَعِبٌ” ile yakın anlamlı olan “لمز/لمز” fiil kökünden türeyen “يَلْمِزُونَ” fiilinin kullanıldığı görülmektedir. Âyetin “fi's-sadakâti/الصَّدَقَاتِ” sözündeki cer edatı, “يَلْمِزُونَ” sözüne müteallık olup anlamı, “mü'minlerden teberruda bulunan, yardım eden, farz olan zekat dışında nafile yardımlarda bulunanları kınayıp dururlar” demektir.³⁰¹

²⁹⁸ Seyyid Kutub, a.g.e., IV, s. 55.

²⁹⁹ Ateş, a.g.e., IV, s. 117.

³⁰⁰ Tevbe 9/79.

³⁰¹ en-Nesefî, a.g.e., II, s. 120.

Hız. Peygamber zorluk gazvesi olarak da bilinen Tebûk gazvesine gitme kararını verdikten sonra Müslümanlardan sadaka vermelerini istedi. Bunun üzerine Benî Zühre'den Abdurrahman b. Avf her biri bir miskal olan dört bin dirhem getirdi. Nebî (a.s.) ona sordu: Ey Abdurrahman çok getirdin, ailene bir şey bıraktın mı? O da cevaben: Ey Allah'ın Resûlü malımın tamamı sekiz bin dirhemdir. Dört binini Rabbime borç verdim, diğer dört binini kendim ve ailem için bıraktım... Yine Benî Amr b. Avf'dan Asım b. Adî el-Ensârî de bir deve yüküne tekabül eden yetmiş vesk hurma getirdi ve onu sadaka eşyaları arasına boşalttı. Hız. Peygamber'e de az olduğu için özür beyan etti. Benî Amr'dan Ebû Akîl b. Kays el-Ensârî ise sadece bir sâ' hurma getirdi ve sadaka malları arasına koyup şöyle dedi: Ey Allah'ın nebisi, gece boyunca hurmaların kurutulması işinde iki sâ' karşılığı çalıştım. Bir sâ'ı Rabbime ödünç olarak veriyorum. Birini de aileme bıraktım. Böylece sadakalar arasında benim de payımın bulunmasını istedim. İşte bunun üzerine orada oturan birkaç münafık, çok sadaka veren için "Bu bir riyakârdır" diyorlar, az sadaka veren için de "Bu adamın, getirdiği mala ihtiyacı daha fazladır" diyorlardı. Abdurrahman ile Asım'a, "Siz sadece riyakârlık olsun ve yaptığımız dilden dile dolaşsın diye böyle yaptınız" dediler. Ebû Akîl ile de "Allah ve O'nun Rasûlü'nün Ebû Akîl'in getirdiği bir sa'a ihtiyaçları yoktur" deyip alay ettiler ve güldüler. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nazil oldu.³⁰² İbn Kesîr de bu âyetle ilgili sadaka verenlerle dalga geçenlerin münafıklar olduğunu rivayet etmektedir. Hiç kimse, onların ayıplamalarından ve dil uzatmalarından kurtulamaz. Öyle ki tasaddukta bulunanlar bile onların dilinden kurtulamaz. Onlardan birisi bol mal (zekât vermek üzere) getirirse: "Bu riyakârdır." derler. Az bir şey getirirse: "Allah Teâla bunun sadakasından müstağnidir." derler.³⁰³

Bu âyetin iniş zamanı bu olayların oluşundan bir süre sonradır. Elinin emeğini veren fakir, samimi Müslümanlarla alay etmekle yüce Allah'ı o derece gücendirmişlerdir ki Allah da kendileriyle alay etmiştir. Allah'ın onlarla alayı, ahirette çok acınacak, perişan ve vahim bir hale düşeceklerini belirten bir ifadedir. Allah mazlumlarla beraber olup onların küçük görülmesine, onlarla alay edilmesine razı olmaz. Malın azlığı veya çokluğunun bir önemi olmayıp, önemli olan samimiyet ile verilmesidir. Alnının teriyle kazanılarak verilen bir kuruş, münafığın verdiği milyondan daha makbuldür.³⁰⁴

³⁰² Mukâtil b. Süleyman, **et-Tefsîrü'l-kebîr**, II, s. 61-62; Taberî'de bu konuda çeşitli rivayetler geçmektedir. Bilgi için bkz. et-Taberî, a.g.e., XIV, ss. 381-392; Ayrıca bkz. el-Beyzâvî, a.g.e., III, ss. 90-91.

³⁰³ Diğer rivayetler için bkz: İbn Kesîr, a.g.e., IV, ss. 184-188.

³⁰⁴ Ateş, a.g.e., IV, s. 118.

Münafıkların bu fiillerinin neticesi olarak bu âyet inince münafıklar Peygambere gelip: “Ey Allah’ın Resûlü! Bizim için bağışlanma dile!” diye yakardılar. Çünkü Hz. Peygamber içleri nifakla dolu olan bir grup insan için, dış görünüşlerine bakarak bağış dilemekteydi. Onlardan birisi ölünce, Hz. Peygamber’e gelip ölülerinin bağışlanması için dua etmesini isterlerdi. Onlar da Müslümanlarmış gibi, Hz. Peygamber kendilerine dua ederdi. Bu durum üzerine Allah Teâla, onların nifak üzere olduklarını peygamberine haber verdi³⁰⁵ ve kendileri için istenmiş olan bağışlanmanın hiçbir faydası olmayacağını bu âyetin devamı olan âyette şöyle açıkladı:

”إِسْتَعْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ“

“Onlar için ister bağışlanma dile, ister dileme (fark etmez). Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla bağışlamayacaktır. Bu, onların Allah’ı ve Resûlü’nü inkar etmelerindedir. Çünkü Allah, fasıklar topluluğunu sevmez.”³⁰⁶

Seyyid Kutub, bu âyetten Rasûlullah’ın belki Allah tevbelerini kabul eder ümidiyle hata edenlerin bağışlanmasını istediğini, fakat ilahî kelamın onların akıbetlerinin artık belli olduğunu bildirdiğini söylemektedir. Bu akıbet de artık Allah’ın onları bağışlamayacağıdır. Bunun sebebi ise onların hak yoldan sapmaları, artık kalplerinin bozulmuş ve ıslahının da mümkün olmamasıdır. Nitekim âyette geçen yetmiş kez ifadesinden de umumî mana olarak onların bağışlanma ihtimalinin olmadığı, onlara tevbe kapısının kapandığı görülmektedir. İnsan kalbi, belirli bir seviyede fesada ulaştı mı artık ıslah olmaz... Belirli bir sapıklık dercesine vardı mı artık hidayete dönemez... Kalbleri en iyi tanıyan Allah’tır.³⁰⁷

Vehbe Zuhaylî Peygamber’in (s.a.v.) istiğfar etmesinin özrünün, onların dalâlet üzere yaratılmış olduklarını bilmediği için, imanlarından ümit kesmemiş olmasıdır. Yasaklanan istiğfar, bildiği halde istiğfar etmektir.³⁰⁸ Nitekim Cenab-ı Hak bu hususla ilgili şöyle buyurur: “Müşriklerin, çılgın ateşin ashabından oldukları açıkça ortaya çıktıktan sonra, akraba dahi olsalar, onlar için peygamberin de, mü’minlerin de mağfiret dilemeleri doğru

³⁰⁵ el-Bursevî, a.g.e., III, s. 358.

³⁰⁶ Tevbe 9/80.

³⁰⁷ Seyyid Kutub, IV, s. 56.

³⁰⁸ Vehbe Zuhaylî, **et-Tefsîrü'l-münîr**, Trc. Hamdi Arslan ve diğerleri, Risâle Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2005, V, s. 478.

değildir.”³⁰⁹ Ayrıca onların mağfiretinden ümidi kesmek ve onlara istiğfarın kabul edilmemesi, Allah’ın cimriliğinden ve Peygamberdeki kusurdan dolayı değil, onların mağfirete engel olan küfürleri sebebiyle, buna kabiliyetsizlikleri sebebiyledir.³¹⁰

7. Namazı Alay ve Eğlence Konusu Yapmak

İnkârcıların dinin kendisiyle alay etmelerinin söz konusu edildiği Maide 57. âyetin³¹¹ akabinde dinde özel bir konumu olan namazla alay etme gündeme getirilmektedir. Rivayet edildiğine göre ezan okunduğunda kitap ehli’nden ezanla alay edenler olmuştur. Hâlbuki ezanda söylenenlerin çoğu, kitap ehlinin dini duygularını okşayan sözlerdir. Bununla ilgili olarak:

“وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُؤًا وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ”

“Siz namaza çağrıldığınız vakit onu alaya alıp eğlence yerine koyuyorlar. Bu şüphesiz onların akılları ermeyen bir toplum olmalarındandır.”³¹² âyeti nazil olmuştur.

Ey inananlar, müezzininiz sizi ezan okuyarak namaza çağırdığı zaman Yahudi, Hıristiyan ve müşriklerden oluşan kâfirler, sizin bu davetinizi alaya alıp onu oyuncak yapmak istediler. Bu da, rablerini tanınamalarından ve namaza çağırışı kabul etmenin kendileri için ne kadar faydalı olduğunu anlayamamalarındandır. Ayrıca bu davranışları, namaza çağıran ezanla alay edenlerin cezasının ne olacağını idrak edememelerindendir. Eğer bunun cezasını düşünecek olsalar kesinlikle böyle davranamazlardı.³¹³

Yahudiler ezanı işitip Müslümanların namaza kalktıklarını gördükleri zaman “kalktılar kalkmaz olalar”; rükûa gittiklerini gördükleri zaman “rükû etmez olalar”; secdeye vardıklarını

³⁰⁹ Tevbe 9/113.

³¹⁰ Vehbe Zuhaylî, a.g.e., V, s. 479.

³¹¹ “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الدِّينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكَفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُتُوبَهُ مُؤْمِنِينَ”
“Ey İman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alaya alıp oyuncak edinenleri ve diğer kafirleri dost edinmeyin. Eğer Mü’minler iseniz Allah’a karşı gelmekten sakının.” (Maide 5/58) Bu âyetin iniş sebebi olarak bazı Müslümanların birtakım münafıklara karşı sevgi ve muhabbet duygularıyla muamele etmeleri gösterilmiştir. Münafıklık –bir bakıma- “dini eğlence ve oyuncak yerine koyma, onu adi maksatlara alet etme” anlamına geldiği için burada özellikle bu şekilde hareket eden inkarcılara dikkat çekilmektedir. Âyetin iniş sebebi hususidir ancak hükmü umumidir ve tüm Müslümanlara yöneltilen her türlü alay etme, küçümseme ve onları eğlence yerine koyma gibi kırıcı davranışları ve bu davranışların sahibi olan kafirleri içermektedir. Komisyon, a.g.e., II, s. 299.

³¹² Maide 5/58.

³¹³ et-Taberî, a.g.e., X, s. 432.

gördükleri zaman ise gülerek “secde etmez olasıcalar” diyerek alay ederlerdi. Bunun sebebi ise incelenen âyette “onların akılları ermeyen bir toplum olmalarındandır.” ifadesiyle bildirilmektedir.³¹⁴ Müslümanların namaz kılmaya kalktıkları zaman münafıkların halkı namazdan soğutmak için güldükleri de rivayet edilmiştir. Bir rivayette ise: Onlar, “Ey Muhammed, daha öncekilerde duyulup görülmeyen bir bid’at çıkardın. Eğer sen peygamber isen, şüphesiz ki icat ettiğin bu şeyde bütün peygamberlere muhalefet ettin. Örneğin kervandakilerin nida etmesi gibi, böyle nida etmen sana nerden geliyor?” dediler. Bunun üzerine Allah Teâla bu âyeti indirdi.³¹⁵

Süddî bu konuda, Medine’de Hristiyan olan bir adamın müezzin ezan okurken “Eşhedü enne Muhammeden Resulullah” dediğini duyunca “Ateşte yanası yalancı” dediğini ve bu adamın evinin hizmetçisinin kendisi ve ailesi uyurken elinde bir ateşle eve girdiği esnada bu ateşin elinden düşmesi sonucu evinin yandığını, ailesinin de öldüğünü rivayet etmektedir.³¹⁶ Râzî, Beyzâvî ve Neseî bu âyetin aynı zamanda “namaza çağırma” manasında ezanın Kur’ân’da yer aldığı kanıt olduğunu, yoksa yalnızca uykuda görülen bir rüyanın bunun tek delili olmadığını zikretmektedirler. Çağırmanın niteliği ve sözleri ise sünnette belirtilmektedir.³¹⁷

Râzî âyette geçen “هزوا/هزوا” ve “لعباً/لعباً” yani “eğlence ve oyun” kelimelerinin iki farklı şey olduklarını zikretmektedir. Çünkü müslümanlar namaza kalktıklarında münafıklar “biz, yaptığımız bu amelleri müslümanlarla alay ve istihza etmek için yapıyoruz. Çünkü onlar, biz böyle olmadığımız halde kendi dinlerinde olduğumuzu sanıyorlar” diyorlardı. Münafıklar bunda ne dinî ne dünyevî bir fayda ve menfaatin olmadığına inandıkları için “bu bir oyundur” diyorlardı.³¹⁸

Bu alaylarının sebebi ayrıca kendilerine de sorulmaktadır. Maide sûresi 59. âyetin ifadesiyle şöyledir:

“فُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَتَّقُمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ أَمَّنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ”

³¹⁴ Mukâtil b. Süleyman, **et-Tefsîrû'l-kebîr**, I, s. 308; er-Râzî, a.g.e., XII, s. 35.

³¹⁵ er-Râzî, a.g.e., XII, ss. 35-36.

³¹⁶ et-Taberî, a.g.e., X, s. 432; er-Râzî, a.g.e., XII, s. 35; el-Beyzâvî, a.g.e., II, s. 133; İbn Kesîr, a.g.e., III, s. 140; Elmalılı, a.g.e., III, s. 273; Bilmen, a.g.e., II, s. 245.

³¹⁷ er-Râzî, a.g.e.; XII, s. 36; el-Beyzâvî, a.g.e., II, s. 133; en-Neseî, a.g.e., I, s. 272; Karaman v.dğr., a.g.e., II, s. 300.

³¹⁸ er-Râzî, a.g.e., XII, s. 36.

“De ki: Ey kitap ehli! Sadece Allah’a, bize indirilene ve daha önce indirilmiş olan (ilahi kitap)lara inandığımızdan dolayı mı bizden hoşlanmıyorsunuz? Oysa sizin çoğunuz yoldan çıkmıştır.” Yani Müslümanların bütün suçu Allah’a, kendilerine ve daha önce peygamberlere indirilmiş olana inanmaları mı? Bundan dolayı mı Müslümanlarla alay ediyorsunuz? Yoksa kendi içinizdeki fasıkları ıslah edemediğiniz için mi Müslümanları kıskanıyorsunuz? Kuşkusuz Ehl-i Kitâb’ın problemleri yalnızca buydu. Yoksa Allah tarafından gönderilmiş olan bir kitaba gerçekten inanmış olan bir kimse Allah’ı ve O’nun dinini yücelten biriyle alay edebilir mi?

Böylelikle âyette bir yandan bu etkili ifadelerle Ehl-i Kitâb uyarmaya çalışılırken bir yandan da inat ve kibirlerinin ne düzeye ulaştığına işaret edilmektedir. Alay etmeleri de bu inatçılık ve böbürlenmelerinden kaynaklanıyordu.³¹⁹ Ehl-i Kitâb’ın Müslümanları takdir etmeleri gerekirken aksine kıskançlıklarından dolayı onlara karşı kin ve nefret hissiyle davrandıkları görülmektedir. Âyetten anlaşıldığına göre de bunun iki sebebi vardır: Birincisi, müslümanların Hz. Muhammed ve Kur’ân dâhil peygamberlere ve onlara indirilmiş olan kitaplara iman etmeleridir. İkincisi ise ehli kitabın çoğunun yoldan çıkmış kimseler olmalarıdır.³²⁰ Mevdûdî bu âyetle ilgili akıllı bir kimsenin şekli ne olursa olsun herhangi bir kişinin Allah’a yaptığı ibadetle eğlenmeyi aklından bile geçiremeyeceğini ifade etmektedir.³²¹ Onun bu ifadesinden yapılan alayın sadece Müslümanlar için değil, Müslümanların da ehli kitabın ibadetlerine karşı saygılı olup onların ibadetleriyle alay etmemeleri gerektiği anlaşılmaktadır.

B. EĞLENMEK

1. Dini Eğlence Konusu Edinmek ve Dini Eğlence Edinenler

Şüphe yok ki her konu gibi dinle alakalı da ilmî ve fikrî değerlendirmeler önemlidir. Ancak insanların maddî ve manevî, ferdî ve ictimai, dünyevî ve uhrevî yönleriyle bütün hayatlarını çok yakından ilgilendiren, tarihin bütün dönemlerinde insanlığı derinden etkileyen din müessesesini önemsiz gibi algılayarak oyun ve eğlence haline getiren insanlar artık kendileriyle konuşup tartışmaya bile değmeyecek hale gelmiş olurlar. Bu yapıda olan kimseler dünya hayatını tek ilgi konusu yaparlar. Dünyanın fani zevklerine kapılıp, onları her şeyin üstünde tuttukları için dini bir tür eğlence gibi düşünerek putları veya buna benzer

³¹⁹ M. Sait Şimşek, a.g.e., II, ss. 72-73.

³²⁰ Karaman v.dğr., a.g.e., II, s. 300.

³²¹ el-Mevdûdî, a.g.e., I, s. 494.

şeyleri tanrılaştırırlar. Ya da kişinin ve toplumun manevî, ruhî, zihnî, bedenî ve dünyevî hayatını şekillendirecek olan hak dini, üzerinde ciddiyetle düşünüp benimsemeleri gerekirken alaya alırlar.³²² İşte bu kimseleri Kur'an şu şekilde bildirmektedir:

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَعَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ
وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ وَإِنْ تَغْدِلْ كُلُّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا
يَكْفُرُونَ“

“Dinlerini bir oyuncak ve eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri (bir tarafa) bırak! Kazandıkları sebebiyle hiçbir nefsin felâkete duçar olmaması için Kur'an ile nasihat et. O nefis için Allah'tan başka ne dost vardır, ne de şefaathı. O, bütün varını fidiye olarak verse, yine de ondan kabul edilmez. Onlar kazandıkları (günahlar) yüzünden helâke sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr ettiklerinden dolayı onlar için kaynar sudan ibaret bir içecek ve elem verici bir azap vardır.”³²³

Râzî'ye göre çeşitli âyetlerde geçen ve dünya hayatının gerçekte bir oyun eğlenceden ibaret olduğunu bildiren açıklamalar³²⁴ dikkate alınacak olursa bu âyetteki *“dini bir oyuncak ve bir eğlence edinme”* ifadesinin manası daha iyi anlaşılır. Böylece asıl oyun eğlence sayılması gerekli şey dünya hayatıyla ilgili geçici arzu ve isteklerdir. Gerçek dindarlar, gerçeklik ve doğruluğu delillerle ispatlanmış olan hak dine bağlanıp destek olan kimselerdir. Buna karşılık dini, mevki ve makam kazanmak, rakiplerini dize getirmek ve zenginliğe ulaşmak için araç haline getirenler ise dine sadece dünya menfaatleri için bağlanmış olur ve bu suretle aslında dünya hayatını değil de dini oyun ve eğlence haline getirmiş olurlar.³²⁵ Râzî'nin getirdiği bu yorumla âyetin amacını aşığı görülse de sahte dindarlığı çok iyi tanımlaması açısından önemli sayılabilir.³²⁶

Elmalılı burada terkedilmesi gereken kişilerin özelliklerini şöyle sıralamaktadır: *“Yani dünya hayatına dalıp, din işlerini keyif ve isteklerine göre eğlence ve oyun kabilinden tutanlar veya din adına eğlence ve oyun gibi gönül eğlendirip aldatmaktan başka faydası olmayan*

³²² Karaman v.dğr., a.g.e., II, s. 425.

³²³ En'am 6/70

³²⁴ Örneğin: *“وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّ الَّذِينَ يُتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ“* *“Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir. Elbette ki ahiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hala akıllanmayacak mısınız?”* En'am 6/32; Ayrıca bkz. Ankebût 29/64; Hadîd 57/20.

³²⁵ er-Râzî, a.g.e., XIII, 29.

³²⁶ Karaman v.dğr., a.g.e., II, s. 425.

şeylere tutunanları veya sorumlu oldukları hak dini dünya hayatına aldanarak, sonucu ve ahireti hesaba katmayarak eğlence ve oyunca yerine koyup alay edenleri veya dini, dünyaya ait gayeleri için eğlence edinenleri, özetle dinleri oyuncaktan ibaret olan ve dini oyuncak sayanları terket, bunlarla birlikte olma ve onlara karışma.”³²⁷

Seyyid Kutub dinlerini alay ve eğlence konusu yapma konusuna genel bir yorumla şöyle bakmaktadır: “ Bu âyette muhakkak ki Rasulullah kendi dinlerini eğlence ve alay konusu yapanları bir kenara atmakla emrolunmaktadır. Ve bu emir tabi ki de her müslümanı kapsamaktadır. Böylece mesele fiilen sonra erdiği gibi kavlen de sona erer. Kendi dinine gereken hürmeti göstermeyip, dinî vakarını korumayan, dinini kendi hayatının temeli itikad, ibadet, ahlak ve hareketlerinde, şeriat ve sistemlerinde onu yapı taşı olarak almayan kimse gerçek anlamda kendi dini ile alay etmekte ve eğlenmektedir. Bu dinin emirlerini ve prensiplerini söz ederek anlatırken alay ve eğlence konusu yapanlar ise ‘gayb’a inanmayı söz konusu ederken alayla konuşanlar -gayb İslâm akidesinin temel esaslarındandır- zekâtтан söz ederken – ki zekât da bu dinin ana ilkelerinden birisidir- küçümseyerek söz edenler. Yine bu dinin temel prensiplerinden birisi olan ahlak, iffet ve hayâdan bahsederken bu gibi hususların toprağa bağlı tarım ekonomisine sahip toplum tiplerinde görüldüğünü ya da feodalitenin veya burjuvazi sınıfının yıkılmış gelenekleri arasında yer ettiğini söyleyenler... İslam’ın yerleştirdiği evlilik hayatının yapıtaşlarından bahsederken onu kötüleyip küçümseyerek anlatanlar... Allah Teâla’nın kadının iffetini koruması hususunda koymuş olduğu emirleri ve temel prensipleri kadını köleleştirmek diye ifade edenler... Her şeyden önce ve her şeyden sonra, Allah Teâla’nın insanların siyasî, ictimai, iktisadî hayatlarıyla ilgili günlük pratik yaşayışlarındaki hâkimiyetini inkâr edenler... Ve insanların gökten gelen hiçbir şeriata bağlı olmadan kendi hayatlarını düzene koyabileceklerini söyleyip duranlar... İşte bütün bunlar âyetinin ihtiva ettiği kendi dinlerini eğlence ve alay konusu yapanların arasında yer alırlar. Her Müslümanın bunlardan kesin şekilde ayrılması gerekir. Yine bunlar zalim putperestler, kazandıklarını kaybeden kâfirler arasında yer alırlar. Küfretmelerinden dolayı da kaynar su ve acıklı azab onlar içindir...”³²⁸

Seyyid Kutub ayrıca “*Dinlerini oyun ve eğlenceye alanları... bırak*” olarak geçen izafet terkinin bütün beşeriyet için geçerli olduğunu da ifade etmektedir. Nitekim İslam bütün insanlık için din olarak kabul edilmiştir. Kim İslam’ı alay ve eğlence konusu yaparsa

³²⁷ Elmalılı, a.g.e., III, ss. 444-445.

³²⁸ Seyyid Kutub, a.g.e., II, s. 1128.

doğrudan doğruya kendi dini ile alay etmektedir. İsterse müşrik olsun. Böylelikle Seyyid Kutub bu ifadenin tüm beşeriyeti kapsadığını ifade etmektedir.³²⁹

Sait Şimşek “dinlerini oyun ve eğlence edinmelerinin anlamı nedir?” sorusunu farklı şekillerde açıklamaktadır. Bu ise:

“Onların din olarak uyguladıkları şeyler, nefisleri temizleyen ve ahlâkı olgunlaştıran şeyler olmadığı gibi Allah’ı hoşnut eden ve kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayan şeyler de değildir. Topluma ve medeniyete herhangi bir faydası olmadığı için, vakti boşa harcamaktan başka bir işe yaramazlar. Oyun olması bu anlamdadır. Çünkü oyun, bir yararı olmayan şeye vakit harcamaktır. Bu tür şeylerle uğraşırken sıkıntılarını unutma durumu ise eğlencedir.³³⁰

Diğer türlü açıklanacak olursa kendisiyle sorumlu tutuldukları İslâm’ı alay ve eğlence konusu edinmeleridir. Bir diğeri ise kendi hevalarına uygun bir din ortaya koymalarıdır. İşlerine gelen emirleri yerine getirir, işlerine gelmeyeniyi değiştirir, başka şekilde uygularlar. Dinin oyun ve eğlence edinilmesinin bir diğer açıklaması ise şöyledir: Kişi dinî emir ve yasaklara uyarken delillere dayandırılmalıdır. Oysa dinlerini oyun ve eğlence edinenler, sadece dünyevi bir menfaat elde ettikleri zaman dinin emirlerine uyarlar. İşte bu kimseler, dünya hayatına aldanarak ahiretlerini satmış ve ona karşılık dünya hayatını tercih etmişlerdir.”³³¹ şeklindedir.

Dini eğlence konusu edinenlerle ilgili bir diğer âyet ise cehenennemliklerin cennetliklere “bize biraz su veya Allah’ın size verdiği rızıktan gönderin”³³² diye seslendiklerinde kendilerine verilen cevap olarak geçmekte olan âyet-i kerimedir:

الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنْسِفُهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا
يَجْحَدُونَ“

³²⁹ Seyyid Kutub, a.g.e., II, s. 1129.

³³⁰ M. Sait Şimşek, a.g.e., II, ss. 176-177.

³³¹ M. Sait Şimşek, a.g.e., II, ss. 176-177.

³³² “Cehennemlikler de cennetliklere ne olur sudan veya Allah’ın size verdiği rızıktan biraz da bizim üzerimize akıtın diye çağırırlar. Onlar, şüphesiz Allah bunu kafirlere haram kılmıştır derler” A’raf 7/50; Ayrıca bkz. Taberî, a.g.e., XII, s. 474.

“ O kafirler ki dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler de dünya hayatı onları aldattı. Onlar, bu günleri ile karşılaşacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi bile bile inkar ettikleri gibi biz de onları unuturuz.”³³³

Cehennemlikler cennetliklere “Bize biraz su veya Allah’ın size verdiği rızıktan gönderin” diye seslenirler. Dayanılamayacak derecede aç ve susuz kaldıklarından dolayı böyle seslendiklerinde alacakları cevap ise “Doğrusu Allah, dinlerini alay ve eğlenceye alan, dünya hayatına aldanan inkarcılara ikisini de haram etmiştir” derler.³³⁴ Cehennemliklerin alacakları bu cevap, kendileri için tam bir yıkım olacaktır. Çünkü onlar dinlerini oyun ve eğlence konusu yapmışlar; dünyanın geçici zevklerine aldanarak ahirette bütün bunların başlarına geleceğini unutmışlar; kendilerini uyarın âyetleri de inkar etmişlerdir. Fakat Allah da onları unutmış, yani cehenneme terk edip tüm isteklerini ve çöğlüklerini karşılıksız bırakmıştır.³³⁵

Râzî Cenab-ı Hakk’ın, kafirleri kendi dinlerini bir oyun ve eğlence edinmekle vasfettiğini söyleyip bunu da iki şekilde açıklamaktadır:

Birinci olarak onlar dinleri diye inandıkları şeyi oyun konusu haline getirmiş ve bu hususta ciddî olamamışlardır. İkinci olarak ise onlar, oyun ve eğlenceyi kendileri için bir din edinmişlerdir. İbn Abbas (r.a.) da, Cenab-ı Hakk’ın, bu sözüyle istihza edip yemin edenleri kast ettiğini söylemiştir. Ayrıca Râzî âyetle alakalı hoş bir nüktenin olduğunu söylüyor. Zira Allah (c.c.) onları kafir olmakla vasfediyor, sonra ise onların durumlarının, dinlerini önce bir eğlence, ikinci olarak bir oyuncak edinmek olduğunu daha sonra ise dünya hayatının onları aldattığını, sonra da onların bu hallerinin ve mertebelerinin neticesinin, Allah’ın âyetlerini inkara kadar vardığını açıklamıştır. Burada Hz. Peygamber’in “Dünya sevgisi her türlü günahın başıdır” buyurduğu gibi, dünya sevgisinin her türlü tehlikenin başlangıcı olduğuna işaret etmektedir.³³⁶

Beyzâvî, onların bahîreyi³³⁷ haram etmelerini, Beyt’in etrafında el çırpıp ıslık çalmalarını, dinlerini oyun ve eğlence haline getirmelerine örnek göstermektedir. Ayıca âyette

³³³ A’raf 7/51.

³³⁴ et-Taberî, a.g.e., XII, s. 475.

³³⁵ Karaman v.dğr., a.g.e., II, s. 532.

³³⁶ er-Râzî, a.g.e., XIV, s. 99.

³³⁷ Cahiliye Arapları, doğurganlıkları ile ilgili olarak veya ilahlarına sundukları adaklarına konu olması açısından deve ve koyunlarına bahîre, sâibe, vasîle ve hâm gibi isimler vermişler, bu hayvanlar üzerine bazı dinî hüküm ve örfler bina etmişlerdir. Hz. Peygamber’den nakledilen bazı rivayetlerde bahîre’nin, Câhiliye Arapları tarafından kulakları yarılarak sütünün içilmesi, sırtına binilmesi ve yük yüklenmesi haram sayılan

geçen lehvi, akli düşünülmesi hoş olmayan şeye sarf etmek, oyunu da istenmesi hoş olmayan şeyden neşe beklemektir şeklinde tanımlamaktadır.³³⁸

2. Âyetleri Eğlence Edinenler

Dini inkârda ısrar edip hak olan dinle alay etmeleri dolayısıyla inkârcıların azaba düçar olacakları ve yaptıkları alayın karşılığını ahirette kendilerinin unutulmak suretiyle bulacakları şu âyetlerde ifade edilmektedir:

“وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنْسِيكُمْ كَمَا نَسَيْتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا وَمَأْوِيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ”

“ذَلِكُمْ بِأَنَّكُمْ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُؤًا وَعَزَّيْتُمْ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ”

“Onlara şöyle denir: Bugüne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi, bugün biz de sizi unutuyoruz. Barınağınız ateştir. Yardımcılarınız da yoktur.” “ Bunun sebebi Allah’ın âyetlerini alaya almanız ve dünya hayatının sizi aldatmasıdır. Artık bugün ateşten çıkarılmazlar ve Allah’ın rızasını kazandıracak amelleri işleme istekleri kabul edilmez.”³³⁹

Mukatil b. Süleyman ahirette, âyetlerle alay eden azab ehli için organları aleyhlerine şahitlik edince, onlara dünyada işlediklerinin çirkinlikleri, yani şirk koştukları açıkça görüldüğü zaman, bunun olmayacağını alay ettikleri şey, yani azab kendilerini kuşatmış ve azab onlara vacib olmuş olacaktır³⁴⁰ demektedir. Ahirette cehennem bekçileri tarafından da onlara “Bugün biz sizi azab içerisinde bırakıp unuturuz. Nitekim siz de bu güne kavuşacağınızı unutmuştunuz. Ölümünden sonra dirilişe iman etmeyi terk etmişsiniz. Sizin bu haliniz, yani Allah’ın kelamını sihirdir, şiirdir, öncekilerin masallarıdır diyerek eğlence edinmeniz sebebi ise dünya hayatının sizi aldatması ve bu şekilde sizi İslam’dan

dişi deve olduğu belirtilmekte, bu adeti ilk defa başlatanın da Müdlicoğullarından bir adam olduğu ve bu kişinin ahirette ağır şekilde cezalandırılacağı yine rivayetlerde yer almaktadır. Buradan da cahiliye Arapları’nda bazı durumlarda dişî deveden faydalanmanın günah sayılması, birtakım helallerin haram hale getirilmesi görülmektedir. Kur’ân-ı Kerîm bu tür adetleri kaldırmış ve bu gibi şeyleri Allah’a iftira olarak değerlendirmiştir. İshak Yazıcı, “Bahîre”, **DİA**, IV, İstanbul 1991, s. 487.

³³⁸ el-Beyzâvî, a.g.e., III, s. 15.

³³⁹ Câsiye 45/34-35.

³⁴⁰ “وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتٌ مَا عَمِلُوا وَخَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ” “Yaptıklarının kötülükleri karşılıklarına dikilmiş ve alay edip durdukları şey kendilerini kuşatmıştır.” Câsiye 45/33.

uzaklaştırmasıdır.³⁴¹ Kıyamet gününde onlar ateşten çıkarılamayacaklar ve tövbe etmek için de dünyaya geri döndürülmeyeceklerdir.³⁴²

Râzî onların şiddetli azaba müstahak olma sebeplerini şu şekilde ifade etmektedir: Birinci olarak hak dini inkârda ısrar etmeleri. İkinci olarak hak olan o dinle alay etmeleri –ki bu iki husus, “Bunun sebebi şudur: Çünkü siz Allah’ın âyetlerini bir eğlence edindiniz” ifadesiyle anlatılmıştır. Üçüncü olarak ise ahiretten tamamen yüz çevirip dünya sevgisine gark olmaları ki, bu da “sizi dünya hayatı aldattı” ifadesi ile anlatılmıştır.³⁴³ Artık bu hallerinden sonra da onlardan Rablerini razı etmeleri beklenmez.³⁴⁴ Bursevî bu ifadeyle yüce Allah’ın samimi kullarına bazı âyetlerini gösterdiğini, inkârcıların ise bu âyetleri gördükleri zaman, her zaman yaptıkları gibi onları alaya aldıklarını ve dünya hayatının kendilerini aldattığını ifade etmektedir. Çünkü Yüce Allah’ın nasihatını kabul etmemişlerdir.³⁴⁵

İbn Kesîr Allah’ın onları unutmaması hakkında şu hadisi zikretmektedir: “Sahihte sabit olduğuna göre Allah Teâla kıyamet gününde kullarından bazılarına şu şekilde hitap edecek: Ben sana eş vermedim mi? Sana ikram etmedim mi? Atları ve develeri senin hizmetine sunmadım mı? Seni kavminin önde geleni ve büyüğü yapıp, ganimetin dörtte birini tek başına almaya imkan vermedim mi? O kimse: Evet öyleydi Rabbim diyecek. Yüce Allah: Öyleyse benim huzuruma çıkacağını düşünmüş müydün? buyuracak. Kişi: Hayır diyecek, bu sefer yüce Allah da: O halde senin beni unuttuğun gibi bugün ben de seni unutuyorum buyuracak.³⁴⁶

Böylelikle âyetleri eğlence konusu edenler ahirette, dünyada gittikleri yolun, adaletlerinin, ahlaki tavırlarının, ilgi alanlarının ve tüm çabalarının yararsız olduğunu anlayacaklardır. Çünkü onların temelde dünyaya bakış açıları bozuk olduğu için tüm davranışları da hatalıydı. Onlar dünyada yaptıklarından hesaba çekilmeyeceklerini zannediyorlardı. İşte bakış açılarındaki bu temel çarpıklık, onları sorumsuzluğa ittiği için tüm hayatlarını boş olarak geçirmişlerdir.³⁴⁷

³⁴¹ Mukâtil b. Süleyman, **et-Tefsîrû'l-kebîr**, III, s. 216.

³⁴² et-Taberî, a.g.e., XXII, s. 88.

³⁴³ er-Râzî, a.g.e., XXVII, s. 276.

³⁴⁴ ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, s. 296; er-Râzî, a.g.e., XXVII, s. 276.

³⁴⁵ el-Bursevî, a.g.e., VIII, s. 355.

³⁴⁶ Müslim, “Zühd”, 16; ayrıca bkz. İbn Kesîr, a.g.e., VII, ss. 272-273.

³⁴⁷ el-Mevdûdî, a.g.e., V, s. 332.

3. Eğlence Türünden Boş Sözlerle Allah'ın Yolundan Saptırmaya Çalışanlar

Tarih boyunca insanları doğru yoldan ayırmak için toplumdaki sapkın kimselerin kullanmış oldukları çeşitli vesileler olmuştur. Bu kimi zaman zulüm ve baskılar olmuş, kimi zaman para ve mal ile olmuş, kimi zaman ise onların zihinlerini yıkayıp yoldan çıkaracak bir takım söz ve ifadelerle olmuştur. İşte aşağıda inceleyeceğimiz âyette geçen ise “lehve'l-hadîs” ifadesi ile insanları bilgisizce saptırma çalışanlardan bahsedilmektedir. Bilgisizce bir saptırmadır çünkü eğer bu fiili işleyenler yaptıkları şeyin ne denli kötü olduğunu ve neticesini düşünecek olsalardı böyle bir davranışta bulunmaz, bu teşebbüslerinden vaz geçerlerdi. Özellikle müfessirlerin farklı anlamları olduğu üzerinde durdukları “لَهُوَ الْحَدِيثُ” terkinde yoğunlaşacağımız âyet-i kerime şu şekildedir:

“وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ”

*“İnsanlardan öylesi vardır ki bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlenceye almak için, eğlencelik asılsız ve faydasız sözleri satın alır. İşte onlar için aşağılayıcı bir azap vardır.”*³⁴⁸

Lehv'in bâtil olan söz anlamında kullanıldığı bu âyetle ilgili Mukatil b. Süleyman şöyle bir rivayette bulunmaktadır: İnsanlardan kimisi, yani en-Nadr b. el-Hâris bilgisizce bir bilgi sahibi olmadan Allah'ın yolundan saptırmak için bâtil sözlerle Allah'ın yolu İslam'dan başkalarının ayaklarını kaydırmak için lehv, yani bâtil olan sözleri satın alırlar. Bu sözleri İranlı Rüstem ve İsfendiyar hikayelerine tercih ederler. Üstelik Kur'an-ı Kerim âyetlerini alaya almak isterler. Onlarla alay olsun diye Kur'an'ın İranlı Rüstem³⁴⁹ ve İsfendiyar³⁵⁰ hakkında anlatılanlar gibi olduğunu söylerler. Yani öncekiler hakkında Kur'an'da anlatılanların Rüstem ve İsfendiyar hakkında anlatılanlar gibi olduğunu iddia eder. “Bu Kur'an geçmişlerin efsanelerinden başka bir şey değildir” diyen de en-Nadr b. el-Hâris'tir. O, ticaret amacıyla gittiği Hire'de Rüstem ve İsfendiyar ile ilgili anlatılanlarla karşılaşmış, bu sözleri satın alarak Mekkelilere taşıyarak şöyle demişti: “Size Âd ve Semûd'dan bahseden

³⁴⁸ Lokman 31/6.

³⁴⁹ İran millî destanının en güçlü kahramanı olan Rüstem-i Zâl pehlevî edebiyatında Rostahm ve Rostethem şekillerinde geçmektedir ve hakkında en geniş bilgiyi Firdevsî Şahnâmesi'nde vermektedir. Nimet Yıldırım, “Rüstem-i Zâl”, **DİA**, XXXV, İstanbul 2008, ss. 294-295.

³⁵⁰ İran tarihinde hak, kudret ve lütuf sembolü olarak yer alan bir efsanevî kahraman olan İsfendiyar İran'da İslâm öncesi hanedanlardan Güştâsb'ın en büyük oğludur. Zerdüştlüğün kutsal kitabı Avesta'da “Sipuntû-Dâte” yani kutsal yaratılmış şeklinde adlandırılmıştır. İsfendiyâr'a kahramanlıklarını destanlaştırıp efsanevi kişiliğini kazandıran ise Firdevsî'nin Şahnâmesi'dir. Nurettin Albayrak, “İsfendiyâr”, **DİA**, XXII, İstanbul 2000, ss. 511-512.

Muhammed'in anlattıkları Rüstem ve İsfendiyar ile ilgili anlatılanlara benzemektedir.”³⁵¹ Ayrıca Nadr b. el-Hâris'in şarkıcı cariyeleri satın alıp onları müslüman olmak isteyenlere gönderdiği ve böylece İslâm'a girmelerine mani olduğu da söylenmektedir.³⁵²

Taberî, bu âyeti müfessirlerin farklı şekillerde açıkladıklarını ve özellikle “لَهُوَ الْحَدِيثُ” yani “boş sözler satın almak” kısmında farklı görüşlerin olduğunu rivayet etmektedir. Ebî Ümame el-Bâhilî (r.a.)'dan nakledilen bir görüşte âyette zikredilen bu ifadeden amaç şarkı söyleyen cariyeler satın almaktır. Ebî Ümame Resulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: “Şarkı söyleyen cariyeleri satmayın ve satın almayın, onları bu konuda eğitmeyin. Onların ticaretinde hiçbir hayır yoktur. Onların paraları haramdır.” Ebu Ümame bu âyetin Resulullah'a bu gibi konularda indiğini söylemiştir.

Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbas, Cabir b. Abdullah, Mücahid, Said b. Cübeyr ve İkrime gibi alimler ise boş söz satın almaktan maksadın şarkı ve türkü söylemek ve onları dinlemek olduğunu söylemişlerdir. Hasan-ı Basrî, İbn-i Cübeyr ve Mücahid'e göre ise boş söz satın almaktan maksat oyun aletleri satın almaktır. Dehhak ve İbn-i Zeyd ise, satın alınan boş sözden maksadın Allah'a ortak koşmak olduğunu söylemişler ve bundan sonra gelen âyeti³⁵³ de delil olarak getirmişlerdir.³⁵⁴

Taberî, âyet-i kerime'de geçen boş sözden amacın, kişiyi Allah yolundan alıkoyan ve Allah ve Resulü tarafından yasaklanan her türlü söz olduğunu söylemiş ve âyet-i kerimenin umumî olan ifadesinin bunu gerektirdiğini açıklamıştır.³⁵⁵

Âyet-i kerimede, boş sözler satın alanların, bunları, Allah'ın yolundan alıkoymak için satın aldıkları bildirilmiştir. Burada sözü edilen, Allah'ın yolundan amaç, Kur'an okumak, Allah'ı zikretmek, Allah'a yaklaştıracak her türlü ibadet, her türlü itaat ve Allah'ın dinidir. Batıl sözleri satın alanlar ise, insanları bu sözler vasıtasıyla Allah'ın yolundan alıkoyarlar ve Allah'ın diniyle alay ederler. Bu açıdan, kıyamet gününde hor ve hakir düşüren elim bir azap

³⁵¹ Mukâtil b. Süleyman, **et-Tefsîrü'l-kebir**, III, s. 18.

³⁵² el-Beyzâvî, a.g.e., IV, s. 212.

³⁵³ “وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَرَأَىٰ مَسْتَخِيرًا كَانُ لَمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَسَّرَهُ بِعَذَابِ آلِيمٍ” *Ona âyetlerimiz okunduğu zaman onları hiç işitmemiş gibi, kulağında bir ağırlık var da büyülenerek arkasını döner. Ona, elem dolu bir azabı müjdele.*” Lokman 31/7.

³⁵⁴ et-Taberî, a.g.e., XX, ss. 126-131.

³⁵⁵ et-Taberî, a.g.e., XX, ss. 126-131.

vardır. Çünkü onlar hem kendileri sapmış hem de diğer insanların sapmalarına sebep olmuşlardır.³⁵⁶

Neseî ise “لَهُوَ الْحَدِيثُ” ifadesindeki lehv’i hayır ve faydadan uzak her bir batıl şey diye tabir etmiş ve bu terkiyle, aslı astarı olmayan efsanelerin anlatıldığı sohbetler ve müziğin ifade edildiğini belirtmiştir. Ayrıca “لَهُوَ” kelimesinin “حَدِيثُ” kelimesine izafetinin açıklama için olduğunu ve bu açıklamanın “مِنْ” manasını içerdiğini belirtmiştir. Çünkü lehv sözde de olabilir başka bir şeyde de olur. Böylece onu “söz” kelimesiyle açıklamıştır. Tabi ki sözden amaç ise hadis-i şerifte de geçtiği gibi “kötü sözdür.”³⁵⁷ Peygamberimizin bir hadis-i şerifinde:

“الْحَدِيثُ فِي الْمَسْجِدِ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ الْبُهَيْمَةُ الْحَشِيشَ”

“Mescidde konuşmak, iyilikleri, hayvanın otu yediği gibi yer bitirir.”³⁵⁸ buyrulmaktadır.

Bursevî de “لَهُوَ الْحَدِيثُ” ifadesinin aslı olmayan sözler, boş efsaneler, komik sözler ve manasız konuşmalar gibi insanı oyalayan ve işinden alıkoyan şeylerdir diye açıklamıştır. Ebû Osman (r.a.)’ın şöyle dediğini aktarmıştır: “Allah’ın kitabından, Resulullah’ın sözünden veya salih kulların davranışından başka her söz “lehv”dir. Yani boş ve anlamsızdır.”³⁵⁹

Râzî bu âyette kâfirlerin bu hareketlerinin çok kötü olduğunu birkaç yönden açıklamaktadır. Bunlar: İlk olarak hikmeti bırakıp, başka bir sözle meşgul olmak olduğunu ve bunun çirkin bir iş olduğunu söylemiştir. İkinci olarak ise boş laf, faydası olmayan bir levhiyyat ise bu daha çirkindir demiştir. Üçüncü ve son olarak ise “lehv” ile İbn Abbas’ın da “latifeleşin” dediği nakledildiği gibi, latife yapma, yani şakalaşma kastedilir demektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in de “kalplerinizi zaman zaman latifelerle rahatlatın” buyurduğu nakledilmiştir. Deylemî bu hadisi Enes (r.a.)’den merfû olarak nakletmiştir. Bunu, Müslim’de yer alan “ey Hanzala, zaman zaman...” hadisi de destekler. Halk bundan, boş olan şeyler

³⁵⁶ et-Taberî, a.g.e., XX, ss. 126-131, Ayrıca bkz. İbn Kesîr, a.g.e., VI, ss. 330-331.

³⁵⁷ en-Neseî, a.g.e., III, s. 223.

³⁵⁸ Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, **Keşfü'l-hafâ ve müzlû'l-ilbâs**, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire 1351, I, s. 354; Elbânî *es-Semeru'l-müsteâb* adlı eserinde bu rivayetin bir aslının olmadığını zikrettikten sonra Gazâlî'nin ihya'sında bu rivayeti naklettiğini söylemiştir. Elbânî, Ebû Abdurrahman Muhammed Nasuriddîn, **es-Semeru'l-müsteâb**, Ğirâsî'n-Neşri ve't-Tevzi', y.y., 1422, II, s. 683.

³⁵⁹ el-Bursevî, a.g.e., VII, s. 49.

hususunda dinen caiz olanları yapma manasını anlamaktadır. Havas ise, bu Hak tarafına bakmaya bir emirdir. Çünkü ferahlama başka işle değil, ancak Hakk’a bakmakla olur demiştir. Örneğin âyetteki “Allah yolundan saptırmak için...” ifadesinden dolayı, onların maksat ve amaçları sadece saptırmak olunca, bu fiilleri alabildiğince çirkin bir davranış olmuş olur.³⁶⁰

Cenab-ı Hak sonrasında, o satın alma ile ilgili olarak “بِعَيْتٍ عَالِمٍ /bilgisizce” yani, o, bunu bilgisizce satın alır ve Allah yolunu eğlence edinir. İşte bunlara rezil rüsvay edici bir azab vardır buyurmuştur. Bu davranışı yapanlar için “مُهَيِّنٌ” kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime kendisinden devamlılığın anlaşıldığı bir manaya delalet etmektedir. Zira bir hükümdar kölesine, kendi adamına azab etmesini emrettiğinde, ona azab edecek olan, eğer o adamın tekrardan kralın hizmetine döneceğini anlamışsa, ona yumuşak davranır ve hafif bir şekilde azab eder. Eğer onun bir daha artık kralın hizmetine dönmeyeceğini, işinin bittiğini anlarsa da, ona hiç güzel davranmaz. Bu durumda, Hak Teâla’nın “عَذَابٌ مَّهِينٌ” ifadesi, işte buna bir işaret olup, bununla mü’min ile kâfirin azabı arasındaki fark ortaya çıkar. Çünkü mü’minin azabı kendisini günahından temizlemek içindir. Yani mü’minin azabı “مُهَيِّنٌ” değildir.³⁶¹ Buradan da bu âyette kastedilen kimselerin inananlar değil, kafirler olduğu anlaşılmaktadır. Zaten Mukatil b. Süleyman’ın aktardığı rivayet³⁶² de dikkate alındığında bu daha da açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Seyyid Kutub boş sözü insanı oyalayan, vakti öldüren, hayır getirmeyen, mahsulü olmayan ve insanın yeryüzüne halife oluşundaki, dünyanın imarı, hayır ve adaletle düzeltilmesi gibi bir takım insanlık vazifelerine uygun olmayan neticeler getirecek sözlerin hepsi olarak tanımlamıştır. İslam insanın bu yeryüzündeki halifelik vazifesini gösterir. Bu hilafetin yapısını, sınırlarını ve araçlarını göstererek yolun planını oluşturur. Âyet-i kerime ise umumî bir hüküm olup her zaman mevcut olan bir insan tipini canlandırmaktadır. Yani âyetin söylediği hüküm her zaman için geçerlidir. İzleri belli olan, insanları doğru yoldan çeşitli vasıtalarla çıkarmaya çalışan bu insan tipleri her yerde bulunur. Bu âyetlerin ilk indiği zamanlardaki Mekke’de mevcut olduğu gibi daha sonra gelen dönemlerde de rastlanan bir topluluktur. Bu kimseler cahildir, hiçbir şey bilmezler, görmezler, hikmetten anlamazlar. Niyetleri kötüdür ve amaçları da boştur. Hem kendilerini hem de başkalarını Allah yolundan

³⁶⁰ er-Râzî, a.g.e., XXV, ss. 141-142.

³⁶¹ er-Râzî, a.g.e., XXV, ss. 141-142.

³⁶² Bkz. ss. 59-60.

saptırmak isterler. Nitekim Allah'ın yolunu alaya almak kadar kötü bir davranış bulunmaz. Bunun için de Kur'an-ı Kerim o zümrelerin portresini çizip tamamlamadan önce onların başına gelecek felaketi tehdit ederek belirtiyor: “*İşte alçaltıcı azap onlar içindir.*” Azabı alçaltıcı olarak nitelendirmek, onların edepsizliğini ve Allah'ın nizamıyla alay edişlerini red ettikleri içindir.³⁶³

Mevdûdî “لَهُوَ الْحَدِيثُ” deyiminin, dinleyeni hayran bırakan, kendi atmosferine çeken ve etrafındaki başka şeylerden habersiz hale getiren bir şeyi içerdiğini söylemektedir. Lügat anlamı itibariyle de bu tamlamanın herhangi bir kötü çağrışımı olmadığını belirtmektedir. Ancak günlük kullanım içinde bunun dedikodu, saçma sapan konuşma, sulu şaka ve hakaret, romanlar, hikayeler, masallar, şarkı söyleme vs. gibi kötü ve faydasız şeyler için kullanıldığını belirtmektedir. İnsanları Allah yolundan saptırmak isteyenlerin ilgi çekici şeyleri satın alıp bunu kullanmaları kötülük odaklarının her devirde başvurduğu aynı araçtır. Kötülüğün önde gelenleri sıradan insanları kültür adı altında eğlence, spor ve müzikle oyalamaları ve insanlarda hayatın ciddî problemlerine eğilmek için harcayacakları zaman ve isteklerinin kalmaması bunun bir neticesidir. Böylece insanlar bu boş vermişlik içerisinde sürüklendikleri felaketi hissetmemektedirler.³⁶⁴

Süleyman Ateş tefsirinde âyetin önceki ve sonraki âyetlerle bağlamı incelendiğinde “لَهُوَ الْحَدِيثُ” terkinin boş laflara dalarak Kur'an'ı dinlemeyen inatçı, kibirli kafirlerin durumunu tasvir için kullanıldığını söylemektedir. Âyetteki “يَشْتَرِي” ifadesinin ise para ile bir şey satın almak değil, hareket ve davranışlarıyla boş sözleri satın almak, hikmetli sözleri bırakıp boş sözleri almak için kullanıldığını belirtmektedir. Hikmetli sözler okunurken onu dinlemeyen, ancak gidip boş lafları dinleyen kişi, hikmetli sözü verip boş sözü satın almış olur. Aynı şekilde hidayete gelmeyi sapıklıkta ısrar eden kimse de hidayeti delaletle satın almış olur.³⁶⁵ Böylelikle bu alışveriş maddi değil manevi olarak yapılmış olur. İşte “lehve'l-hadîs”i satın almak da böyle manevî bir satın almadır. Batıl sözü hak söze tercih etme anlamında olup burada maddeten herhangi bir satın alma mevcut değildir.³⁶⁶

³⁶³ Seyyid Kutub, a.g.e., V, ss. 245-246.

³⁶⁴ el-Mevdûdî, a.g.e., IV, ss. 321-322.

³⁶⁵ “أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ” “*İşte onlar, hidayete karşı sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlar kâr getirmemiş ve sonuçta doğru yolu bulamamışlardır.*” Bakara 2/16.

³⁶⁶ Ateş, a.g.e., VII, s. 58.

4. Dünya Hayatının Gerçek Mahiyeti ve Eğlence Oluşu

İnkârcılar her fırsatını bulduklarında dünya hayatı dışında bir hayatı tanımadıklarını ifade ederler. Kur'an ise onlara bunun mukabilinde şöyle bir gerçeği hatırlatarak cevap vermektedir: Ahiret kaygısı taşımayıp sırf dünya ile uğraşanlar için “Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir.” Hayata anlam katan ve ona değer kazandıran şeyler, Allah'ın hoşnutluğuna ve O'na yaklaşmayı umarak yapılan hayırlı amellerdir. Böyle bir düşünce ve niyete girmeden geçirilen hayat boş, anlamsız ve faydasız geçirilen, tüketilen bir süreden ibarettir. Bunun aksine müttaki olanlar, yani dünyada yaptıkları her işin hesabını Allah'ın huzurunda vereceklerini hesap ederek yaşayan, O'nun buyruklarına karşı gelmekten, nehiyelerini çiğnemekten sakınanlar, yasalarına tam bir itaatle tutunanlar, bu tutumlarıyla dünyada kendilerine tanınan fırsatı hakkıyla değerlendirdikleri için bunlar hakkında ahiret hayatı dünyadan daha hayırlı ve daha güzel olacaktır.³⁶⁷ Şimdi bu hususta “dünya hayatının ancak bir oyun ve eğlenceden ibaret” oluşunu dile getiren âyetleri incelenecektir. Bu âyetler:

”وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ“

“Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttakî olanlar için ahiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hala akıl erdiremiyor musunuz?”³⁶⁸

Bu âyet ile ey insanlar, dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Kısa bir süre içinde gelip geçer. Sakın kendinizi ona kaptırmayın. Çünkü ona dalanlar, sonunda pişman olurlar. Ahiret yurdu ise Allah'tan korkup sakınanlar için daha hayırlıdır. Hiç aklınızı kullanmaz mısınız? denilmektedir. Bu âyet-i kerime ile “hayat ancak bizim bu dünyadaki hayatımızdan ibarettir. Biz tekrar diriltilecek değiliz”³⁶⁹ diyen kafirlere cevap verilmekte ve dünya hayatının geçiciliğine dikkat çekilmektedir.³⁷⁰ Mukâtil b. Süleyman âyette diğer yurda “ahiret” denmesinin, dünya yurdundan sonra olmasından, bu yurda “dünya” denmesinin ise, onun ahiret yurdundan bize ednâ, yani daha yakın olmasından

³⁶⁷ Karaman v.dğr., a.g.e., II, s. 394.

³⁶⁸ En'am 6/32.

³⁶⁹ En'am 6/29.

³⁷⁰ et-Taberî, a.g.e., XI, s. 329.

kaynaklandığını ifade etmektedir.³⁷¹ Bursevî ise âyetteki “dünya”nın ahiretten önce gelmesinin, dünyanın alçaklığından dolayı olduğunu söylemektedir. Yine ahirete bu ismin verilmesinin sebebi ahiretin yaratılışının dünyanın yaratılışından sonra olmasındandır.³⁷²

Râzî bu âyetle ilgili birkaç hususu şöyle zikretmektedir. Birincisi, öldükten sonra dirilmeyi ve kıyameti inkâr edenlerin, dünyaya olan hırsları, onun lezzetlerini ele geçirme istekleri çok fazla olur. Bundan dolayı Allah Teâla dünyanın değersizliğine ve önemsizliğine dikkat çekmek için bu âyeti zikretmiştir. Bilinmesi gerekir ki dünya hayatının bizzat kendisini kınamak imkan dahilinde değildir. Çünkü, ahiretteki mutluluğu kazanmak ancak bu dünya hayatında mümkündür. İşte bundan dolayı da şu iki görüş sunulmuştur:

1. Burada kastedilen kâfirin hayatıdır. İbn Abbas bununla ilgili şöyle buyurmaktadır: Allah Teâla bu âyet ile şirk ve nifak ehlinin hayatını kastetmiştir. Bunların hayatının bu şekilde nitelendirilmesinin sebebi ise mü'minin yaşayışındaki salih amellerin bulunmasının mukabilinde kâfirin hayatı oyun ve oyalanmadır ve bu mü'minin hayatında olamaz.
2. Bu âyet, mü'min ve kâfirin hayatı hakkında genel bir ifadedir. Yani bundan amaç, bu hayatta elde edilen lezzetler ile bu hayatta elde edilmek istenen güzel ve hoş şeylerdir. Cenab-ı Hak dünya hayatını bir oyun ve oyalanma diye isimlendirmiştir. Çünkü insan, oyun ve eğlence ile meşgul olurken bundan lezzet ve tat alır. Sonra ise bu lezzet aldığı şeyler yok olup bitince, geriye sadece bir pişmanlık kalır. İşte dünya hayatı da böyledir. Bu da sona erdiğinde geriye sadece yakınma ve pişmanlık kalır.³⁷³

Râzî, dünya hayatının oyun ve oyalanma diye isimlendirilmesini ise şöyle açıklamaktadır:

1. Oyun ve eğlencenin süresi çok azdır. Bu yüzden çabuk sona erer ve kaybolur. Aynı şekilde dünya hayatının süresi de böyledir.
2. Oyun ve eğlence, kesinlikle çoğu durumda, istenilmeyen şeylere sebebiyet verir. Dünya lezzetleri de bu şekildedir.
3. Oyun ve eğlence, işlerin zahiriyle aldanma sırasında ortaya çıkar. Ama iyice düşünüldüğünde, işlerin esasları araştırılıp ortaya konulunca, geriye asla oyun ve eğlence

³⁷¹ Mukâtil b. Süleyman, **et-Tefsîrû'l-kebîr**, I, s. 344.

³⁷² el-Bursevî, a.g.e., III, s. 18.

³⁷³ er-Râzî, a.g.e., XII, s. 210.

diye bir şey kalmaz. Oyun ve eğlence de bu şekildedir. Çünkü bunlar, çocuklar ve gafillere uygun düşen şeylerdir. Ama akılı başında olan zeki insanlar gelince, onlar çok nadiren oyun ve eğlenceye dalarlar.³⁷⁴ Dünyanın güzel şeylerinden lezzet alıp, iyi şeylerinden faydalanma da ancak işlerin hakikatlerinden habersiz olan gafil kişiler için söz konusu olabilir. Ama araştıran hikmet erbabına gelince, onlar bütün bu iyi denilen şeylerin birer aldatmaca olduğunu, aslında bunların dikkate alınacak bir tarafı olmadığını bilirler.

4. Oyun ve eğlencenin kabul olunan bir neticesi yoktur. Böylece bütün bu açıklamaların toplamından, dünyevî lezzet ve durumların, bir oyun ve eğlence olduğu, gerçekte dikkate alınacak bir tarafı olmadığı ortaya konmuştur. Yüce Allah bunu açıkladıktan sonra “*Ahiret yurdu ise müttakiler için daha hayırlıdır*” buyurmuş, ahiret hayatını hayırlı olmakla nitelendirmiştir.³⁷⁵

Dünya hayatının mahiyetiyle ilgili Kurtubî (ö. 671/1272) bizlere tefsirinde bir şairden şu şiiri aktarmaktadır:

أَلَا إِنَّمَا الدُّنْيَا كَأَخْلَامِ نَائِمٍ
وَمَا خَيْرٌ عَيْشٍ لَا يَكُونُ بِدَائِمٍ
تَأْمَلُ إِذَا مَا نِلْتَ بِالْأَمْسِ لُدَّةً
فَأَفْنَيْتَهَا هَلْ أَنْتَ إِلَّا كَحَالِمٍ

Şunu bil ki dünya, uyuyanın gördüğü bir rüya gibidir.

Ebedî olamayan bir hayat hayırlı bir hayat olamaz.

Dün tadıp da bitirdiğin bir lezzeti düşün.

Gerçekten bir rüya gibi değil miydi senin için?

Yine bir başka şair de şöyle söylemektedir:

فَاعْمَلْ عَلَى مَهَلٍ فَإِنَّكَ مَيِّتٍ
وَكَأَنَّ مَا هُوَ كَائِنٌ قَدْ كَانَا
وَكَأَنَّ مَا قَدْ كَانَ لَمْ يَكْ إِذْ مَضَى

Ağır ağır çalış, şüphesiz ki öleceksin.

Ve ey insan, kendin için uğraş.

³⁷⁴ er-Râzî, a.g.e., XII, s. 211.

³⁷⁵ er-Râzî, a.g.e., XII, s. 211.

Geçip gittiği için olmuş olan adeta olmamış gibidir.

Ve olacak olan bir şey de sanki oldu gibi.³⁷⁶

“Oyun ve oyalanma”nın batıl ve aldanış anlamına geldiği de söylenmektedir. Bununla ilgili Yüce Allah şöyle buyurmaktadır. “وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ” “*Dünya hayatı aldatici metadan başka bir şey değildir.*”³⁷⁷ Bu âyetten kastedilen mana esasında kâfirlerin “*bu, ancak dünya hayatımızdır*”³⁷⁸ şeklindeki sözlerini yalanlamaktır. Kurtubî eserinde İbn Abbas’ın âyette bu dünya hayatının öyle belirtilmesinin kafirin hayatı için geçerli olduğunu söylediğini akarmaktadır. Çünkü kafir olan kimse, aldanış ve batıl içerisinde dünyanın günlerini yaşayıp gider. Mü’minin hayatını ise salih ameller kapsamaktadır. O bakımdan onun hayatı oyun ve oyalanma olamaz.³⁷⁹

Nesefî, âyette geçen “لَعِبٌ” kelimesinin “faydalı olanı bırakıp faydasız olanı almak” anlamına geldiğini, “لَهْوٌ” ifadesinin ise “ciddi ve önemli olan bir şeyden önemsiz ve sıradan olan eğlenceye yönelmek” anlamına geldiğini söylemektedir. Nitekim dünya hayatıyla alakalı iş ve amellerin sadece oyun ve eğlenceden ibaret olduğu, hiçbir menfaat ve yararının olmadığı, ahiret hayatıyla alakalı yapılan işlerin ise büyük faydalar sağladıkları söylenmiştir.³⁸⁰

Âyet-i kerîme’nin işârî tefsirini yapan Bursevî, nefsânî lezzetleri tatmakla geçen dünyevî hayatı, çocukların oyunları, oyalanmalarına ve isyan ehlinin eğlencelerine benzetmektedir. Bunun ise kişinin hakka ulaşan perdelerini fazlasıyla örttüğünü ifade eder. Ona göre insanlıktan ruhaniyete seyr-u sulûk yapabilmek için, şehvetleri terk etmek, haktan başka şeylerden ise yüz çevirmek gerekmektedir. Allah Teâla’ya yönelmek takvâ ehli için O’nun dışındakilerden daha hayırlıdır.³⁸¹

Elmalılı, dünya hayatının dipsiz, sonu karanlık bir gafletten, faydasız oyuncaktan ibaret olduğunu, bunu geçiş anlarını, lezzet sayılan şeylerini biraz olsun düşünerek göz önüne getirenlerin tereddütsüz fark ettiklerini ifade etmektedir. Hayatı dünya hayatından ibaret

³⁷⁶ el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, **el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân**, tah. Abdullah et-Türkî, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2006, VIII, s. 360.

³⁷⁷ Âl-i İmran 3/185.

³⁷⁸ En’am 6/29.

³⁷⁹ el-Kurtubî, a.g.e., VIII, s. 363.

³⁸⁰ en-Nesefî, a.g.e., II, s. 11.

³⁸¹ el-Bursevî, a.g.e., III, s. 20.

görenlerin en büyük zevki yaşamdır, bu yüzden de onu ve sonucunu unutmak için boş şeylerle eğlenirler ve çareyi oyunlarla vakit öldürmede bulurlar.³⁸²

Mevdûdî'nin âyette ifade edilen dünya hayatının oyun eğlence oluşuna yaklaşımı diğer tefsir alimlerinden farklılık göstermektedir. Ona göre bu âyet, dünya hayatının gerçek dışı, boşuna ve ciddi hiçbir amaç taşımadan sadece bir oyun ve eğlence olduğu anlamına gelmez. Anlatılmak istenen, ebedî aleme oranla geçici olan dünya hayatının, kişinin dinlendikten sonra yeniden döndüğü ciddi bir iş arasında verilen dinlenme ve eğlence gibi olduğudur. Ayrıca bu alemde sağ duyudan ve doğru görüşten yoksun kimseleri yanlış anlayışlara sürükleyebilecek biçimde ve hayatı yalnızca oyun ve eğlenceden, oyalanmadan ibaret sayılabilecek şekilde yanlış kanaatlere götürebilecek pek çok aldatıcı görünüm olduğu için dünya hayatı oyun, eğlence ve oyalanmaya benzetilmiştir. Örneğin, dünya hayatında bir padişahın rolü, sahnede kral rolü oynayan, taç giyip gerçek bir kralın emirleri gibi uyulması lazım gelen emirler veren, gerçekte ise bir kralın hiçbir gücüne sahip olmayıp, yönetmenin emriyle tahtından indirilen, hapsedilen ve öldürülen bir oyuncununkinden hiç de farklı değildir. Nitekim çevremizde gece gündüz dünya sahnesinde bu türde çok sayıda oyunlar sergilenmektedir. Mesela birisi kendi dışındakileri beslemekte gibi bir rol takınır ancak gerçekte kendisi başkaları tarafından beslenmeye muhtaçtır. Yine bir başka kimse sanki başkalarına onur ve yarar yahut zarar verme gücüne sahipmiş gibi, çevresindeki her şeyin tek hakimi benim dercesine kibirli davranır. Halbuki kendisi güçsüz ve zavallı bir kimsedir. Hayat tersine dönüverdiği an bir despot olarak üzerlerine hükmettiği insanların ayaklarının dibine düşüverir. Hayat sahnesinde sergilenen tüm bu oyunlar ölümle birden kesilir. Sonra, bir başka dünyaya geçilir ve her şey gerçek rengiyle görülür.³⁸³ Böylelikle Mevdûdî dünya hayatının aslında insana verilen bir rolden ibaret olduğunu, tabii bu rolün iyi yönde kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim bu rolü kötü oynayanlar onun deyimiyle yönetmenin yeter artık dediği an bitmektedir ve o zaman içinde bulunmuş olduğu oyun ve oyalanmanın hesabını vereceği, artık rol yapma imkanının bulunmadığı bir aleme gitmektedir. Bu açıdan tüm insanların olduğu gibi müslüman da bu oyun ve oyalanmanın içindedir. Bu rolü, oyun ve eğlenceyi Rabbinin rızası çerçevesinde değerlendirip hesabı verilecek ve yaptığı rol sonucu kendisini ebedî mutluluğa eriştirecek şekilde oynamalıdır.

³⁸² Elmalılı, a.g.e., III, s. 412.

³⁸³ el-Mevdûdî, a.g.e., I, s. 544.

Seyyid Kutub'a göre de bu âyet islam düşüncesine göre dünya hayatını ihmal etme, insanı pasifleştirmeye veya dünyaya tamamen sırt çevirme manasına asla gelmez. Kutub, özellikle zahidlerin ve tasavvuf ehlinin bazı hareketlerinde görülen inziva, pasiflik ve dünyayı ihmal hareketlerini islam düşüncesinin asla benimsemediğini vurgulamaktadır. Ona göre bu adetler, islam toplumuyla karışan kilise ruhbaniyetinden, iran ve bazı meşhur grek düşünürlerinin zihniyetlerinden geçmiştir. Dünya hayatının oyun ve oyalanma oluşunun sunmuş olduğu İslam tasavvurunu temsil eden nesiller tarih boyunca zaman zaman görülmüştür. Bunlardan en olgununu Ashab nesli oluşturur. Bu nesil hem kendi nefislerindeki şeytana, hem de topluma cahiliyet devrinden devrolunan şeytanlara karşı çıkıyordu. Onlar, dünya hayatının Allah katındaki değerini biliyorlardı. Dünyanın ahiret için kazanç yeri olduğunu, her iki hayatın da burada kazanılacağını ve dünyanın miskinlik ve pasiflik yeri olmayıp, hareket ve faal olma yeri olduğunu İslam düşüncesi onlara öğretmişti.

Kutub'a göre ashab, dünya hayatı ile ahiret yurdunun rabbâni değerlerini bildikleri için dünya'ya köle olmamışlardı. Dünya onları değil, onlar dünyayı binek yapmışlar, dünya onları kendine kul edememiş, onlar dünyayı kendilerine kul yapmışlardı. Allah'ın yer yüzündeki hakimiyetini en iyi şekilde kullanarak O'nun hakimiyetini korumuşlardı. Bununla da yalnız Allah'ın rızasını aramış ve ahiret yurdunu dilemişlerdir. Böylece dünya hayatında dünya ehlini geride bıraktıkları gibi, ahiret hayatı için de onların kazandıklarından daha çok elde etmişlerdir.³⁸⁴

Bu âyetle Allah Teâla, ahireti inkar edenlerin varsa yoksa dünya deyip, başka bir hayat kabul etmediklerinden onların bu düşüncelerinin yersizliğini belirtiyor, ahiret hayatının dünya hayatından çok daha iyi olduğunu, ahirete oranla dünya yaşamının bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu, gerçek yaşamın ise ahirette olduğunu ifade etmek istiyor.³⁸⁵

5. Dünya Hayatının Bir Eğlence ve Oyalanma Olması

İnkârcıların ahiret hayatını reddetmelerinin temelinde esasında dünya tutkusu bulunmaktadır. Çünkü bir yasalar bütününden oluşan din, bir takım emir ve yasaklarıyla insanın sonsuz arzularını sınırlamaktadır. Bu açıdan insan bir ikilemde kalmaktadır: Nefsâni talepleri karşısında aklının ve vicdanının buyruklarını hakim kılmayı başaranlar iradelerini

³⁸⁴ Seyyid Kutub, a.g.e., II, s. 1072.

³⁸⁵ Ateş, a.g.e., III, s. 136.

inançlarıyla bütünleştirip dinin emir ve nehiyelerinin makul, değerli ve uyulması gerekli ödevler olduğuna hükmederler. Akıl ve vicdanlarına nefsanî arzuları galip gelenler ise söz konusu emir ve yasakları birer yük olarak görür ve bunların anlamsız ve yararsız olduğuna hükmederler. Sonuçta ise din karşıtı bir düşünce ve hayat çizgisini benimserler. İnceleyeceğimiz Ankebût suresi 64. âyette bu kesimlerin algıladığı anlamda bir dünya görüşünün yanlışlığına dikkat çekilmekte, bu anlayışla yaşanan bir dünyanın sadece sıradan, gelip geçici zevkler ve hazlardan ibaret olduğu uyarısında bulunmaktadır. Oysaki insan için önemli olan, ebedi mutluluk ve esenliğe ulaşması açısından ahiret yurdundaki asıl hayatı kurtarmasıdır.³⁸⁶ Âyet:

“وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ”

“Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. Keşke bilselerdi!”³⁸⁷

Bu âyetle ilgili müşriklerin zevk ve safa içerisinde yaşadıkları dünya hayatının ancak bir eğlence ve oyun olduğunu, bunun ise insanların nefsinin zevklendirdiğini bildiren Taberî’ye göre âyette de denildiği gibi asıl ebedi hayat, devamlı olan hayat, ölümün olmadığı ahiret yurdu. Bu açıdan asıl hayat ahirette yaşanacak hayattır. Eğer müşrikler bunu anlayacak olsalar, o zaman Allah’a ortak koşmaktan vazgeçip sadece ona kulluk ederlerdi. Ayrıca nakletmiş olduğu hadislerde âyetteki “لَهِيَ الْحَيَوَانُ” ifadesinin “orada ölüm yoktur” ve “bakidir” anlamlarına geldiğini bildirmektedir.³⁸⁸ Beyzâvi de bu ifadenin mübalağa için kullanıldığını ve “o bizzat hayattır” anlamına geldiğini söylemektedir.³⁸⁹

Râzî bu âyette birbirine atfedilen “لَهْوٌ” ve “لَعِبٌ” arasında bir fark olması gerektiğini söyler ve bu farkı iki şekilde açıklar. Bunlardan birincisi: Her şey kişiyi meşgul eder. İnsanın, bir şey yapmaya yöneldiğinde, onun dışındaki her şeyden yüz çevirmesi gerekir. Çünkü bir işin diğer bir işi yapmaktan kendisini alıkoyamadığı zât sadece yüce Allah’tır. Bu dikkate alındığında geçici ve önemsiz bir hazdan dolayı batıla yönelen kimsenin haktan yüz çevirmiş olması gerekir. Bu durumda Râzî, batıla yönelmenin “لَعِبٌ”, haktan yüz çevirmenin ise “لَهْوٌ” olduğunu söyler. Bu durumda ise dünya bir oyundur. Yani batıla yönelmez. Haktan yüz

³⁸⁶ Karaman v.dğr., a.g.e., IV, s. 285.

³⁸⁷ Ankebût 29/64.

³⁸⁸ et-Taberî, a.g.e., XX, s. 60.

³⁸⁹ el-Beyzâvî, a.g.e., IV, s. 199.

çevirme anlamında ise bir lehvdır. İkincisi: Bir şeyle meşgul olanın o şeyle meşgul olabilmesi için onu başkasına tercih etmesi gerekir. Bu ise ya o kimsenin “bunu öne alıyorum, diğerini ise daha sonra yapacağım” diyerek takdim ile olur, ya da tamamıyla o işe dalıp başkasından da büsbütün yüz çevirmesiyle olur. Razî bu durumlardan ilkinı oyuna, ikincisini ise eğlenceye benzetmiştir. Buna delil olarak da, örfte satranç, güvercin uçurma gibi şeylerin eğlence aletleri olarak isimlendirilmediklerini, oysa ki üd ve diğer yaylı sazların eğlence aletleri olarak isimlendirildiklerini göstermektedir. Çünkü ikinci kısımda zikrettiği şeyler kişiyi o anda kendisinde ortaya çıkan hazdan dolayı başka şeylerden alıkoyar. Bu durumda dünya, bazıları için meşgul olduğu ve “bu meşguliyetimin yanı sıra ibadet ve ahiretimle de meşgul oluyorum” dediğinden dolayı oyun, bazıları için ise o işe tamamıyla dalarak ahireti büsbütün unuttuğu için bir lehv’dir, eğlencedir.³⁹⁰

Kurtubî, bunların mal, mevki, geçimin temel esasını sağlayacak ve itaatler için gerekli gücü temin edecek, zorunlu olan ihtiyaçtan fazla olan giyecek gibi dünyalık şeyler hakkında olduğunu söylemektedir. Sadece bunlardan Allah için olanlar ahiretin kapsamı içerisini girerler ve asıl kalacak olanlar da onlardır. Yani kendisi ile Allah’ın mükafat ve rızası anılarak yapılan şeyler kalıcı olacaktırlar.³⁹¹

Nesefî âyetteki “لَهْوٌ” kelimesinin, insanın haz alıp yararlandığı, bir müddet oyalandığı ve bir süre sonra da elinden kaçırdığı, elinden çıkıp giden şey anlamına geldiğini söylemektedir. Ona göre bu dünya hayatının oyundan ibaret olması, çabucak elden çıkması, kaybolup gitmesi, ehlinin eline bir şeyi bırakmaması, ölüm hallerinin adeta bir anlık oyun ve eğlenceye dalan, sonra da oradan dağılıp giden çocukların haline benzer. Burada dünya hayatının basitliği, hiçliği, dünya işlerinin de oldukça küçük ve basit olduğu ifade edilmiştir.³⁹²

Bursevî dünyayı eğlenceye benzetme sebebi olarak iki şey zikretmektedir. Bunlardan birincisi eğlence ve oyun çabuk biter ve sürekli değildir. Buna binaen âyete şu anlamı vermektedir: “Süsleri ve cazibesıyla birlikte dünya yok olacak bir gölge gibidir. Onun devamlılığı söz konusu değildir. Bu nedenle kalbin onunla huzur bulması ve ona meyletmesi

³⁹⁰ er-Râzî, a.g.e., XXV, s. 92.

³⁹¹ el-Kurtubî, a.g.e., XVI, s. 387.

³⁹² en-Nesefî, a.g.e., III, s. 212.

doğru olmaz.” İkincisi ise, eğlence ve oyun akıllı ve basiretli kişilerin değil, çocukların ve ahmakların işidir.³⁹³

Seyyid Kutub’a göre bu dünya hayatı genel anlamda ve ahiret amaçlı yaşanılmadığı zaman bir eğlenceden ibaret hale gelir. İnsanlar için bu hayat en yüce bir amaç olursa, dünya hayatına yaşama gayesi eğlenme olursa o zaman âyetteki durum ortaya çıkmış olur. Ahiret hayatı ise canlılık dolu bir hayat olup her türlü anlamıyla doğrudan doğruya canlılık ifade eder. Kur’an bununla insanları dünya hayatından tamamen çekilmeye, dünya nimetlerinden uzaklaşıp onu bir yana atmaya teşvik etmemektedir. Nitekim bu İslam’ın ruhuna ve hareket tarzına uygun değildir. Ancak şu da var ki bununla ahiret hayatının göz önünde bulundurulmasını, Allah’ın koymuş olduğu sınırların aşılmasını istemektedir. Nefsin elinde köleşip mahkum olmamayı, nefsin arzularını karşı konulamaz hale getirmemeyi amaçlamaktadır. Burada mü’minin dünyanın ve ahiretin değerlerini iyi bilmesi ve her ikisini bildikten sonra da hür olarak hareket etmesi gerekmektedir. Bakış tarzı her zaman mutedil olmalıdır.³⁹⁴

Mevdûdî dünya hayatının oyun ve oyalanmasına kapılıp onun oyuncaklarıyla ömür geçirenlerin ölüm kapısından elleri boş bir şekilde, ahiretteki ebedi hayatı gözettiklerinde ve o oyuncaklarının kendileri için ebedî bir azaba sebep olduğunu gördüklerinde oyuncaklarının kendilerine ne faydası olacağını ifade etmektedir.³⁹⁵

Süleyman Ateş son âyetin, sadece dünyayı düşünen, bütün yaşamı dünya yaşamından ibaret zanneden kafirlere, bu inançlarının doğru olmadığını, ebedî olan ahiret yaşamı karşısında bu dünya hayatının bir eğlence ve oyun gibi kısa, değersiz olduğunu, esas yaşanacak yurdun ahiret yurdu olduğunu ifade etmektedir. Bu dünya hayatı, bir göz açıp yumma gibi kısadır. Ahiret ise süreklidir. Düşünen insan, gönlünü fani olan bu dünyaya kaptırmaz. Bütün gayretini dünyayı kazanmaya harcamayıp bir yandan sürekli olan ahiret yurdunu kazanmak için çabalar. Ancak dünyayı da ihmal etmez. Yani her ikisine karşı da görevlerini yerine getirir. Bedenin de ruhun da ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte, beden geçici, ruhun ise esas olduğunu bilir ve her birine gerektiği kadar değer verir.³⁹⁶

³⁹³ el-Bursevî, a.g.e., VI, s. 356.

³⁹⁴ Seyyid Kutub, a.g.e., V, s. 2751.

³⁹⁵ el-Mevdûdî, a.g.e., IV, s. 271.

³⁹⁶ Ateş, a.g.e., VI, s. 531.

Allah Teâla dünya hayatının bir oyun ve oyalanma olduğunu bir diğer âyette şöyle bildirmektedir:

“إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أَجْرَكُمْ وَلَا يَسْأَلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ”

“Şüphesiz dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir. Eğer inanır ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, O size mükâfatınızı verir ve sizden mallarınızı (tamamen sarf etmenizi) istemez.”³⁹⁷

Bu âyetle ilgili açıklamalar yukarıda incelediğimiz âyetten farklılık göstermediği için tekrar geniş bir biçimde ele alınmayacaktır. Kısaca Yüce Allah dünyanın değersizliğini ve önemsizliğini anlatmak için “dünya hayatı bir oyun ve eğlencedir” diyerek ahiret karşısında bu dünyanın değerinin birkaç günlük gönül eğlendirmeden öteye gitmeyeceğini bildirmektedir. Mâtürîdî (ö. 333/944) bu âyetin tefsirinde onlara dünya hayatının oyun ve eğlence olma sebebinin ölümden sonra dirilme ve hayata inanmayışlarından kaynaklandığını belirtmektedir.³⁹⁸ Seyyid Kutub, “şayet iman eder ve sakınırsanız O size ecirlerinizi verir” ifadesiyle bu durumda dünya hayatını oyun ve eğlenceye almaktan çıkarıp ona ciddiyet mührünü vuran, hayvanî seviyenin üzerinde yüce bir seviyeye ulaştıran ve oradan da yücelerin yücesine bağlayan hususun iman ve takva olduğunu belirtmektedir.³⁹⁹ Âyetin sonunda ifade edilen “sizden mallarınızı tamamen sarf etmenizi istemez.” bölümü bir sonrasındaki âyet incelendiğinde Allah’ın malların tamamının sarf edilmesini istemesi durumunda inananları zorlayacağı ve cimrilik edecekleri, bu şekilde de kinlerinin ortaya çıkacağı⁴⁰⁰ bildirilmektedir. Nitekim Allah Teâla insanların bütün mallarını feda etmelerini istemiyor. Çünkü farzlarını koyarken, hükümlerini yerleştirirken insanlara zorluk çıkarmayı amaç edinmiyor. Nitekim insanın fitraten ve yaratılışından dolayı kendini düşündüğünü biliyor. Bu yüzden de bir nefse götürebileceğinden fazlasını yüklemiyor.⁴⁰¹ Kullarına acıdığından dolayı bütün varlıklarını sarf etmelerini dileyerek göğüslerini sıkıntıya sokup içlerini daraltarak bencillik duygularını ortaya çıkarmalarına sebep olmaz.⁴⁰² M. Sait Şimşek,

³⁹⁷ Muhammed 47/36.

³⁹⁸ el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, **Te’vîlâtü Ehli’s-sünne**, tah. Mecdi Ba Sellum, Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrût 2005, IX, s. 286.

³⁹⁹ Seyyid Kutub, a.g.e., VI, s. 3302.

⁴⁰⁰ “إِنْ يَسْأَلْكُمْوهَا فَيُخَفِّكُمْ تَبَخَّلُوا وَيُخْرِجْ أَصْعَانَكُمْ” “Eğer onları (tamamını) isteyip sizi zorlasaydı, cimrilik ederdingiz ve bu da sizin kinlerinizi ortaya çıkarırdı.” Muhammed 47/37.

⁴⁰¹ “لَا يَكْلَفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا” “Allah hiçbir kimseyi güç yetiremeyeceği bir şekilde yükümlü tutmaz...” Bakara 2/286.

⁴⁰² Seyyid Kutub, a.g.e., VI, s. 3302.

âyetin “sizden mallarınızı(n tamamını) istemez” şeklinde bitmesiyle, esasında Allah yolunda hiçbir infakta bulunulmadığı takdirde dünya hayatının bir oyun ve eğlenceden ibaret olacağını vurgulamak için olduğunu zikretmektedir.⁴⁰³

6. Dünya Hayatının Mal ve Evlat Sahibi Olma Açısından Oyalanma ve Eğlence Olması

İnsanın yaratılış amacından tamamen kopuk bir dünya hayatı Kur’ân’ın birçok âyetinde açıklandığı gibi anlamını, amacını kaybetmiş, sadece görünüşte kalmıştır. Bu amacı göz ardı etmeden hayatın gereklerine uyulması ise zaten Kur’ân’ın da insandan istediğidir. Dolayısıyla yukarıda incelediğimiz ve yine şimdi inceleyeceğimiz tarzdaki âyetlerle dünya hayatının mutlak anlamda mahkûm edildiği söylenemez. Ayrıca buradaki tasvir sadece inananlara değil inanmayanlara da aynı yargıya ulaşma imkânı sağlamaktadır. Nitekim inanmayan bir kimsenin de bu dünyadaki eylemleri her ne kadar bir amaca matuf gözükse de eğer davranışlarıyla öteki alem arasında kurulmuş fikrî bir bağ yoksa davranışları âyetin de belirttiği gibi “*onlar da yağmurun yeşerttiği, önce o işle meşgul olanları bile imrendiren ancak sonra yavaş yavaş etkinliğini kaybeden ve nihayet bir hiç haline gelen bitkiden farksızdır*” hitabının karşılığını bulacaktır. Böyle kimselerin davranışlarını ve yaptıkları fiillerin neticelerinin ancak bir oyalanma ve eğlence olarak kendilerine döneceğini, onlardan ahiret adına hiçbir verim alamayacaklarını Allah Teâla şu âyetiyle bildirmektedir:

إِغْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيحُ فَتَرِيهُ مُمْضَمَّرًا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

“*Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Nihayet hepsi yok olur gider.) Tıpkı şöyle: Bir yağmur ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur. Ahirette ise (dünyadaki amele göre) çetin bir azap veya Allah’ın mağfiret ve rızası vardır. Dünya hayatı, aldaniş metaından başka bir şey değildir.*”⁴⁰⁴

⁴⁰³ M. Sait Şimşek, a.g.e., IV, s. 550.

⁴⁰⁴ Hadîd 57/20.

Âyetteki temsil ile dünya hayatı yağmura benzetilmekle birlikte asıl benzetilen bitkidir. İnsanın evlenme, mal-mülk edinme ve çoluk-çocuğa karışma çağları ile bitkinin burada ortaya konulan evreleri arasında bir benzerlik kurulabilir. Ayrıca âyette “çiftçiler” diye çevrilen “كُفَّارٌ” kelimesi kâfirin çoğuludur. Bu kelimenin sözlük anlamı “örtme, gizleyen” demektir. Bu yüzden dolayı hem tohumu ekip üstünü örtmesi dolayısıyla çiftçiye hem de Allah’ı ve gerçekleri inkâr edip üstünü örtmesi sebebiyle inkârcı kimseye “kâfir” denilmiştir. Burada “çiftçi” anlamı uygun düşmekle birlikte özellikle bu kelimenin seçilmesi, inanmayanların dünya hayatına düşkünlüklerine bir göndermenin bulunduğu göstermektedir.⁴⁰⁵ Seyyid Kutub da burada özellikle “الْكُفَّارُ” kelimesinin seçilmesiyle tevriye sanatı yapıldığını ve kafirlerin dünya hayatına hayranlıklarının ima edildiğini söylüyor.⁴⁰⁶

Dünya hayatının oyun ve eğlenceden olduğunu ifade eden bu âyetten hareketle dünya zevkinin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Cenab-ı Hakk’ın “dünya hayatı bir oyundur” buyruğu vardır ve oyun ise, kişiyi çok yoran, ancak çocukların yapacağı bir iştir. Uğrunda onca yorgunluğun çekildiği şeyler ise sonuç vermeden sona erer.⁴⁰⁷ Oyun, dünyaya arzuyu, şevki artıran bir şeydir ve mal mülk biriktirmek de oyun kapsamına girmektedir.⁴⁰⁸
2. Dünya hayatının bir eğlence oluşu ve eğlenceyi sadece gençlerin yapacağı bir şey olarak değerlendiren Râzî, eğlencelerin sona erdiğinde genel olarak geride, sadece bir hayıflanma ve hasret duygusunun kaldığını belirtmektedir. Bunun böyle olduğu bir gerçektir. Nitekim insan, eğlenceler son bulduktan sonra malının, ömrünün gittiğini, lezzetin ve zevkin son bulduğunu ve ortada herhangi bir şey kalmamasına rağmen, nefsinin bunlara karşı bir arzu ve özlem duyduğunu görür. Bu şekilde zarar verici şeyler birbirini takip eder.⁴⁰⁹ Bunun yanında eğlencenin ahiretten alıkoyan, yani kişiyi meşgul etmek suretiyle ahirete yönelmekten alıkoyan şey olduğu da söylenmiştir. Oyun hakkında mal mülk biriktirmek olduğu söylendiği gibi eğlencenin de kadınlar olduğu da söylenmiştir.⁴¹⁰

⁴⁰⁵ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, **Tefsîrû’t-tahrîr ve’t-tenvîr**, Dârü’t-Tûnisîyye, Tunus 1984, XXVII, ss. 405-406; Ayrıca bkz. Râzî, a.g.e., XXIX, ss. 234-235.

⁴⁰⁶ Seyyid Kutub, a.g.e., VI, s. 3491.

⁴⁰⁷ er-Râzî, a.g.e., XXIX, s. 234.

⁴⁰⁸ el-Kurtubî, a.g.e., XX, ss. 259-260.

⁴⁰⁹ er-Râzî, a.g.e., XXIX, s. 234.

⁴¹⁰ el-Kurtubî, a.g.e., XX, ss. 259-260.

3. Âyetin diğeri vurguladığı şey de eğlenceye tabiatıyla renk katan dünya hayatının bir süs oluşudur. Süs ve süslenme kadınların adetidir. Nitekim süsten ve süslenmeden elde edilmek istenen şey, çirkin olan şeyi tamamlama hususunda çaba göstermek demektir. Ne var ki arızî olan bir şey zâtî olana üstün gelemez.⁴¹¹ Kâfir dünyalık ile süslenirken ahiret için amel etmez. Allah'a itaat dışındaki şeylerle süslenen kimsenin durumu da bu şekildedir.⁴¹² Böylelikle Allah'ın insanları için vermiş olduğu nimetlerden biri olan süslenme de Allah'ın koymuş olduğu sınırlar içerisinde olmalıdır. Aksi takdirde kişiyi ahiretten çevirmeye sebep olan eğlence kapsamına girme ihtimali bulunmaktadır.
4. Bir diğeri ise dünya hayatının insanlar arasında fani sıfatlarla bir övünç vesilesi oluşudur. Bu övünme ya neseb yahut da güç, kuvvet, asker bakımındandır. Oysa ki bütün bunların hepsi son bulacak olan şeylerdir.⁴¹³
5. Son olarak ise dünya hayatının mallarda ve çocuklarda bir çoğalma vesilesi oluşudur.⁴¹⁴ Çünkü cahiliye âdetlerinden birisi de evlatların ve malların çokluğuyla övünmektir. Hâlbuki mü'minlerin çokluğuyla övünecekleri şey iman ve itaattir.⁴¹⁵

İmam Kurtubî “bilin ki dünya hayatı bir oyundur, bir eğlencedir” ifadesinin önceki âyetlerle ilişkisini dikkate alarak insanın bazen öldürülme korkusu ve ölümden kurtulamamak endişesiyle cihadı terk edebileceğini, bu buyruk ile Yüce Allah'ın dünya hayatının geçici olduğunu ve kalıcılığı olmayan şeyi elde tutmaya çalışma gayesiyle Allah'ın emrini terk etmemenin gerekliliğinin vurgulandığını söylemektedir. “أَنَّما” lafzındaki “ما”nın sıla olduğunu ve buradaki takdirin “اعلموا أنَّ الحياة الدنيا لعب باطل و لهو فرح ثم ينتضي” yani “*bilin ki dünya hayatı boş bir oyun ve şumarıkça bir eğlenmedir, sonra sona erer.*” olduğunu belirtmektedir. Ayrıca naklettiğine göre müteahhirün dönemi alimlerinden birisi şöyle demiştir: “Bir oyundur” ifadesi çocukların oyunu gibidir. “Bir eğlencedir” gençlerin eğlenmesi gibidir. “Bir süstür” kadınların süsü gibidir. “Bir övünmedir” birbirine eşit şahısların karşılıklı övünmeleri gibidir. “Çocuklarıyla bir yarışır” ise tacirlerin mallarının çokluklarıyla övünmeleri gibidir.⁴¹⁶

⁴¹¹ er-Râzî, a.g.e., XXIX, s. 234.

⁴¹² el-Kurtubî, a.g.e., XX, s. 260.

⁴¹³ er-Râzî, a.g.e., XXIX, s. 234.

⁴¹⁴ er-Râzî, a.g.e., XXIX, s. 234.

⁴¹⁵ el-Kurtubî, a.g.e., XX, s. 260.

⁴¹⁶ el-Kurtubî, a.g.e., XX, ss. 259-260.

Dünya hayatının geçiciliği ile alakalı Bursevî tefsirinde Hz. Ali'nin şöyle dediğini aktarmaktadır: “Hz. Ali, Ammar’a şöyle dedi: Dünya için sıkıntı çekme. Çünkü dünya altı şeyden ibarettir: Yenilen, içilen, giyilen, koklanan, binilen, nikâhlanan şeyler... En değerli yiyeceği baldır. O, bir sinek tükürüğüdür. En değerli içeceği su olup onda bütün canlılar ortaktır. En değerli giyeceği ipektir ve onu da bir böcek örür. En değerli kokusu misk olup o da ceylan kanındandır. En değerli bineği attır ancak üstünde insanlar öldürülür. En değerli nikâhlı kadındır o da sidik yolunda bir sidik yoludur.”⁴¹⁷

Dünya hayatı eğer dünyadaki bir takım ölçü ve kıyaslamalar yoluyla ölçülmeye çalışılırsa insan gözünde çok büyük ve çok önemli bir şeymiş gibi görünür. Ne var ki varlık ölçüleriyle ölçülüp kıyaslandığında, yani ahiret terazisine konulunca hiçbir değerinin olmadığı ve önemsiz olduğu ortaya çıkar. Bu âyetteki tasvire göre dünya hayatı ahiret aleminin öneminin yanında çocuk oyuncağı gibi kalmaktadır. Böylelikle herkes oyuncaklar aleminde dolaşıp bir müddet oyalandıktan sonra vakti gelince gerçekler dünyasına göç edecektir.⁴¹⁸ Ahiret hayatından kopuk bir dünya hayatının tasvir edildiği bu âyet ile görülmektedir ki ahireti amaç edinmeyen bir dünya hayatı, bir oyun ve eğlenceden, kalıcılığı olmayan bir süsten, mal yığmak ve çoluk çocuk sahibi olma tutkusundan başka bir şey değildir. Bu yönüyle de geçici olduğundan yağmurun yeşertip, ancak yeşilliği devam etmeyen, sararıp solan ekin haline benzer. Diğer âyetlerde de incelendiği gibi dünya hayatının bu şekilde sunulması, bütünüyle bu hayatın mahkum edildiği ve dünyadan elimizin eteğimizin çekilmesinin gerektiği anlamına gelmemektedir. Nitekim dünya hakkının unutulmaması gerektiği de Kur’ân’da bize hatırlatılmaktadır.⁴¹⁹ Önemli olan bir şey var ki o da ahiret hayatı ile dünya arasında bir dengenin kurulabilmesi ve ikisini beraber yürütebilmektir. Çünkü ahirette hem azap vardır hem de bağışlanma ile Allah’ın hoşnutluğunu kazanma vardır. Bu dengeyi kuramayıp tamamıyla dünyaya yönelene azap olduğu gibi söz konusu dengeyi kuranlar ise Allah’ın hoşnutluğunu kazanır ve büyük ecirlere nail olurlar. Bunun için o büyük ödüllere nail olmak için hazırlanma yeri dünya hayatıdır.⁴²⁰

⁴¹⁷ el-Bursevî, a.g.e., IX, s. 303.

⁴¹⁸ Seyyid Kutub, a.g.e., VI, s. 3491.

⁴¹⁹ “وَاتَّبِعْ فِيمَا أَنْتَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ”
“Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah’ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez.” Kasas 28/77.

⁴²⁰ M. Sait Şimşek, a.g.e., V, s. 175.

7. Yerin ve Göğün Eğlence İçin Yaratılmaması

Allah'ı inkâr edenler ve bu küfürlerinde ısrar edenler Allah'a çeşitli isnatlarda bulunmaktan da kaçınmamaktadırlar ve Yüce Allah'ın evrendeki düzenini ve yaratılıştaki hikmeti de fırsat buldukça inkâr etmektedirler. Bu sebeple Allah Teâla, bu evreni oyun ve eğlence olması için, boş yere yaratmadığını, tam tersine alem ve içindeki her şeyin yaratılmasında hikmetli yüce bir planın olduğunu kullarına bildirmektedir. Bunun yanında oyun ve eğlenceyle uğraşma, anlamsız işler yapma zaafı gibi beşerî özelliklerden münezzeh olduğunu da bildirmektedir. Allah'ın yaratması anlamlı ve hikmetli olup bu âlemin hiçbir hikmet olmaksızın, gayesiz, boş ve bâtıl olarak yaratılmış olduğunu ancak inkârcılar düşünür.⁴²¹ Allah Teâla bu dünyayı ve içindekileri oyun eğlence olsun diye yaratmadığını şu âyetlerle kullarına duyurmaktadır:

“وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ” “لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهَوًا لَاتَّخَذْنَا مِنْ لُدْنَا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ”

“Biz, yeri, göğü ve arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.” “Eğer bir eğlence edinmek isteseydik onu kendi katımızdan edinirdik. Yapacak olsaydık böyle yapardık.”⁴²²

Bu âyetlerle “yerin ve göğün yaratılması amacı olarak, her şeye gücü yeten, emrine uyulması gereken, kötülük işleyen de, iyilikte bulunanın da yaptığının karşılığını veren bir yaratıcısının olduğuna dikkat çekelim diye yarattık” denilmektedir. Yani, bizler gökleri ve yeri insanlar birbirlerine zulmetsinler diye, onların bir bölümü küfre sapsın ve emir olunduklarına muhalefet etsin, sonra da amellerinin karşılığı verilmeksizin ölsünler diye yaratmadık. İşte hikmetin zıttı olan ve hakim olan Allah hakkında mümkün olmayan “oyun ve eğlence” budur.⁴²³

Necran Hıristiyanlarından es-Seyyid, el-‘Âkib ve beraberindekiler, “İsa Allah'ın oğludur” demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâla, “eğer bir lehv edinmek isteseydik, elbette onu kendi nezdimizden edinirdik” buyurdu. Çünkü melekler İsa'dan daha hoş ve daha temizdir. Eğer evlat edinmek isteseydik, yeryüzündekilerden değil, kendi nezdimizden

⁴²¹ Karaman v.dğr., a.g.e., III, s. 669; Kâfirlerin dünya hayatının gayesiz ve hikmetsiz yaratıldığını ileri sürmeleri ve hayatın sadece dünyadakinden ibaret olduğunu iddia etmeleriyle ilgili âyetler şunlardır: “وَمَا خَلَقْنَا” “Biz, göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. Cehennem ateşinden dolayı vay inkâr edenlerin haline.” Sad 38/27; Ayrıca bkz. Câsiye 45/24.

⁴²² Enbiyâ 21/16-17.

⁴²³ el-Kurtubî, a.g.e., XIV, s. 184.

edinirdik⁴²⁴ buyurmuştur.⁴²⁵ Taberî tefsirinde “lehv”in Yemen Arapçasında çocuk, kadın ve eş anlamına geldiğini aktarmaktadır.⁴²⁶ Hz. İsa’nın ve Hz. Üzeyr’in Allah’ın oğlu olduklarını iddia edenlere cevap olması açısından “*kendi tarafımızdan*” ifadesine “insanlardan değil, meleklerden” anlamı da verilmiştir.⁴²⁷

Nesefî “اللَّعِبُ”in sabit olmayan ve kendinden önceki anlamı derinleştiren bir fiil olduğunu söylemektedir. “لَاعِبِينَ” ise “خَلَقْنَا” fiilinin failinden haldir. Böyle olunca âyetin manası şu anlama gelmektedir: “Bu yükseltilmiş tavanı, döşenmiş yeri ve bunlar arasındaki çeşitli mahlûkatı oyun ve eğlence için yaratmadık. Bunları yaratanının kudretine delalet etsin diye ve iyi ve kötüye hikmetimize uygun şekilde mükâfat ve ceza verelim⁴²⁸ diye yarattık.” Sonrasında gelen âyetle de Cenab-ı Hak zatını noksan sıfatlardan tenzih etmiştir. Böylece “eğer çocuk ve kadın edinmek isteseydik, onu tarafımızdan vildanlar ya da huriler şeklinde edinirdik. Bunu yapanlardan olmadık. Çünkü bu, bizim hakkımızda mümkün olmayan bir şeydir.” anlamı ortaya çıkıyor. Burada ayrıca “İsa Allah’ın oğludur, Meryem onun karısıdır” diyenlere bir cevap vardır.⁴²⁹ Yüce Allah böylece kesin olarak zatını evlat edinmekten, özellikle onların batıl ve iftira yoluyla ileri sürdükleri şekilde İsa’yı, Üzeyr’i yahut melekleri evlat edinmekten tenzih etmektedir.⁴³⁰

Eğer yüce Allah bu âlemi ve bu kitabı eğlenerek dinlenilsin veya alay konusu yapılsın diye gönderecek olsaydı, onu kendi katında edinirdi. Ve bu eğlenme kendi zatına mahsus olur, sonradan meydana gelmiş olan fani yaratıklarıyla hiç bir alakası bulunmazdı. Âyetteki “لَوْ” edatı bir şeyin olmadığını olmayacağını belirten bir harftir. Yani şart fiilinin gerçekleşmediğini, cevap fiilinin vuku bulmayacağını ifade etmektedir. Yani yüce Allah eğlence edinmek istemediği için, eğlence edinilecek bir nokta kalmamıştır. Bu eğlence ne kendi katında mevcuttur ne de onun dışında. Allah Teâla başlangıçta bunun olmasını irade

⁴²⁴ “لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاضْطَفَى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ” *“Eğer Allah bir çocuk edinmek isteseydi, yaratıklarından dilediğini seçerdi. O, bir olan ve her şey üzerinde mutlak otorite sahibi olan Allah’tır.”* Zümer 39/4.

⁴²⁵ Mukâtil b. Süleymân, **et-Tefsîrü’l-kebîr**, II, s. 354.

⁴²⁶ et-Taberî, a.g.e., XVIII, s. 421; Ayrıca bkz. Kurtubî, a.g.e., XIV, s. 184; İbn Kesîr, a.g.e., V, s. 335.

⁴²⁷ er-Râzî, a.g.e., XXII, s. 147; Kurtubî, a.g.e., XIV, s. 184; Beyzâvî, a.g.e., IV, ss. 47-48.

⁴²⁸ “وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى” *“Göklerdeki her şey, herdeki her şey Allah’ındır. Bu, kötülük edenleri yaptıklarıyla cezalandırması, iyilik edenleri de daha güzeliyle mükafatlandırması için böyledir.”* Necm 53/31.

⁴²⁹ en-Nesefî, a.g.e., III, s. 66.

⁴³⁰ İbn Kesîr, a.g.e., V, s. 336.

buyurmayıp kesin olarak iradesi bu noktaya yönelmediği için bu hiçbir zaman olamaz. Burada cedelî bir üslup kullanılmış olup bununla bir hakikati yerleştirme gayesi hedeflenmektedir. Yani Allah'ın zatiyla ilgili her şey kadim olup sonradan meydana gelmemiştir, baki olup önceden fena bulmamıştır. Eğer Allah eğlence edinmeği dileyseydi bu hareket sonradan meydana gelmiş olmayacaktı. Ve göklerle yer yüzü arasındaki sonradan meydana gelmiş bütün varlıklar gibi bir var oluşla meydana gelmeyecektir. Kısacası kendi katından ve kendi zatından olacaktır. Zira ezeli ve ebedî olan bir varlığa taalluk etmektedir.⁴³¹

Allah Teâla göklerle yeri ve ikisi arasında bulunan şeylerin tamamını gereksiz yere yaratmamışsa her birinin amacı ve hedefi var ise, akıl ve irade verdiği insanı da boşuna yaratmamıştır. Burada şu soru da sorulabilir: Allah akıllı ve iradesi olan insanı niçin oyun ve eğlence olsun diye yaratsın ki? Yok, eğer dünyayı ve evreni insanlar oynayıp eğlensinler diye yaratmışsa niçin insanların eğlenmesi için yaratsın ki? O zaman kendisine oyun ve eğlence olacak şeyler yaratırdı.⁴³² Bu durumda ortada olan bir gerçek var ve bu gerçeği ciddi olarak düşünmeleri insanlardan istenmektedir. Bu da tüm hayat sisteminin sadece oyun ve eğlenceden ibaret olmadığıdır. Eğer böyle bir zanna düşülürse, dünyayı sadece oyun ve eğlenceden ibaret sanan önceki toplulukların akıbetine uğranılacağı da bildirilmektedir. Bu nedenle insanlardan, kendilerine gelen mesaja karşı takınacakları tavır tekrar gözden geçirmeleri, onunla alay edip Allah rasûlünü hafife almak yerine, kendilerinden önceki toplulukların akıbetlerinden uyarı ve ders almaları istenmektedir.⁴³³

Allah Teâla'nın yeri ve gökleri oyun olsun diye yaratmamasıyla alâkalı bir diğer âyet de şöyle geçmektedir:

“وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ” “مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ”

“Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları eğlenmek için yaratmadık.” “Biz onları ancak hak ve hikmete uygun olarak yarattık. Ama onların çoğu bilmiyorlar.”⁴³⁴

Âyette geçen “لَاعِبِينَ” kelimesi hal olup “eğer öldükten sonra dirilme, hesap verme ve sevap olmasaydı, sadece bu yaratılmışların yaratılmaları, o takdirde bir oyun ve eğlenceden

⁴³¹ Seyyid Kutub, a.g.e., IV, ss. 2371-2372.

⁴³² M. Sait Şimşek, a.g.e., III, s. 368.

⁴³³ el-Mevdûdî, a.g.e., III, s. 301.

⁴³⁴ Duhân 44/38-39.

ibaret olurdu” anlamı ortaya çıkmaktadır.⁴³⁵ Bu âyetin kıyametin dirilişin ve kıyametin kesin delili olarak getirildiği söylenmektedir. Yani bununla bir bakım “eğer öldükten sonra dirilme olmasaydı, bu yaratmamız bir eğlence, boş ve abes olurdu” denilmektedir.⁴³⁶ Bu konu mü’minûn sûresinde “*sizi boş (abes) olarak mı yarattığımızı zannettiniz?*”⁴³⁷ ve buna bir cevap niteliğinde sâd sûresinde “*göğü, yeri ve ikisi arasında olan şeyleri bâtil olarak (boşu boşuna) yaratmadık*”⁴³⁸ buyurulmaktadır. Eğer bunlar yalnız insanların dünya hayatı için yaratılmış olsalardı o zaman “*dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir*”⁴³⁹ âyetinin manası gereğince tüm yaratılanların bir oyun ve eğlenceden ibaret olması gerekirdi.⁴⁴⁰ Bir sonraki âyet ile de bu yaratılış amacı bildirilmektedir. “Biz onları ancak hak ve hikmete uygun olarak - ciddi manada, oyun ve eğlence ile hiçbir ilgileri olmaksızın- yarattık. Ama onların çoğu –bu gerçek için yaratıldıklarını- bilmiyorlar.”⁴⁴¹ Böylelikle Allah Teâla bu âyetlerle zatının oyundan, boş ve batıl işlerden münezzehe olduğunu, yaratmasının ve her yaptığı işin bir yüce bir hikmeti, amacı olduğunu haber vermektedir.⁴⁴²

Âlemin yaratılmasının hikmeti, yapılan işlerin karşılığının verilmesidir. Eğer, amellerin karşılığı Allah’ı inkâr edenlerin söylediği gibi verilmemiş olsaydı o zaman, Allah katında mü’min ile kâfirin durumları bir olurdu ki bu imkansızdır. Bu iki âyet diriltimenin varlığına delildir. Eğer haşr olmayıp amellerin karşılığı verilmemiş olsaydı, bu yaratılanların hepsi boşuna olurdu. Çünkü Allah Teâla onları ve hayatlarını düzenleyecek sebepleri yaratmış, sonra da onları iman ve itaatle sorumlu tutmuştu. Bunu da itaat edenle isyan edenin ayrılıp seçilmesi için yapmıştır. Şu halde itaat edenler Allah’ın lütfuna ve ihsanına mazhar olur, isyan edip O’nun emirlerinden yüz çevirenler ise Allah’ın adaleti gereği hak ettikleri cezaya ve azaba çarptırılırlar. Bu yüzden öldükten sonra diriltme, herkesin yaptığı amellerinin karşılığının verilmesi, yaptığını bulması için gereklidir.⁴⁴³

Dünya hayatının sonundaki ceza ve mükâfatın reddedilmesiyle aslında dünya bir oyuncak ve onu yaratan da bir oyuncu yerine konulmaktadır. Dolayısıyla bu şekilde düşünenler, bu hayatın sonunda insanların toz olup gideceklerini ve kendilerinden hiçbir

⁴³⁵ en-Nesefî, a.g.e., IV, s. 106.

⁴³⁶ er-Râzî, a.g.e., XXVII, s. 250-251; el-Beyzâvî, a.g.e., V, s. 103.

⁴³⁷ Mü’minûn 23/115.

⁴³⁸ Sâd 38/27.

⁴³⁹ Muhammed 47/36.

⁴⁴⁰ Elmalılı, a.g.e., V, s. 443.

⁴⁴¹ en-Nesefî, a.g.e., IV, s. 106.

⁴⁴² İbn Kesîr, a.g.e., VII, s. 259.

⁴⁴³ el-Bursevî, a.g.e., VIII, s. 327.

hesap sorulmayacağını sanırlar. Oysa, kâinatı yaratan bir oyuncu değildir.⁴⁴⁴ Seyyid Kutub da âyette ifade edilen göklerin ve yerin yaratılışı ile ölüm ve diriliş konusu arasında derinden bir münasebet olduğunu vurguluyor. İnsan bu gerçeğe halis bir yönelişle dikkat ederse o derin münasebetin farkına varır. Burada olay, göklerdeki ve yeryüzündeki her şeyin bir ölçü içerisinde yaratılış gayesine uygun olarak hareket ettiğini, bu ölçünün varlıklar âleminde hem kendi iç dünyası ile, hem dış dünya ile bağlantılı olduğunu görüp, büyük ya da küçük hiçbir şeyde tesadüfün yeri olmadığını kavramaktır. Bunu yapmak insana sonsuz bir anlayış gücü verir. Yaşamış olduğumuz âlemde her varlığın bir gayesi olduğunu, gereksiz hiçbir şeyin bulunmadığının farkına varır. Böylece bütün bunların sonunda fena bulacağını, bir başka âlemde muhakkak hesap ve cezanın geleceğini anlar.⁴⁴⁵ 39. Âyetin hak ile yaratıldıklarını ortaya koyması, bu dünya ve içindekilerin oyun ve eğlence olsun diye yaratılmadıklarını da pekiştirmektedir. “Hak” kelimesi, “gerçeklik, adalet, hedef ve gayesi olma” gibi anlamlara gelmektedir. Öyleyse insanın bu dünyaya gelmesinin de ölmesinin de bir anlamı vardır. Bu dünya hayatında insanlar arasındaki münasebetlerde adalet temin edilemediğine, biri zalim, diğeri mazlum olarak ölebildiklerine göre, evrenin hak ile, yani adalet üzerine yaratılması farklı bir âlemde adaletin temin edileceğini göstermektedir.⁴⁴⁶

8. Allah ve Rasûlü’nü Terk Etmeye Sebep Olması Yönüyle Eğlenceye Dalma

Cuma Sûresi 11. âyetinin inceleneceği bu kısımda Hz. Peygamber’in Cuma hutbesi verirken Medine’ye bir ticaret kervanının ulaşması üzerine yapılan çağrının duyulmasıyla o sırada ibadet halinde olan cemaatin bir kısmının ibadetlerini bırakıp o tarafa doğru koşmalarından bahsedilecektir. O dönemde kıtlık olduğu için gıda malzemeleri getirecek bir kervanın gelmesi dört gözle bekleniyordu. Bu yüzden sahabenin oraya yönelmeleri dolayısıyla mescitte az sayıda cemaat kalmıştı.⁴⁴⁷ Bu olay üzerine aşağıdaki şu âyet nazil olmuştu:

الرَّازِقِينَ إِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرٌ

⁴⁴⁴ el-Mevdûdî, a.g.e., V, s. 309.

⁴⁴⁵ Seyyid Kutub, a.g.e., V, s. 3216.

⁴⁴⁶ M. Sait Şimşek, a.g.e., IV, s. 499.

⁴⁴⁷ M. Sait Şimşek, a.g.e., V, s. 237.

“Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar. De ki, Allah’ın yanında bulunanlar eğlence ve ticaretten daha yararlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”⁴⁴⁸

Medine’ye gelen kervanlar davul çalınarak ve el çırpılarak karşılanıyorlardı. On iki erkek ve kadın haricinde, mescidde bulunanlar da kervanın geliş haberini alınca onu karşılamaya çıktılar. Nebî (a.s.) mescidde kaç kişinin kaldığını sorunca on iki erkek ve kadın cevabı verildi.⁴⁴⁹ Sonra bir başka kervan daha geldi ve yine on iki erkek ve kadın dışında herkes kervanı karşılamaya çıktı. Bir başka zaman da ‘Âmir b. ‘Avf oğulları’ndan Dıhye b. Halife el-Kelbî –müslüman olmadan önce- Şam’dan çeşitli ticaret malları getirdi. Dıhye, gelişini davul çaldırıp el çırpıtılarak duyurdu. Medine’ye gelişi Hz. Peygamber’in minberde ayakta hutbe irad ettiği Cuma gününe denk gelmişti ve mesciddekilerin bir kısmı kervanı karşılamak için oraya yönelmişlerdi. Bunun üzerine Nebî (a.s.) mescidde kaç kişi kaldı? diye sorunca on iki erkek ve kadın cevabı verildi. Hz. Peygamber: “Eğer bunlar da kalmamış olsaydı, kendileriyle helâk edilmeleri için onlar adına taşlar işaretlenecekti” buyurdu. Bunun üzerine de bu âyet nazil oldu ve Müslümanlar yapmış oldukları bu davranışları sebebiyle uyarıldılar.⁴⁵⁰

Âyetteki “اولهؤا” “oyun-eğlence” kelimesiyle davul kastedilmiştir. Çünkü onlar düğün yaparken davul-zurna çalıyorlardı. Aynı şekilde kervana da davul-zurna çalarak gitmişlerdi. “انفضوا اليها” “ona yönelip dağıldılar” cümlesiyle “o kervana doğru gittiler, böylece cemaatten ayrıldılar” denmektedir. “Ona” zamiri “ticarete” demek için kullanılmıştır.⁴⁵¹ Râzî ticaret ve eğlence mefhumlarının gözle görülmeyen şeyler cinsinden olduğunu, ancak âyette kastedilenin “ticarete ve eğlenceye yaklaştıran şeyler” olduğunu ifade etmiştir. Şu. âyetteki kullanım da bununla aynıdır: “وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَاجِرُهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلغَهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ” “Eğer Allah’a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah’ın kelamını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olmaları sebebiyledir.”⁴⁵² Burada da asıl duyulan

⁴⁴⁸ Cuma 62/11.

⁴⁴⁹ Buharî, “Buyu”, 6; Müslim, “Cum’a” 38.

⁴⁵⁰ Mukâtil b. Süleymân, **et-Tefsîrü’l-kebîr**, III, s. 361.

⁴⁵¹ er-Râzî, a.g.e., XXX, s. 10-11.

⁴⁵² Tevbe 9/6.

şey Allah'ın kelâmı değil, ona delalet eden sestir.⁴⁵³ “إِلَيْهَا” zamirinin sadece ticarete atfedilmesi, asıl maksadın o olması dolayısıyladır. Çünkü eğlenceden maksat kervanı karşıladıkları davuldur. Tereddüt anlamı taşıyan “او” edatı onlardan bazılarının sırf davul dinlemek ve onu görmek için dağıldıklarını gösterir ya da ihtiyaç duyulduğu ve yararlı olduğu halde ticaret için dağılmak kınanacak bir şey olursa, eğlence için dağılmak daha çok kıskanacak bir şey oluru ifade etmektedir.⁴⁵⁴

O dönemde kervanın gelişi, dönemin âdetlerine göre çalgı aletleriyle ve insanların ona eşlik eden sevinç çılgınlıklarıyla duyurulduğu için bu koşuşturma aynı zamanda bir şenlik ve eğlence havası da ortaya çıkarıyordu. Âyette hem ticaret hem de eğlenceden söz edilmesinin sebebi budur. Muhtemelen gidenlerden bir kısmı alışveriş için değil, sırf eğlenmek için gitmişlerdi. Ama ister alışveriş, ister eğlence için gidilmiş olsun hatibi minberde bırakmak elbette doğru bir davranış değildi.⁴⁵⁵ Bu sebeple de bu uyarı gelmişti. Uyarı ise onlar “Allah'ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır” şeklindeydi. Bursevî, “Allah'ın yanında” olandan amacın sevap ve mükâfat olduğunu ve burada Allah'ın Rasûlullah vasıtasıyla hitap ettiğini, bu hitabın ise azarlama ile karışık olduğunu bildirmektedir. Allah'ın katında olan menfaat, kesin ve ebedîdir. Fakat ticaret ve eğlencede olan veya var sayılan menfaat böyle değildir. Eğlencedeki menfaat kesin değildir. Ticaretteki menfaat ise ebedî değildir.⁴⁵⁶ İmam Kurtubî de bununla birinci olarak “Allah'ın yanındaki namazınızın sevabı sizin eğlence zevkinizden ve ticaretinizin sağladığı faydadan daha hayırlıdır”, ikinci olarak ise “Allah'ın sizin için ayırmış olduğu rızkınız, elde ettiğiniz eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır.” anlamlarında açıkladığını söylemiştir.⁴⁵⁷

Hadisenin yaşanma zamanının hicretten kısa bir süre sonra vuku bulduğu dikkate alınırsa bu, sahabenin sosyal eğitiminin daha yeni başladığı bir dönemdi. Diğer taraftan, Mekke müşriklerinin ambargo uygulaması sebebiyle Medine'de halk günlük ihtiyaçlarını zor karşılıyordu. Hal böyleyken kervan gelmekte ve halk da ona doğru akın etmektedir. Çünkü namaz bitene kadar her şey biter endişesi vardır doğal olarak. Bu yapılanın eğitimin eksik, şartların zor olduğu bir zamanda ortaya çıkmış bir zaaf ve hata olduğu görülmektedir. Ancak bu insanların İslam için yaptıkları fedakârlıkları, ibadet ve muamelatta hayatlarının nasıl

⁴⁵³ er-Râzî, a.g.e., XXX, s. 11.

⁴⁵⁴ el-Beyzâvî, a.g.e., V, ss. 212-213.

⁴⁵⁵ M. Sait Şimşek, a.g.e., V, s. 237.

⁴⁵⁶ el-Bursevî, a.g.e., IX, s. 426.

⁴⁵⁷ el-Kurtubî, a.g.e., XX, ss. 493-494.

değiştğini ve takvanın timsali olduklarını göz önüne alan hiçbir kimse onları dünyayı ahirete tercih etmekle suçlamaya cesaret edemez. Ve şöyle bir gerçek de var ki Allah Teâla sahabeye dil uzatanları nasıl teyid etmiyorsa, sahabenin hiçbir şekilde hata yapmayacağını söyleyip, onları göklere çıkaranları da tasvip etmez. Çünkü sahabenin de insan olmaları hasebiyle taşıdıkları birçok zaaf ve hataları vardır. Fakat bunların hiç biri sahabenin Allah katındaki ve yine inananların gönüllerindeki değerinden bir şey eksiltmez.⁴⁵⁸ Ayrıca bu hadise, tarihin o harika topluluğunu oluşturan ruhî bina ve terbiye faaliyetinin ne büyük çabalar harcamayı gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Allah yolunda çalışan kimseler için karşılaştıkları kimselerde gördükleri zaaf, eksiklik ve ayak kaymalarına karşı sabırlı olmaları gerektiğini de göstermektedir. Çünkü uğrunda çabalanan ruhlar, beşer ruhudur ve yolun ortasında durup kalmamayı, aksine direnip anlayış ve idrak içerisinde sabır ve sebat etme yapısındadır.⁴⁵⁹

Buradan da görülmektedir ki sahabe'nin Allah'ın huzurunda olmayı ve Rasûlü'nü terk etmeye sebep olan "ticaret ve eğlence" o dönemin zor şartları dolayısıyla yapılmış beşerî bir zaaftan kaynaklanmaktadır. Ancak ilahi terbiyenin duruma müdahale ettiği ve yapılan hatalarının farkına varmaları hemen sağlanmıştır. Günümüzde de insanları Allah yolundan çeşitli gerekçelerle alıkoyacak birçok eğlence bulunmakta olup bunun yerini ve dozajını ayarlayamadıkları takdirde bu ilahi hitabın muhatapları olmak durumunda kalınmaktadır. Bir takım ihtiyaçlar insanları Allah'ın emri olan namazdan, zekâtta veya diğer tüm ilahi yasalardan alıkoyuyorsa kişi bu uyarıları da dikkate alarak kendine çeki düzen verdiği gibi ihtiyaçlarının teminine ve temin keyfiyetine de çeki düzen vermelidir.

9. Alıkoyma, Oyalama ve Engelleme

a. Emellerin Oyalaması

İnkârcıları müslüman olmaktan alıkoyan ve ileride pişmanlık duyup imrenecekleri duruma düşmelerine sebep olan şey, onların akıllarını kullanıp, düşünüp taşındıktan sonra bu dinin hak olmadığı kanaatine varmaları değildir. Tam tersine, onların sağlıklı düşüncelerini, hakikati görmelerini ve hidayete ermelerini engelleyen şey, bedensel hazlara, arzu ve ihtiraslara kendilerini kaptırmaları, geçici, boş ve değersiz amaç, istek ve emeller ile

⁴⁵⁸ el-Mevdûdî, a.g.e., VI, s. 317.

⁴⁵⁹ Seyyid Kutub, a.g.e., VI, s. 3570.

oyalanmalarındır.⁴⁶⁰ Bunun için insanların kendi tercihleri istikametinde yaşamakta serbest olduklarını ve sonuçta eylemlerinin kendileri için ne getirip ne götüreceğini ileride görüp anlayacaklarını bildirerek hem insanın hürriyetine, hem de bu hürriyetin aynı zamanda bir sorumluluk yüklediği, dolayısıyla doğru kullanılması gerektiği hususunda uyarıda bulunmak için şu âyet zikredilmiştir:

“ذَرَهُمْ يَأْكُلُوا وَيَسْتَمْتَعُوا وَيُلْهَهُمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ”

“Bırak onları yesinler (içsinler), yararlansınlar; emelleri onları oyalayadursun. İlerde gerçeği bilecekler.”⁴⁶¹

“Bırak onları...” buyruğu, Hz. Peygamber’in artık inkârcıları uyarmaktan vazgeçmesini, tebliğ görevini terk etmesini algılayan bir emir olarak anlaşılmalıdır. Bu ifade, nefsanî tutkularının kölesi olmak yüzünden tamamen dalâlette bulunan inkârcıların, bu durumlarıyla muhatap almaya değer sayılmayacak kadar kendilerini değersiz bir hale getirdiklerini ifade etmektedir. Bu açıdan onlara karşı ağır bir kınama ve uyarı amacı taşımaktadır.⁴⁶²

Bu âyet, çeşitli sözlerle Hz. Peygamberi inciten, onunla alay eden müşrikler için bir uyarıdır. Bu âyetle, “Ey Muhammed, seni yalanlayan Mekke kâfirlerini bırak dünyalarından yesinler ve faydalansınlar. Emel, yani beslemiş oldukları tûl-i emel onları ahiretten oyalasın, yakında bileceklerdir” denilmektedir.⁴⁶³ Kendilerini arzuları oyalayadursun. Arzu ve emelleri ahiret için hazırlık yapmaktan onları alıkoyup Allah’ın taatindeki son paylarını alma konusunda engelleyip kendilerini oyalasın.⁴⁶⁴ Onların ahlâkı bu olup ahirette ise hiçbir payları yoktur. Cenab-ı Hakkın bizim de incelediğimiz “لَهَى” kökünden türeyerek kurulan “وَيُلْهَهُمْ” ifadesi ise arapça’da “لَهَيْتُ عَنِ الشَّيْءِ الْهَى-لَهَيْتُ” şeklinde bir şeyden yüz çevirmek anlamında kullanılır.⁴⁶⁵ Boş umut, ileriye dönük temenni ve beklenti anlamlarına da gelmektedir.⁴⁶⁶ Bununla ilgili bir şiirde şöyle geçmektedir:

وَلَقَدْ أَطَلَّتْ عِتَابَهَا لَوْ تُعْبِتُ

صَرَمَتْ جِبَالِكَ فَأَلَّهُ عَنْهَا زَيْنَبُ

⁴⁶⁰ Karaman v.dğr., a.g.e., III, s. 332.

⁴⁶¹ Hicr 15/3.

⁴⁶² Karaman v.dğr., a.g.e., III, s. 331.

⁴⁶³ Mukâtil b. Süleymân, **et-Tefsîrû'l-kebîr**, II, 198.

⁴⁶⁴ et-Taberî, a.g.e., XVII, s. 65.

⁴⁶⁵ er-Râzî, a.g.e., XIX, s. 159.

⁴⁶⁶ en-Nesefî, a.g.e., II, s. 224.

“Zeyneb, -sevme, bırak şunu- bütün iplerini kopardı. Ama sen, ah senin gönlünü bir alsan diye, onu uzun uzun kınayıp durdun!”

Burada geçen “فَالَهُ عَنَّا” deyimini, “onu bırak, ondan yüz çevir” anlamındadır. Bu açıdan incelenen âyetteki ifade de “kâfirlerin tûl-i emellerinin onları imandan alıkoyması” anlamını vermektedir. Râzî bu âyetten yola çıkarak ehli sünnet alimlerinin bu âyet ile Allah Teâla’nın insanları imandan alıkoyabileceğine ve mükellefe onun için dinen zararlı görülen şeyi yapabileceğine delil getirdiklerin, Mutezile’nin ise, “bu bir izin ve müsaade etmek olmayıp aksine bir tehdit ve vaîd ifade etmektedir” dediğini aktardıktan sonra buradaki anlamdan yola çıkarak “Allah dinen onlar için zarar olduğunu açıkça ifade etmekle birlikte, o şey hususunda onlara izin vermiştir” diyerek kendi görüşünü ortaya koymaktadır.⁴⁶⁷ Râzî’ye göre âyet-i kerime, dünyadan lezzet alıp ondan yararlanmayı ve bunlara götürecektikleri şeyleri tercih etmenin tûl-i emel olduğuna ve bunun mü’minlerin ahlâkından olmadığına işaret etmektedir.⁴⁶⁸ İnsanı oyalayıp Allah’ı tefekkür etmekten alıkoyan tûl-i emelin kınanmasıyla ilgili hadis-i şerifler de mevcut olup bunlardan biri: “يَهْرُمُ ابْنُ آدَمَ وَ يَشْبُ فِيهِ اثْنَانِ الْجِرْضُ عَلَى الْمَالِ وَ طُولُ الْأَمَلِ” “Âdemoğlu ihtiyarlarken onda iki şey artarak gerçekleşir: Mal tutkusu ve tûl-i emel.”⁴⁶⁹ Bu anlamda emelin kısa tutulması kişiyi amele sevk eder, uhrevî işler konusunda elini çabuk tutmaya götürür ve hayırlı amellerde yarışmaya teşvik eder.⁴⁷⁰

Beyzâvî bu âyetle amacın Rasulullah (s.a.v)’in onların dönmelerinden ve ona eziyet etmelerinden ümidini kestirmek olduğunu, çünkü onların hidayetden mahrum kimseler olup artık onlara nasihat etmenin kuru bir emek olduğunun anlatıldığını vurgulamaktadır.⁴⁷¹

Kişiyi oyalaması, ahiretten alıkoyması bakımından emeli açıklayan Seyyid Kutub şunları söylemektedir: “İnsanı oyalayan emel tablosu canlı ve hareketli bir tablodur. Kişi her zaman parlak emeller peşinde koşar ve kendisini bu emeller seline kaptırarak dalar gider. Bir süre sonra da emniyet sınırını aşar ve Allah’ı unutup kaderi hatırlıktan çıkarır, eceli de düşünmez. Artık bir takım sorumluluklarının bulunduğunu ve mahzurlu şeylerin olduğunu aklına getirmez. Hatta zaman olur Allah’ın varlığını ve kudretini bile unuttur, bir an gelip

⁴⁶⁷ er-Râzî, a.g.e., XIX, s. 159.

⁴⁶⁸ er-Râzî, a.g.e., XIX, s. 159.

⁴⁶⁹ Müslim, “Zekât”, 115; Tirmizî, “Zühd”, 28; “Sıfatü’l-Kıyâme”, 22.

⁴⁷⁰ el-Kurtubî, a.g.e., XII, s. 178.

⁴⁷¹ el-Beyzâvî, a.g.e., III, s. 206.

ölümün pençesine düşeceğini ve ölümden sonra dirilip hesaba çekileceğini kabul etmez.”⁴⁷² İşte bu hale düşen insan artık bir süre sonra bu yaptığının yanlışlığını anlayacak ve bir “ah” çekecek ancak o zaman da iş işten geçmiş olacak. Bu da âyetin “فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ” “ki sonra bilecekler” ifadesiyle bildirilmektedir.

b. İman Edenleri Allah’ın Zikrinden Alıkoyma

Kur’ân’da ara ara dünyaya aşırı tamah etmenin tehlikelerine ve dünya hayatının varlık sebebi olan sınavın gereklerinden olarak insana bazı şeylerin çekici gösterildiğine değinilmektedir.⁴⁷³ Şimdi ele alacağımız Münâfikûn Sûresi 9. âyet ile de kişiye yüklenen ödevin, onun ailesiyle ilgilenmesi, kazanç sağlayıcı işlerle meşgul olmaması değil, hayatın doğal akışı içerisinde ve meşguliyetin, hayatın asıl anlamını unutturacak ve Allah’a kul olma bilincini kaybetmeye yol açmaması hususu vurgulanmaktadır. Çünkü kişi kendisini dünya telaşına kaptırırsa, ahiret için bir şeyler yapmak gerektiğine inandığı halde bunu unuttur ve ölümlerle yüz yüze geldiğinde bu gerçeği hatırlar. Ancak sınav süresi dolduğu için artık sıra değerlendirmeye gelir ve bu noktada kişi hüsrana uğrar. Bu tabloyu sunan âyet şu şekildedir:

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ”

*“Ey iman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi, Allah’ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”*⁴⁷⁴

Mukâtil b. Süleyman âyetteki “iman edenler” hitabının aslında dilleriyle ikrarda bulunan münafıklar için olduğunu söylemektedir. Mal ve evlatların alıkoymağı şeyi ise farz olan namaz olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla hüsrana uğrayacak olanlar da farz namazı terk edenler olacaktır.⁴⁷⁵ Bu âyetle ilgili İmam Kurtubî’nin değerlendirmesinin Mukatıl b. Süleyman’inkinden daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Kurtubî, bu buyrukla yüce Allah’ın, mü’minleri münafıkların huylarından sakındırmakta olduğunu, onlara siz de münafıkların yaptıkları gibi mallarınızla uğraşmayın, çünkü münafıkların mallarıyla cimrilik yaptıklarından dolayı Rasûlullah’ın yanında bulunanlara infak etmeyin dediklerini zikretmiştir.⁴⁷⁶ Mevdûdî

⁴⁷² Seyyid Kutub, a.g.e., IV, s. 2126.

⁴⁷³ Yukarıda incelenen Hadîd Sûresi 20. âyeti buna en güzel örneklerden biridir.

⁴⁷⁴ Münâfikûn 63/9.

⁴⁷⁵ Mukâtil b. Süleymân, **et-Tefsîrü’l-kebîr**, III, s. 366.

⁴⁷⁶ el-Kurtubî, a.g.e., XX, s. 506.

de bu âyetin muhatabının müslüman olduğunu söyleyen herkesin olduğunu, Kur’ân’da bu ifadenin bazen müslüman olduklarını iddia edenlere, bazen de genel olarak Müslümanlara hitaben kullanıldığını, nerede, kime hitap edildiğini ise âyetin siyak sibakından anlaşılacağını vurgulamıştır.⁴⁷⁷ Böylece imanın donuk bir inanç olmadığı, insanın söz ve fiilleri üzerinde etkili olması gerektiği anlatılmaktadır.⁴⁷⁸

Mal ve evladın alıkoyacağı şey, yani meşgul edeceği şey⁴⁷⁹ olan “Allah’ı anmak” ifadesi hac ve zekattan, Kur’ân okumaktan,⁴⁸⁰ diye açıklandığı gibi sürekli zikirden⁴⁸¹ diye de açıklanmıştır. Bir diğer açıklamaya göre ise Mukâtil b. Süleyman’ın da zikrettiği gibi beş vakit namazdan alıkoymaktır. Yine bütün farzlardan veya Allah’a itaatten alıkoyma anlamında olduğu da söylenmiştir.

“Kim bunu yaparsa”, yani malıyla, evlâdıyla uğraşıp Rabbine itaatten uzak kalırsa “işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir.”⁴⁸² Çünkü onlar baki ve büyük şeyi küçük olan ve fani şeye satmışlardır.⁴⁸³

Netice itibarıyla âyette aslında insanı Allah’tan gafil kılan, O’nu anmaktan engelleyen mal, çocuk ve diğer bütün şeylerin olduğu görülmektedir. Malı ve çoluk çocuğu Allah’ı anmaya engel olacak seviyede sevmek, böylesine dünya varlığına tutulmak yasaklanıyor.⁴⁸⁴ Çünkü Allah’tan gaflet, her kötülüğün asıl sebebidir. Nitekim insan her an başıboş olmayıp Allah’ın bir kulu olduğunu, Allah’ın kendisinin her yaptığından haberdar olduğunu ve bir gün yaptıklarının hesabını vereceğini aklında tutarsa hiçbir sapıklık ve delaletle düşmez. Beşerî noksanlıkları sebebiyle bir hata yapsa bile, hata yaptığının farkına varır varmaz kendine çeki düzen verir.⁴⁸⁵

⁴⁷⁷ el-Mevdûdî, a.g.e., VI, s. 333.

⁴⁷⁸ M. Sait Şimşek, a.g.e., V, s. 243.

⁴⁷⁹ en-Nesefî, a.g.e., IV, s. 204.

⁴⁸⁰ et-Taberî, a.g.e., XXIII, s. 411.

⁴⁸¹ ez-Zeccâc, Ebû İshâk b. es-Serî, **Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbuhû**, tah. Abdulcelîl Abdüh Şelebî, Alemü’l-kütüb, Beyrût 1988, V, s. 177.

⁴⁸² el-Beğavî, Ebu Muhammed Hüseyin el-Ferrâ, **Me’âlimü’t-tenzîl**, tah. Heyet, Dâru Tayyibe, Riyad 1446, VIII, s. 134.

⁴⁸³ el-Beyzâvî, a.g.e., V, s. 215.

⁴⁸⁴ Ateş, a.g.e., IX, s. 460.

⁴⁸⁵ el-Mevdûdî, a.g.e., VI, ss. 333-334.

c. Çokluk Yarışının Oyalaması

Kişiyi oyalayan şeylerin başında gelenlerin birisi de çokluktur. Nasıl ki eğlence, mal-mülk, ziynet insanı oyalıyorsa, kendisini kaptırdığı takdirde çokluk da onu oyalayabilmektedir. İnceleyeceğimiz âyette geçen ve “yüksek bir amaç gütmekten, neden niçin demeden mal, evlat, yardımcı ve hizmetçi gibi her devrin anlayışına göre çokluğuyla övünülen şeyleri büyük bir arzuyla durmadan artırma yarışına girişmek, mânevî ve ahlâkî sorumluluğu düşünmeden alabildiğine kazanma hırsına kendini kaptırmak” anlamına gelen “tekâsür” , yani “çokluk yarışı” insanı oyalayan şeylerin başında gelmektedir.⁴⁸⁶ Âyetteki kullanımı şu şekildedir:

“الْهَيْكُمُ التَّكَاثُرُ”

“Çokluk yarışı, sizi oyaladı.”⁴⁸⁷

Çokluk hususunda yarışmak, mal ve evlat çokluğuyla övünmek sizi Allah’a taattan alıkoydu.⁴⁸⁸ Mukâtil b. Süleyman, “çoklukla övünme sizi oyaladı, yani sizi uğraştırdı, meşgul etti ve ahireti hatırlamadınız.” diye açıkladığı bu âyet ve sûrenin inişiyle ilgili şöyle bir olayı rivayet etmektedir: Abdi Menâf b. Kusay oğulları ile Sehm b. Amr b. Murre b. Ka‘b oğulları arasında bir ihtilaf vardı. Bundan dolayı birbirlerine karşı övünmeye başladılar. Efendileri ve eşrafi da birbirlerine karşı düşmanca tutumlar sergilediler. Abdi Menâf oğulları, ‘bizim efendilerimiz daha çok, güçlülerimiz daha güçlü, şerefimiz daha büyük, kendimizi zarara karşı daha çok koruyabilen ve sayıca da daha çok kimseleriz’ dediler. Sehm oğulları da buna benzer şeyler söylediler. Bunun üzerine Abdi Menâf oğulları, kendilerine tabi olanların sayılarını sayarak çokluk yarışına devam edip ‘haydi gelin ölümlerimizi sayalım’ dediler. Sonunda mezarlığa gidip ölümlerini saydılar. Bu olay üzerine Allah Teâla bu iki kabile hakkında ‘çoklukla övünüş sizi oyaladı’ âyetini indirdi.⁴⁸⁹

Râzî âyette geçen “الْهَيْكُمُ” kelimesinin, onların durumlarını haber veren bir ifade olabileceği gibi tevbih ve azarlama makamında bir soru olmasının da muhtemel olduğunu, bu

⁴⁸⁶ Karaman v.dğr., a.g.e., V, s. 678.

⁴⁸⁷ Tekâsür 102/1.

⁴⁸⁸ en-Nesefî, a.g.e., IV, s. 286.

⁴⁸⁹ Mukâtil b. Süleymân, **et-Tefsîrü'l-kebîr**, III, s. 514; Ayrıca bkz. er-Râzî, a.g.e., XXXII, s. 76.

durumda ise “أَأَلْهَأَكُمُ” yani “sizi...oyaladı mı...” şeklinde olacağını ifade etmektedir. Bunun aynı “أَنْذَرْتَهُمْ—أَأَنْذَرْتَهُمْ”⁴⁹⁰ ifadelerinin okunuşu gibi olduğunu söylemektedir.⁴⁹¹

Âyette geçen tekâsür kavramı câhiliye toplumunun zihniyet yapısını tanıtmakla beraber evrensel bir mesaj da içermekte olup genel bir tespit ve uyarı anlamı taşımaktadır. Çünkü birkaç asırdır özellikle “gelişmiş” diye adlandırılan ülke ve toplumlarda baskın zihniyet olan kapitalizmin temeli de sürekli üretmek, tüketip tekrar üretmek, kârı ve serveti sınırsızca artırmaktır. Bu dünya görüşü ve onun ortaya çıkarmış olduğu uygulamalar da bu “çoğaltma yarışı”nın çağdaş örnekleridir. Fakat, insanlığın mânevî ve ahlâkî değerlerini, birikimlerini sistem dışı bırakan, hatta tahrip eden bu yarış, sonuçta ekonomik ve siyasî gücü, iletişim imkanlarını da kullanarak bireysel ilişkilerden uluslar arası ilişkilere kadar uzanan bir haksızlık ve adaletsizlik düzeni doğurmakta ve nihayet dünyayı “global” bir mutsuzluk haline getirmektedir.⁴⁹² Bu yönüyle de kişinin kendisini kaptırdığı takdirde tüm ömrünü oyalamaya sebep olacak bir bataklığın içine çekmektedir. Bu yüzden Allah Teâla, Mekkeli müşriklerin nezdinde müslümanları bu konuda hassas ve dikkatli olmaları hususunda uymaktadır. Elbette insan için bir oyalanma olacaktır. Ancak bu birbiriyle yarış etmek yerine, ölçülü ve dengeli bir hayat düzeni yaşamayla olduğu takdirde kişinin Allah’ın koymuş olduğu emir ve yasalara karşı gelmeden bir hayat geçirmesine yardımcı olacaktır.

II. LAĞV KELİMESİNİN İÇERDİĞİ ANLAMLAR

A. KALBEN İNANILMADAN YAPILAN YEMİN

İslâm’dan önce kutsal kabul edilen, büyük ve önemli sayılan birçok şeye yemin edilirdi. İslâm bunları yasakladı ve sadece Allah üzerine “vallahî, billahî, tallahî” şeklinde yemin edilebileceği kuralını getirdi. Allah üzerine yapılan bu yeminin mânası “doğru söylediğime, dediğimi yapacağıma... Allah’ı şahit kılıyorum” demektir. Bu yemini söyleyen kişi ya ne dediğini bilerek, farkında olarak, neticesini hesap ederek söylüyordur ya da alışkanlığından dolayı bu söz ağzından çıkıyordu.⁴⁹³ Bir çok tefsir alimine göre “kasıtsız”

⁴⁹⁰ Bakara 2/6.

⁴⁹¹ er-Râzî, a.g.e., XXXII, s. 76.

⁴⁹² Karaman v.dğr., a.g.e., V, s. 678.

⁴⁹³ Karaman v.dğr., a.g.e., I, ss. 356-357.

diye ifade edilen, herhangi bir sorumluluğun bulunmadığı, yani günahı kefâretle temin etme zorunluluğunun olmadığı yemin türü inceleyeceğimiz âyetlerde şu şekilde geçmektedir:

“لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَفُورٌ حَلِيمٌ”

“Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, fakat sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar. Allah, çok bağışlayandır, Halîmdir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)”⁴⁹⁴

“لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ”

“Allah, sizi kasıtsız yaptığınız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, fakat bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar...”⁴⁹⁵

İster söz, isterse başka bir şey hakkında olsun kendisine itibar edilmeyen, önemsiz ve değersiz olup bu sözler içinde hiçbir değer taşımayan ve bir mana ifade etmeyen⁴⁹⁶ anlamına gelen “Lağv”ın, bu âyetteki kullanımıyla ve Fıkıh literatüründeki konumu incelendiğinde “kişinin yalan kasdı olmaksızın doğru zannederek yaptığı ancak gerçeğe aykırı çıkan yemin” olduğu görülür. Bu durumda onun için bir sorumluluk yoktur, günah ve kefâret de gerekmez. Sadece akdedilen yeminlerden dolayı, yani bile bile yalan yere yapılan yemin sebebiyle kefâret gereklidir.⁴⁹⁷ Taberî, bir kimsenin “evet vallahi” ya da “hayır vallahi” demesi gibi yemin kastı olmadan ağızdan çıkan yeminden dolayı Allah’ın o kimseyi sorumlu tutmayacağını bildirmektedir.⁴⁹⁸ Mevsilî (ö. 683/1284) yemin-i lağv’ı şöyle tanımlamaktadır: “Bir kimsenin bir iş hakkında o işin söylediği gibi olduğunu zannederek yemin etmesidir. Halbuki o iş dediği şekilde değildir. Bu yemin sebebiyle Allah Teâla’nın kişiyi hesaba çekmeyeceğini umarız.”⁴⁹⁹

Hz. Âişe (r.a.) Hz. Peygamber’den aktarmış olduğu hadisinde “lağv” kelimesinin yemin-i lağv için kullanıldığını görmekteyiz. Hadis-i şerif şu şekildedir: “لَعْنُ الْيَمِينِ قَوْلُ الرَّجُلِ فِي كَلَامِهِ كَلَا وَبَلَى وَاللَّهِ وَ لَا وَاللَّهِ” “Yemin-i lağv, bir kimsenin konuşması sırasında, “hayır vallahi”,

⁴⁹⁴ Bakara 2/225.

⁴⁹⁵ Maide 5/89.

⁴⁹⁶ er-Râzî, a.g.e., VI, s. 82; Neseî, a.g.e.,

⁴⁹⁷ Mukâtil b. Süleymân, **et-Tefsîrü'l-kebîr**, I, s. 119; Neseî, a.g.e., I, s. 280.

⁴⁹⁸ et-Taberî, a.g.e., IV, s. 455.

⁴⁹⁹ el-Mevsilî, Ebü'l-Fazl Abdullâh b. Mahmûd b. Mahmûd, **el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr**, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2009, II, s. 314.

“*evet vallahi*” “*değil vallahi*” demesidir.”⁵⁰⁰ Âyet ve Hz. Âişe’nin bu hadisi de göz önüne alındığında insanların konuşma esnasında bir alışkanlık olarak söylemiş oldukları “لَا وَاللَّهِ بَلَىٰ” gibi bir takım yemin ifadeleri insanların ciddiyet içerisinde söylemedikleri ve kalbin kendisine bağlanmadığı yemin şekilleri olup insan bundan sorumlu değildir.

İmam Şaffî yeminle ilgili bu iki âyetin aslında birbirlerinin açıklayıcısı olduklarını zikretmektedir. Birinci âyette geçen “yemine azmetmek” ifadesi birkaç manaya gelebilir. Çünkü buradan kasıt, kalbin ona azmetmesi olabileceği gibi “çözme”nin zıddı olan “akd” yani düğümlemek manası da olabilir. İşte Allah Teâla zikredilen ikinci âyette “kalplerinizin azmettiği şeyler yüzünden” buyurmakta ve buradaki “akd”den muradın, kalbin azmetmesi olduğu anlaşılmaktadır. Yani Allah Teâla birinci âyette “mu’âheze”, yani cezalandırma ve hesaba çekme kelimesini zikretmiş ancak onun ne olduğunu açıklamamıştır. Fakat diğer âyet olan Maide sûresi 89’da bunu açıklamıştır. Orada yapılan açıklama, aynen burada yapılmış bir açıklama manasında geçerli bir açıklama ve bir hükümdür. Buradan da her iki âyetin her birinin bir yönüyle mücmel, diğer yönüyle ise mübeyyen olduğu görülmektedir. Bundan dolayı, bu âyetlerden her birinin bir yönden diğerini tefsir ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁰¹ Ancak İmam Neseî bununla ilgili “ Biz Hanefiler ise, burada sözü edilen “muaheze” ya da hesaba çekilme olayı mutlak manadadır. Bu da zaten ahiret hayatını, ceza yurdunu ilgilendirip orada olacak bir durumdur. Oysa Maide Sûresinde sözü edilen ceza ise bu dünya ile sınırlı olup burada uygulanacak olan bir cezadır. İşte bu yüzden birinin ötekisine hamli doğru olmayıp sahih değildir.” demektedir.⁵⁰²

Burada dikkate alınması gerekli olan unsurlardan birisi de bu âyetin nüzul sebebidir. Bununla ilgili İbn Abbas, sahabe’nin bazılarının yemeyi, içmeyi ve giyinmeyi kendilerine haram kılıp, ruhbanlığı tercih etmeleri ve bu konuda yemin etmeleri üzerine Allah Teâla’nın onların bu davranışlarını yasakladığını⁵⁰³ ve onların da “ya Rasûlallah, biz yeminlerimizi ne yapalım?” demelerinin üzerine gönderildiğini söylemektedir.⁵⁰⁴ İşte bütün bunlar değerlendirildiğinde görülmektedir ki gerisinde niyetin birleşmediği, sadece yanılarak ağızdan

⁵⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Eyman ve’n-Nüzûr”, 6.

⁵⁰¹ er-Râzî, a.g.e., VI, ss. 84-85.

⁵⁰² en-Neseî, a.g.e., I, s. 121.

⁵⁰³ “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرُمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ” “Ey iman edenler! Allah’ın size helal kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah’ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.” Maide 5/87.

⁵⁰⁴ et-Taberî, a.g.e., X, s. 518.

çıkan yeminler için kefarete yoktur. Rasgele ve gönülden bir arzu ve niyet olmadan yapılan bu yeminler için bir kefarete gerekmez de rasgele yeminlere dalınmaması da tavsiye edilmektedir.⁵⁰⁵ Nitekim Allah adına verilen yeminlerin kendine has bir ağırlık ve değerinin olması gerekmektedir. Yemin eden kişi bir şeyi almayı veya terk etmeyi niyet ederse bu yeminden dönüldüğü zaman kefarete gerekir. Aynı zamanda neticesi hayırlı bir ameli terk etmek, kötü bir fiili işlemek konusunda yapılan yeminlerden de dönmek gerekir.

B. BOŞ, FAYDASIZ SÖZ

Allah'ın kullarında görmek istemediği birtakım boş, yanlış ve batıl davranışlar vardır. Bunları genel olarak düşünürsek insanı Allah'ın koymuş olduğu emir-nehiy çizgisinden çıkaran, kişinin Allah'tan uzaklaşmasına sebep olan tüm fiilleri bunların içerisine dahil edebiliriz. Bu davranışlardan birisi de bir önceki maddede incelediğimiz, terim anlamı “bilmeden yapılan yemin” olan ancak genel kullanımda ise “içinde hiçbir fayda barındırmayan, boş, anlamsız” davranışları ifade eden “lağv”dır. Lağv'ın geçtiği âyetlerden birisi şu şekildedir:

“وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّعْوِ مُعْرِضُونَ”

“Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler.”⁵⁰⁶

Onların faydasız işlerden yüz çevirip gitmesi için Mukâtil b. Süleyman: “Lağv'ın yanından şereflice geçip giderler, yani ona iltifat etmez, yüz çevirir dönerler” demekte ve bunun sahabenin Mekke kâfirlerinden duydukları sövme ve rahatsızlık verici sözlerinden yüz çevirmelerini anlattığını bildirmektedir.⁵⁰⁷ Çünkü sahabe önemli işlerle o kadar çok meşguldür ki o kâfirlerin malayani sözlerine kulak asıp onlarla oyalanacak vakitleri yoktur.⁵⁰⁸ Onlarda, kendilerini saçmalıklardan uzaklaştıran ciddiyet vardır. Önceki âyette onları namazlarında huşu ile vasıflandırıp sonra da saçmalıklardan uzak olmayla nitelendirmesi, nefislere zor gelen teklif binasının iki dayanağı olan yapmayı ve terk etmeyi bir araya getirmek içindir.⁵⁰⁹

⁵⁰⁵ Seyyid Kutub, a.g.e., II, s. 971.

⁵⁰⁶ Mü'minûn 23/3.

⁵⁰⁷ Mukâtil b. Süleyman, **et-Tefsîrû'l-kebîr**, II, s. 392.

⁵⁰⁸ el-Beyzâvî, a.g.e., IV, s. 82.

⁵⁰⁹ en-Nesefî, a.g.e., III, s. 97.

Kuşeyrî (ö. 465/1072), “lağv” hakkında Allah’tan engelleyen her şeyin yanılıcı, Allah için olmayan her şeyin gereksiz, Allah’tan duyulmayan veya Allah ile beraber düşünülmeyen şeyin ise boş olduğunu zikretmektedir. Hak dışında olan şey için küfür, bu türden bir şeyde karar vermek ise uzaklık ve ayrılıktır diyen Kuşeyrî, buna göre yaratıkların Allah’ı yüceltip övmeye dair olmayan sözlerinin tamamının anlamsız olduğunu ifade etmektedir.⁵¹⁰ Bursevî ise lağv’ın Allah Teâla için olmayan bütün fiil ve sözlerin olduğunu, kişiyi Allah Teâla’dan alıkoyan her şeyin de lağv olduğunu bildirmektedir.⁵¹¹

Uzak durulması gereken “lağv” yani boş şeyler hususunu Râzî dört başlık altında toplamıştır. Bunlar:

1. Buna, her türlü haram ve mekruh işler, insanın yapmak zorunda olmadığı birtakım mübah işlerdir.
2. Bu, yalnızca haram işleri ifade eder. Râzî bu görüşün ilk maddeden daha sınırlı olduğunu vurgulamaktadır.
3. Bu, özellikle konuşmada ortaya çıkan masiyetlerdir. Bu da, ikinci görüşe göre daha dardır.
4. Bu, yapılması mecbur olmayan mübah fiillerdir.⁵¹²

İbn Kesîr âyetin “onlar boş şeylerde yüz çevirirler” ifadesinin bazı müfessirlerin de dediği gibi şirki de kapsadığını, yine bazı müfessirlerin dediği gibi masiyetleri kapsadığını, bunun yanında faydasız söz ve davranışları da kapsadığını bildirmektedir.⁵¹³

Lağv’ın boş söz anlamına gelmesi hadislerde de geçmektedir. Bununla ilgili hadis-i şeriflerden bazıları şu şekildedir: “مَنْ قَالَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ لِصَاحِبِهِ صَهْ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ لَعَا” “Cuma günü imam hutbe okurken, kim arkadaşına sus derse, boş söz söylemiş olur.”⁵¹⁴ Bu hadis bir diğer şekilde Buhârî’de şöyle geçmektedir: “إِذْ قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَنْصِتْ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ لَعَوْتَ” “Cuma gününde imam hutbe okurken sen arkadaşına dinle dediğin vakit sen de lağv etmiş olursun.”⁵¹⁵

⁵¹⁰ el-Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin, *Letâ’ifü’l-işârât*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût 1971, II, s. 335.

⁵¹¹ el-Bursevî, a.g.e., VI, s. 47.

⁵¹² er-Râzî, a.g.e., XXIII, s. 80.

⁵¹³ İbn Kesîr, a.g.e., V, s. 462.

⁵¹⁴ en-Nesâî, “Cum‘a”, 22.

⁵¹⁵ Buhârî, “Cum‘a” 36.

İnananlar namazlarında Allah'tan başka ve O'nun kelimelerinden farklı bir şeye iltifat etmezken namaz dışında da ciddiyetten uzak ve yararsız boş sözlere yönelmezler. Yalandan, ahlak dışı sözlerden uzak durup sözlerinde samimi ve ciddidirler.⁵¹⁶

Kur'ân "lağv"ı ve ondan kaçınıp uzak durulması gerektiğini anlatırken aynı zamanda inananlara "lağv"ı işittiklerinde tutunmaları gereken tavır ve davranış eğitimi de vermektedir. Bununla ilgili şu hususlar zikredilebilir:

1. Boş Sözle Karşılaştığında Vakar İle Geçip Gitmek

Sözlükte hiçbir şekilde kişinin hayattaki amacına ulaşmasında yararı olmayan şey, saçma ve boşuna anlamlarına gelen "lağv" mü'minlerin önem vermediği ve hiçbir eğilim ve ilgi göstermedikleri bir şeydir. Bu tür şeylere dalındığını gördüklerinde hemen uzaklaşıp titiz bir şekilde bunlardan kaçınırlar yahut bunlara tamamen ilgisiz kalırlar. Bu, sorumluluğun yükünü hisseden mü'minlerin önde gelen davranışlarından biridir.⁵¹⁷ İnananların bu davranışı Kur'ân'da şu şekilde nitelendirilmektedir:

“وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا”

“Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız, boş bir şeyle karşılaştıkları zaman vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir.”⁵¹⁸

İnananlar için bildirilen bu davranışla iman edenlerin, Mekkeli kâfirlerinden müslüman olmaları dolayısıyla rahatsızlık veren sözler ve sövgüler işittiklerinde kerîm bir şekilde onlardan yüz çevirip gittikleri ifade edilmektedir.⁵¹⁹ Kuşeyrî bu âyetin sebeb-i nüzuluyla ilgili aktardığı bir yorumda, Mekke'ye girdiklerinde içinde putlara taptıkları evlerin kapılarının önünden gururlu bir şekilde, onlara bakmaksızın yahut ilgi duymaksızın geçip bunun karşılığında Allah'ın teşekkürde bulunduğu kişiler hakkında indiğini ifade etmektedir.⁵²⁰

İbn Kesîr, inananların kaçtıkları şeyin yalan yere şahitlik yapmak, boş sözler, bâtil şeyler olduğu gibi bunun yanında oyun, eğlence, şarkı da olabileceğini ayrıca bazı

⁵¹⁶ M. Sait Şimşek, a.g.e., III, s. 437.

⁵¹⁷ el-Mevdûdî, a.g.e., III, s. 400.

⁵¹⁸ Furkan 25/72.

⁵¹⁹ Mukâtil b. Süleymân, **et-Tefsîrü'l-kebîr**, II, s. 443.

⁵²⁰ el-Kuşeyrî, a.g.e, II, s. 394.

rivayetlerden hareketle bunun müşriklerin bayramları, törenleri, kötü ve hayasızca şeylerin olduğu meclisler ve içki meclisleri olabileceğini rivayet etmektedir.⁵²¹

“*Bâtıl bir şeye şahitlik yapmazlar ve boş ve kötü lakırdıya rastladıklarında vakarla geçip giderler.*” Taberî bu âyetteki “الرُّور” kelimesinin asıl manasının bir şeyi güzelleştirmek ve onu sahip olduğu özelliklerden farklı sıfatlarla nitelemek olduğunu, o sözleri dinleyen kişinin nitelenen şeyi, aslından farklı bir şey olarak hayal etmeye başladığını ifade etmektedir. Şirk de bu kapsama girer. Çünkü o, müşrik kimseler için güzel gözüktür. Halbuki esasında batıl bir şeydir. Şarkı söylemek de bu kapsama girer. Şarkının sözleri, sesin nağmelendirilmesi dolayısıyla dinleyicinin hoşuna gider.⁵²² Hoş kelimeler olarak onu dinler. Yalan da bu kapsama girmekte olup yalancı kişi söylediği yalanı güzelleştirerek söyler ki bu karşısındaki insanın yalancı olduğunu fark etmeyip ona inanmasını sağlar. Bütün bu sayılanlar “zûr” kapsamına girer.⁵²³ İmam Kurtubî burada kimi şarkıları dinlemenin harama kadar varabileceğini söylemektedir. Bu ise, güzel görülen suretlerin nitelendirildiği, şarap ve buna benzer tasvirlerin yapıldığı, insan fitratını harekete getiren ve itidal sınırlarının dışına çıkan ya da insanın içinde gizli bulunan lehve düşkünlük ve sevgiyi harekete getiren şarkılardır.⁵²⁴ Bir diğer görüşe göre burada muzafın hazfî söz konusu olup ifade “شَهَادَةُ الرُّور” şeklinde ve yalan yere şahadet etmezler anlamına gelmektedir.⁵²⁵ Yalan şahitlik ise, başkasına kasten, bile bile yalan söylemektir.⁵²⁶

Râzî âyetteki “مُرُوا كِرَامًا” ifadesinin, “onlar lağv hali gibi şeylerden dolayı kendilerine ikram edici olarak geçip giderler” manasına geldiğini, kendilerine ikramın ise bu gibi şeylerden uzak durarak, hoşlanmayıp böyle şeylere destekçi ve alkışçı olmamak suretiyle olduğunu bildirmektedir. Bunların içine şirk, Kur’ân hakkında olur olmaz konuşma, peygamber hakkında ileri geri konuşma ve dine-diyane uygun olmayan söz ve ifadeler girer.⁵²⁷ Ayrıca müstehcen ifadeleri üstü kapalı bir şekilde söylemek de bu kapsama

⁵²¹ İbn Kesîr, a.g.e., VI, s. 130.

⁵²² “Allah Belanı Versin”, “Batsın Bu Dünya” tarzında adeta insana hakaret eden ve insanlar tarafından büyük bir hevesle dinlenen, sözleri müzikle bir bakıma tatlandırılıp sunulan şarkılar göz önünde alındığında Taberî’nin bu açıklamasının gerçeği ne kadar yansıttığı görülmektedir.

⁵²³ et-Taberî, a.g.e., XIX, s. 314.

⁵²⁴ el-Kurtubî, a.g.e., XV, s. 485.

⁵²⁵ en-Nesefî, a.g.e., III, s. 145.

⁵²⁶ İbn Kesîr, a.g.e., VI, s. 130.

⁵²⁷ er-Râzî, a.g.e., XXIV, ss. 113-114.

girmektedir ve onlardan da uzak dururlar anlamına gelmektedir.⁵²⁸ Kurtubî'ye göre “كِرَامًا” ifadesi “şereflice” yani onu reddederek, ona rıza göstermeyerek, yüz çevirerek, o konuda yardımcı olmayarak ve bu işi işleyenlerle oturmaksızın uzaklaşmalar anlamına gelmektedir. Bu anlamda “تَكْرِمَ فُلَانٍ عَمَّا يَشِينُهُ” yani, “kendisini küçük düşüren, değerini zedeleyen hususlardan kendisini uzak tuttu, ona yaklaşmadı” ifadesi kullanılmaktadır. Lağv'e yaklaşınca oradan şereflice yüz çevirip ayrılmanın anlamı, iyiliği emredip kötülüklerden alıkoymak demektir.⁵²⁹

Allah'a iman ve itaat eden kimseler her ne şekilde olursa olsun yalanın geçtiği yerde veya toplulukta bulunmayıp oradan kaçarlardı. Onlarla hiç ilgilenmezler. Kulaklarını ona verip kirlletmezler. Onların peşine takılıp onlarla ilgilenmek yerine onları terk ederler. Ve neticede vakarla geçip giderler. Nitekim mü'minin boş ve kötü şeylerle uğraşmak için vakti yoktur. Gereksiz işlerle harcayacak vakti de bulunmamaktadır. O, kendisini inancına, davasına ve bunun gerek nefislerdeki gerekse hayattaki sorumluluklarına verir ve onlarla uğraşır.⁵³⁰

2. Boş Söz Duyulduğunda Verilmesi Gereken Cevap

İnananların boş söz karşısındaki tutumu ve ona karşı cevapları da bizlere bildirilmektedir. Bu cevap şu şekilde geçmektedir:

“وَإِذَا سَمِعُوا اللَّعْنَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ”

“Boş sözü işittikleri vakit ondan yüz çevirirler ve bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz de size. Selâm olsun size (bizden size zarar gelmez.) Biz cahilleri istemeyiz derler.”⁵³¹

Sûre'nin 52. âyetiyle irtibatlı olan bu âyetin nüzul sebebi hakkında İbn Hişam, Beyhakî ve İbn İshak'tan nakille şöyle bir rivayet bulunmaktadır: “Habeşistan hicretinden sonra Hz. Peygamber'in mesajı ve zuhuruyla ilgili haberler bu ülkeye yayılınca yirmi kişilik bir Hıristiyan heyeti işin aslını anlamak için Mekke'ye gelip Rasûlullah'la Mescid-i Haram'da görüştüler. Kureyş'ten bir topluluk da olup bitenleri izlemek üzere orada toplandılar. Heyet üyeleri Rasûlullah'a birtakım sorular sordular. Hz. Peygamber de cevapladı. Sonra onları İslâm'a davet edip önlerinde Kur'ân okudu. Kur'ân'ı dinlerken gözyaşlarını tutamayan heyet

⁵²⁸ er-Râzî, a.g.e., XXIV, s. 114; Beyzâvî, a.g.e., IV, s. 131; Neseî, a.g.e., III, s. 145.

⁵²⁹ el-Kurtubî, a.g.e., XV, s. 486.

⁵³⁰ Seyyid Kutub, a.g.e., V, s. 2580.

⁵³¹ Kasas 28/55.

üyeleri okunanın Allah kelamı olduğunu tasdik edip Rasûlullah'a iman ettiler. Toplantı sona erip halk dağılınca Ebu Cehil ve beraberindekiler Hıristiyan grubun yolunu keserek onları şiddetle azarladılar. “Bu zamana kadar buraya sizden daha şapşal bir topluluk gelmedi. Ey aptallar güruhu, siz buraya kavminiz tarafından bu adam hakkında bilgi toplamak için geldiniz. Fakat henüz onunla yeni karşılaşmışken itikadınızdan vazgeçtiniz.” Bunun üzerine o keremli topluluk şu cevabı verdi: “Selâm olsun size, sizinle tartışmak gibi bir niyetimiz yok. Siz kendi inancınızdan sorumlusunuz biz de kendi inancımızdan sorumluyuz. Ancak bile bile kendimizi hayırdan mahrum etmeye de yanaşmayız.” İşte bu olay üzerine içerisinde Ebû Cehil ve topluluğuna raci olan “lağv” yani boş söz tabirinin bulunduğu bu âyet nazil olmuştur.⁵³²

Taberî burada inananlara yapılan “lağv” yani onların hoşlarına gitmeyen sataşım sövmeye mukabil onların verdiği cevabın çok önemli olduğunu ifade etmektedir. Nitekim onlar cevaben “bizim razı olduğumuz ameller bize” “sizin nefislerinizin razı oldukları da size” demişler, ardından da bizden size selam olsun diyerek bir bakıma sizler bizden duymayı istemeyeceğiniz şeyler işitmeyeceksiniz demişler, netice olarak da biz sizinle tartışmak ve sataşım içerisine girmek istemiyoruz diyerek son noktayı koymuşlardır.⁵³³

İnanmayanlara karşı kullanılan “selam” ifadesi hakkında Râzî, Hasan el-Basrî'nin şöyle söylediğini aktarmaktadır: “Selam mü'minler arasında bir selamlaşma, kâfirlere (cahillere) karşı ise, bir kurtuluş için kullanılır. Bunun bir benzeri de “*Rahman'ın kulları, yeryüzünde vakarla yürürler, cahiller onlara hitap ettiklerinde de “selam” derler.*”⁵³⁴ âyetidir. Cenab-ı Hak sonrasında bu hususu “*biz cahilleri aramayız*” ifadesiyle te'yid etmiştir. Bu ifade bir bakıma “biz bâtıla bâtılla karşılık vermeyiz” anlamına gelmektedir.⁵³⁵ Nesefî'ye göre bu ifade “biz cahillerin arasına katılıp onlarla sohbet etmeyiz, içlerine karışmayız.” anlamındadır.⁵³⁶

⁵³² el-Mevdûdî, a.g.e., IV, s. 193, 198; Farklı rivayetler için ayrıca bkz. İbn Kesîr, a.g.e., VI, s. 243.

⁵³³ et-Taberî, a.g.e., XIX, s. 598.

⁵³⁴ Furkan 25/63.

⁵³⁵ er-Râzî, a.g.e., XXIV, s. 263.

⁵³⁶ en-Nesefî, a.g.e., III, s. 193.

C. KUR'ÂN OKUNURKEN YAYGARA ÇIKARILMASI

Küfür her zaman İslam'a, hak dine ve hak olan inanç esaslarına karşı batıl olan mücadelesini sürdürmektedir. Bunu yaparken da batıl olan bir mücadelede dolayısıyla batıl olan yol ve yöntemler izlemektedir. Nasıl ki inananlarla fırsatını bulduklarında alay ediyorlarsa, onlara “lağv” türünden sözlerle sataşıyorlarsa aynı şekilde iman edenlerin en yüce kelimelerini işittiklerinde de batıl davranışlarından birini yerine getirmek üzere yaygara çıkarıyor, onun dinlenmemesi adına ellerinden geleni yapıyorlar. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) konuşurken kimse onun sesini duymasın diye gürültü yapmak kâfirlerin bir taktiğiydi. Kur'an bu tabloyu şöyle resmetmektedir:

“وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَبُونَ”

*“İnkâr edenler dediler ki: ‘Bu Kur’ân’ı dinlemeyin. Baskın çıkmak için o okunurken yaygara koparın.”*⁵³⁷

Hiz. Peygamber (s.a.v) âyetler kendisine geldikçe bunları genellikle Kâbe etrafında yüksek sesle insanlara okur, inanan ya da inanmayan orada bulunan herkes onu dinlerdi.⁵³⁸ Ebû Cehil ve Ebû Süfyân gibi Kureyş’in önde gelenleri Kureyş kâfirlerine Kur’ân okunurken şiirler okumalarını, çeşitli sözler söylemelerini ve bu şekilde gürültü çıkarmalarını söylüyorlardı. Onlara, Muhammed (s.a.v.) ve ashâbı Kur’ân okudukları vakit yüksek sesle şiirler okuyun, çeşitli sözler söyleyin ki onların okudukları anlaşılmasın da sussunlar diyorlardı. Böylece belki onu dinlemek isteyenleri dinlemekten vazgeçirir ve Muhammed’i de mağlup etmiş olursunuz. İşte âyette geçen “*Bu Kur’ân’ı dinlemeyin ve o okunurken anlamsız sesler çıkarın*” buyruğu bu durumu anlatmaktadır.⁵³⁹

İbn Kesîr, İbn Abbas’tan gelen rivayetle Dahhâk’ın , “*onun hakkında yaygaralar yapın ki bastırasınız*” anlamına gelen “أَلْعَوْا” fiilinin, “onu ayıplayın” anlamına geldiğini, Katâde’nin ise bu fiile “onu inkâr edin, ona karşı gelin” anlamını verdiğini aktarmaktadır.⁵⁴⁰ Lağv’ın herhangi bir düşünce ve fikre dayanmayan söz oluşunu ve diğer açıklamaları da dikkate alınca burada kâfirler “Kur’ân hakkında herhangi bir faydası olmayan boş sözler söyleyin ve saçma sözlerle , aslı astarı olmayan Rüstem ve İsfendiyar kıssaları gibi sözlerle

⁵³⁷ Fussilet 41/26.

⁵³⁸ Karaman v.dğr., a.g.e., IV, s. 704.

⁵³⁹ Mukâtil b. Süleymân, **et-Tefsîrü'l-kebîr**, III, s. 165; et-Taberî, a.g.e., XXI, s. 460; el-Beyzâvi, a.g.e., V, s. 70; en-Nesefî, a.g.e., IV, s. 75; el-Kurtubî, a.g.e., XVIII, s. 413.

⁵⁴⁰ İbn Kesîr, a.g.e., VII, s. 174.

ona karşı koyun, şiir söyleyerek ve alkış tutup ıslık çalarak Kur'ân'ın sesini bastırmaya çalışın. Bunlarla sesinizi yükselterek Kur'ân okuyanları şaşırtıp onları okumuş oldukları şeyden yanılın” demektedirler.⁵⁴¹ Çünkü onların kalplerini inkâr istila etmiş ve düşmanlıkta ısrar kendilerinde devam etmişti. Bu sebeple onlar her türlü hileye başvurup Kur'ân'ı dinlememek hususunda aralarında bu şekilde karşılıklı tavsiyelerde bulunmuşlardı. Çünkü Kur'ân kalplere galebe çalar, akılları çeler ve dinleyen herkes ona meyleder.⁵⁴²

İnkâr eden kimseler Kur'ân'ın hem lafız, hem de mana yönünden mükemmel bir söz olduğunu, onu duyan dinleyen herkesin, lafızlarının sağlamlığını görüp onun manalarını anlayacağını ve onun bir hak kelam, kabul edilmesi gereken bir söz olduğunu biliyorlardı. İşte bu sebepten dolayı da kendilerince tedbir alıyorlardı. Allah Teâla onların bu davranışlarının karşılığında bir sonraki âyette onları şiddetli bir şekilde tehdit ediyor. Bu da şu şekildedir “فَلَنُنذِرَ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَشْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ” *“İnkâr edenlere mutlaka şiddetli bir azabı tattıracağız ve onları yaptıklarının en kötüsü ile cezalandıracağız.”*⁵⁴³ Âyetteki “zevk” (tatma) kelimesi, denemek için yapılan ve az miktardaki bir tatma için kullanılmakla birlikte Allah Teâla o tadışın çok şiddetli bir azap olduğunu bildirmekle tadılan şeyin çokluğunun durumunu ifade etmiştir.⁵⁴⁴

Görüldüğü gibi Kureyş'in önde gelenleri hem kendilerini bu sözlerle kandırıyor, hem de kitleleri yoldan çıkarıyorlardı. Kur'ân'ın hem kendi ruhlarındaki, hem de toplumun ruhundaki tesirini yenemeyip, acizliklerini böylece gidermeye çalışıyorlardı. Çünkü onların iddiasına göre Kur'ân kendilerini büyülüyor, kafalarını karıştırıyor, hayatlarını bozuyor, babayla evladı, karıyla kocayı birbirine düşürüyor, aralarını açıyordu. Esasında bu doğru bir çıkarımdı. Çünkü Kur'ân gerçekten de insanların arasını açmaktaydı. Ama imanla küfrün, hidayet ile sapıklığın arasını Allah'ın delilleriyle ayırmaktaydı. Gönülleri kendisine bağlayarak başka bir bağa imkan bırakmamaktaydı. İşte bu gerçek ayrılışın da ifadesiydi.⁵⁴⁵

⁵⁴¹ el-Bursevî, a.g.e., VIII, s. 192.

⁵⁴² el-Kuşeyrî, a.g.e., III, s. 148.

⁵⁴³ Fussilet 41/27.

⁵⁴⁴ er-Râzî, a.g.e., XXVII, s. 121.

⁵⁴⁵ Seyyid Kutub, a.g.e., V, s. 3120.

D. CENNETTE LAĞV'IN OLMAMASI

İman ehli, dünyadaki tüm sıkıntılara, kâfirlerin alay ve sürekli eziyetlerine rağmen Allah yolundan sapmadıkları, O'nun nebîsinin ümmeti olmayı ısrarla sürdürdükleri ve bu çizgiden ayrılmadıkları için ahirette cennetle mükâfatlandırılacaklardır. Cenab-ı Hak cennetle ödüllendirdiği kullarına orada birçok nimet sunacaktır. Bu nimetlerin genel özellikleri Kur'ân ve hadisler de göz önüne alınarak şöyle sıralanabilir:

1. Sonsuz lüks ve konfor.
2. Sürekli barış ve huzur.
3. Cennet ehlinin hem ruhî, hem bedenî bakımdan son derece güçlü olması.
4. Mânevî tatmin. (Rızâ)
5. Allah'ı görmek ve O'nunla konuşmak.
6. Bütün bunları çevreleyen bir ebediyet.⁵⁴⁶

Cennet hayatının bu nimetleri içerisinde insana sunulacak olan nimetlerden birisi de orada artık “lağv”, yani boş sözü işitmemesi olacaktır. İnsanlar orada “lağv”ı kendilerine fevkalade zevk veren, kadehler dolusu içildiği halde sarhoşluk vermeyecek olan şarap içme sonucunda da işitmeyeceklerdir.⁵⁴⁷ Yüce Allah bunu şu âyetleriyle kullarına bildirmektedir:

“يَتَنَزَّعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَا لَعْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْتِيمٌ”

“Orada, (içilince) boş söz söyletmeyen, günah işletmeyen dolu bir kadehi elden ele dolaştırırlar.”⁵⁴⁸

“لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَعْوًا وَلَا تَأْتِيمًا”

“Orada ne boş bir söz, ne de günaha sokan bir şey işitirler.”⁵⁴⁹

Orada, yani cennette hizmetçilerin sundukları şarap dolu kadehleri elden ele dolaştırırlar. O içtiklerinden dolayı da ne saçmalarlar ne de her hangi bir günah kazanırlar. Bu mümkün değildir. Yani, onların içki içmeleri halinde yemin etmeleri, günah kazanmaları söz konusu olmayıp dünyada şarap içenlerin yaptıkları gibi yapmazlar.⁵⁵⁰ Çünkü onların içtikleri

⁵⁴⁶ M. Süreyya Şahin-Bekir Topaloğlu, “Cennet”, “DİA”, İstanbul 1993, VII, s. 381.

⁵⁴⁷ M. Süreyya Şahin-Bekir Topaloğlu, “a.g.md.”, DİA, VII, s. 411.

⁵⁴⁸ Tûr 52/23.

⁵⁴⁹ Vakıa 56/25.

⁵⁵⁰ Mukâtil b. Süleymân, **et-Tefsîrü'l-kebîr**, III, s. 284.

şarap, berrak olup içenlere sadece lezzet verecektir.⁵⁵¹ Ayrıca onların cennette işitecekleri tek söz vardır ki o da meleklerin onlara çokça söyleyecekleri “selam selam”⁵⁵² sözüdür. Bunun benzeri de meleklerin her kapıdan onların yanına girdiklerinde “*sabrettiğiniz şeylere karşılık selam size*”⁵⁵³ demeleridir.⁵⁵⁴

Taberî, cennette içilecek şarap hakkında Katade'nin şöyle dediğini aktarmaktadır: “Allah Teâla ahiret şarabını dünya şarabının pisliklerinden arındırıp temiz kılmıştır. O şarabı içenlerin, dünyada şarap içenlerinki gibi başları ağrımaz. Karınları sancılanmaz. Akılları gitmez, saçmalamaz ve “lağv” türü kötü sözler de söylemezler.”⁵⁵⁵ Çünkü onların akılları yerinde olup bundan dolayı da hikmetle ve güzel sözlerle konuşurlar. Âyette “lağv”ın “te’sîm” ile beraber kullanıldığı ve te’sîm’den önce getirildiği görülmektedir. Râzî bunun sebebi olarak lağv’ın te’sîm’den daha genel oluşundan kaynaklanmasını ifade etmektedir.⁵⁵⁶

Âyette belirtilen bu durum, cennet nimetlerinden bir nimet olup bu nimet, insanların orada hiçbir boş söz, yalan, gıybet, sövgü, alay ve aşağılama duymayacak olmalarıdır. Bu nimetin değerini bu türden davranışların bol olduğu bir toplum içerisinde yaşayan kimse çok daha iyi idrak edebilir.⁵⁵⁷ Bu durum, içkinin Hz. Peygamber’in gönderildiği Arap toplumunda son derece yaygın olduğunu, içenlerin sarhoş olunca bağırıp nara atarak birbirlerini suçlamaya, sonra da kavga etmeye başladıklarını göstermekte olup bir bakıma bu ifadelerle dünya şarabı kötülenmekte ve ahiretteki ecri gösterilerek onu terk etmeye teşvik edildiği görülmektedir.⁵⁵⁸

⁵⁵¹ Saffat 37/45-47.

⁵⁵² Vakıa 56/26.

⁵⁵³ Ra’d 13/23-24.

⁵⁵⁴ Mukâtil b. Süleymân, **et-Tefsîrû'l-kebîr**, III, s. 313.

⁵⁵⁵ et-Taberî, a.g.e., XXII, s. 475.

⁵⁵⁶ er-Râzî, a.g.e., XXIX, s. 159.

⁵⁵⁷ el-Mevdûdî, a.g.e., VI, s. 97.

⁵⁵⁸ Ateş, a.g.e., IX, s. 220.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
LEHV, LA'İB VE LAĞV KAVRAMLARININ
İSLÂM GELENEĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. ASR-I SAADET'TE OYUN VE EĞLENCE

Lehv, la'ib ve lağv kavramlarının Kur'ân'daki kullanımları incelendi. Ancak Müslümanların hayatlarını etkilemesi bakımından özellikle Hz. Peygamber dönemi başta olmak üzere asr-ı saadette ne anlam ifade ettiklerine ve bunun yanında islâm ilim geleneğinde ne şekilde kullanıldıklarına kısaca değinmek faydalı olacaktır. Bu yönüyle ilk olarak bizlere örnek teşkil etmesi açısından Asr-ı Saadet'te ve asr-ı saadet çerçevesinde sünnette bu kavramların kullanımı ele alınacaktır. Lağv kavramının kullanımı ağırlıklı olarak fikhî açıdan olması hasebiyle bu kısımda fazlaca yer verilmeyecektir.

İnsanî yapıdan doğan bir istek ve ihtiyaç olan eğlenme, beşerî yapının bir gereği olup bu istek dinde karşılıksız bırakılmamış, önüne set ve engeller de konulmamıştır. Ancak bu istekler başıboş ve hudutsuz bir şekilde bırakılmamıştır. İnsan, günlük hayatın vermiş olduğu bir takım problemler karşısında yorulmakta ve dolayısıyla da meşru sınırı aşmadan eğlenmeye ve dinlenmeye ihtiyaç duymaktadır. İşte din de bu hususta kişinin ferahlamasına ve dinlenme, eğlenme ihtiyacını gidermesine belli sınırlar içerisinde cevaz vermiştir.⁵⁵⁹

İnsana ilk bakışta asr-ı saadet ve eğlence kavramlarını birlikte düşünmek zor gelmektedir. Bunu sebebi, bizlere anlatılan, hatta kitaplarda geçen şekliyle asr-ı saadet ve o günün Müslümanlarının bu tarz basit işlerle değil, yalnızca ilim, ibadet, dua, zikir, hayır-hasenat ve cihad gibi ciddi işlerle meşgul olmalarıdır. Onların bu tarz işlerle en güzel şekliyle meşgul oldukları bilinmektedir. Ancak, onların da hayatında sıradan işlerden sayılabilecek eğlence, dinlenme ve şakalaşma gibi işler mevcuttu. Neticede onlar da bizler gibi beden ve ruhtan, et ve kemikten oluşmaktadırlar. Onların yaşadıkları dünya ile bugün bizim yaşadığımız dünya aynı olup, bugünün insanları neye ihtiyaç duyuyorsa o gün için onlar da aynı şeylere ihtiyaç duymaktadırlar. Beşerî yapının gereği olan hiçbir isteği karşılıksız bırakmayan İslâm, o günün insanların da bu tür isteklerini uygun görmüş ve beşer bir

⁵⁵⁹ Akif Köten, "Asr-ı Saadet'te Eğlence ve Düğün", **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm**, Beyan Yayınları, İstanbul 2006, IV, s. 409.

Peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v.) de bu türden faaliyetlere katılıp hem o insanlara hem de günümüz Müslümanlarına en güzel örnek olmuştur.⁵⁶⁰

Asr-ı Saadet'in en açık özelliği sanıldığı gibi bu tarz istekleri tamamen hayatın dışına itmek değil, dengeli bir tarzda onları uygulamaktır. Bu konuda Asr-ı Saadet'i çok güzel kavradığına şüphe olmayan Gazzâlî (ö. 505/1111) şöyle demektedir: “Habeş oyuncularının eğlencesinden daha büyük ve açık hangi eğlence vardır. Oysaki bu eğlencenin mübah olduğu nassla sabittir. Bu konuda benim düşüncem şudur: Eğlence kalbe rahatlık verir, fikrî yorgunlukları hafifletir. Daima zorlanan ve ciddi işlerle meşgul olan kalpler körleşir. İşte eğlence bu anlamda kalbi rahatlatır, ciddi iş görmesi için ona yardım eder. Mesela devamlı olarak fıkıh okuyan bir kişinin Cuma günü tatil yapması gerekir. Çünkü bir gün tatil, diğer günlerde neşe ve istekle çalışmaya vesile olur. Devamlı olarak nafil namaz kılan birisinin bazen ara vermesi gerekir. Bu yüzden kerahat vakitlerinde namaz kılmak mekruh sayılmıştır. Tatil ve dinlenme çalışmaya yardımcı olur. Eğlence hayatı, ciddi bir hayat yaşamaya yardımcı olur. Daima ciddi bir hayat yaşamaya güç yetirilemez ve buna sabır da dayanmaz. Peygamberlerin nefis ve ruhları haricinde sürekli olarak hak üzere olmak herkes için elem vericidir. Bu durumda eğlence, yorulan, bıkan, usanan ve sıkılan kalbin ilacıdır. Böyle olunca da mübah olması gerekmektedir. Fakat ilaçta olduğu gibi eğlencenin dozunun fazla olmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir. O zaman bu niyetle yapılan eğlence, ibadet haline gelir. Bir kimse sema dinlese, dinlediği sema onun kalbinde bulunan iyi ve güzel hasletleri ortaya çıkarmasa ve onu iyi hareketler yapmaya teşvik etmezse, dinlediği musikinin hükmünün caiz olmaması gerekir. Eğer bu vasıta ile anlattığımız yere ulaşırsa o zaman durum değişir. Evet, bu hal kemalin zirvesinde olanların nazarında bir eksikliktir. Çünkü kâmil insan, nefisini hak olandan başkasıyla rahatlatıp neşelendirmeye ihtiyaç duyar. Unutmamak gerekir ki ‘hasenât-ı ebrâr seyyiât-ı mükarrebîndir’ yani iyi insanlara göre yapılması sevap olan işleri kâmil olan insanların yapması günah olur. Kalbi tedavi etmenin ve gönlü hoş bir şekilde Hakk’a sevdirmenin keyfiyetine vakıf olanlar kesin olarak bilirler ki kalbi bu gibi şeylerle neşelendirmek müstağni kalınmayacak olan yararlı bir ilaçtır.⁵⁶¹

Bilindiği gibi günümüzün en önemli eğlence türünden sayılan ve bir açıdan “lehv” kapsamına dahil olan şeylerden birisi de “musiki, sohbet ve eğlence meclisleri”dir. Ancak

⁵⁶⁰ Köten, a.g.e., IV, s. 411.

⁵⁶¹ el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, **İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn**, Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, y.y., ty., II, s. 284.

dikkat çeken hususlardan biri şudur ki Kur'ân'da musikiyle, musiki meclisleri ve aletleriyle ilgili hiçbir şey açık bir şekilde zikredilmemiştir. Allah'ın ahiret gününde iyilik yapanlara hazırladığı şeyler arasında musikiden söz edilmemiştir. Bunun hikmetini açıklamak mümkün görünmemektedir. Ancak musiki ve şarkı hemen hemen beşer hayatında her zaman tabii bir şey olarak süregelmiştir. Toplum, uygarlık ve medeniyet çizgisi açısından hangi konum ve seviyede bulunursa bulunsun, musikin o toplumun hayatında olduğu bir gerçektir. Ayrıca, musiki meclisleri, sanatları ve aletleri insanın içini ferahlatan şeylerdir. Bunlarda içki içme ve hoş giden meclislerde bulunma gibi zevkler de mevcuttur.⁵⁶² Peygamber döneminde ve çevresinde bu tür şeylerin hiç olmadığını düşünme de doğru olmaz. Rivâyetlerin kaydettiğine göre de bu tür şeyler oluyordu. Ebû Cehil, Ebu Süfyan'ın kervanını kurtarmak için ordu ile birlikte savaş yerine intikal ettiklerinde Kureyşliler musiki aletleri çalıp eğlenerek gelmişlerdi.⁵⁶³

İzzet Derveze, Kur'ân'ın musikî'den bahsetmemiş olmasından ilham alarak Peygamber (s.a.v.) çevresinde musikî'nin gelişmiş olmadığını zikretmektedir. Bu hem Mekke, hem de Medine'de böyleydi. Hz. Peygamber asrının ve çevresinin, medeniyet ve ondan yararlanma alanında elde ettikleri küçümsenmeyecek derecedeki paya uygun düşecek bir musiki gelişmesi ve yaygınlığı yoktu. Dinleyicileri coşturan, hoş karşılanan meclisler, müzik için dinlenmiyordu. Oysaki içki için düzenlenen toplantılar, meclisler alabildiğine yaygındı ve coşturucu nitelikteydi. Doğal olarak da insanların içkide olduğu gibi düşkünlük gösterdikleri, önem verdikleri ve ilgilerini çektiği bir yararlanma, zevk alıp lezzet duyma durumu da yoktu.⁵⁶⁴

II. HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE OYUN VE EĞLENCE

Hız. Peygamber'in yaşadığı toplum ve çevre açısından değerlendirildiğinde, sünnet verilerine göre olan oyun ve eğlence elbette Hicaz yöresinin kültürü ile ilişkili olacaktır.⁵⁶⁵ Bunun içerisinde şöenler, musiki ile alakalı eğlenceler, mizah anlayışı, yarışlar, oyunlar ve birtakım müsabakalar girmektedir. Bunlarla ilgili rivayetler incelendiğinde Sünnette oyunları

⁵⁶² İzzet Derveze, **Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı**, çev. Mehmet Yolcu, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011, I, ss. 92-93.

⁵⁶³ Muhammed Hamidullah, **Hız. Peygamber'in Savaşları**, çev. Salih Tuğ, Yağmur Yayınları, İstanbul 1962, s. 48.

⁵⁶⁴ Derveze, a.g.e., I, ss. 93-94.

⁵⁶⁵ Nebi Bozkurt, **Hadis'te Folklor Eğlence**, İstanbul 1997, s. 56.

üç grupta incelemek mümkün olmaktadır. Bunlar aşağıdaki başlıklarla ele alınıp değerlendirilecektir.

A. GÂYE VE AMAÇ TAŞIYAN OYUNLAR

Bu tarz oyunlar hayata hazırlayıcı nitelikte olup bunlara gerek çocuklar, gerekse büyükler teşvik edilmektedir. Erkekler için atıcılık, yüzme, ata binme, kızlar için bebeklerle ve ev işleriyle ilgili oyunlar bu kapsamdadır.⁵⁶⁶ Bu oyunları hadis kaynaklarını dikkate alarak inceleyecek olursak şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Binicilik ve At-Deve Yarışları

Yukarıdaki başlıkta ele aldığımız atıcılık ve atıcılıkta kullanılan alet edevatın kullanılmasını öğrenmenin yanında önemli olan hususlardan bir diğeri de biniciliktir. Binicilik nasıl ki Asr-ı Saadet döneminde ulaşım ve harplerde önemli bir yere sahipse günümüzde de araçları değişmekle birlikte aynı önem ve konuma sahiptir.

Arapların günlük hayatında çok önemli bir yere sahip olan at ve deve için o kadar çok şeyler yazılmıştır ki sayıları ciltleri bulabilmektedir.⁵⁶⁷ Kütüb-i Tis'a'da da atlarla ilgili bir çok hadis bulunmakta olup bu kitap müelliflerinden Nesâî, Sünen'inin bir bölümünü atlara ayırmıştır.⁵⁶⁸ Hz. Peygamber atıcılığı biniciliğe oranla öne almış ancak bunun yanında biniciliği de ihmal etmeyip öğrenilmesi gerektiğini tavsiye etmiştir. Biniciliğin, elden geldiğince günlük eğlenceler arasına alınmasını, çocuklara öğretilmesini ve bu anlamda at ve deve yarışlarını teşvik ve tavsiye⁵⁶⁹ etmiştir.⁵⁷⁰

Hz. Peygamber dönemindeki eğlencelerden birisi de hayvan yarışlarıydı. Burada söz konusu olan yarışıkları zaman birbirlerinin hayatını tehlikeye atmadan, birbirlerine zarar vermeyecek biçimde müsabakalara sokulacak hayvanlar olup bu hususta dinen bir sakınca bulunmamaktadır. Şu da bilinmektedir ki hayvanlar açısından yarış denildiğinde akla ilk

⁵⁶⁶ İbrahim Canan, **Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye**, Gaye Matbaacılık Sanayii, Ankara 1980, s. 253.

⁵⁶⁷ Bozkurt, **Hadiste Folklor Eğlence**, s. 112.

⁵⁶⁸ Bkz. Nesâî, "Kitabu'l-Hayl".

⁵⁶⁹ Dârimî, "Cihad", 14.

⁵⁷⁰ Canan, a.g.e., s. 257.

gelen, insanların binek olarak kullanmaları için yaratılan at, eşek, katır ve deve⁵⁷¹ gibi hayvanlardır.⁵⁷²

Hz. Peygamber atıcılığın yanında yarışılabilir diğer iki şey olan at ve deve müsabakaları için ödül verilebileceğine değinerek önemlerini ortaya koymuştur.⁵⁷³ Çünkü o yarışlarda eğlencenin yanında savaş eğitimi ve hazırlığı da bulunmaktadır. Yapılan bu yarışların mesafesi, idmansız atlar için bir mil uzunluğunda ve Seniyyetü'l-vedâ ile Benî Züreyk Mescidi arasındadır. Yarışa hazırlıklı atlar için ise, 6-7 mil uzunluğunda olup Hafyâ ile Seniyyetü'l-vedâ arasındaydı. Bu yarışlara bir seferinde Abdullah İbn Ömer'in de katıldığı rivayetlerde geçmektedir.⁵⁷⁴ Ayrıca bu müsabakalar bizzat Hz. Peygamber'in gözetiminde yapılıyor ve yarış kazananlar ödüllendiriliyordu.

Asr-ı saadet döneminde tertip edilen eğlence türlerinden birisi de deve yarışları olup Hz. Peygamber'in 'Abdâ isimli bir devesinin katıldığı bütün yarışları kazandığı, ancak bir seferinde genç bir bedevî'nin yarışta 'Abdâ'yı geçtiği ve sahabenin buna çok üzülmesi, bunun üzerine Hz. Peygamber'in "yükselen her dünyevî şeyin alçalması ilâhî hikmet gereğidir" diyerek ashabı teskin ettiği rivayetlerde geçmektedir.⁵⁷⁵ İhtimaldir ki düzenlenen bu müsabakalara kadın-erkek, çocuk-genç-ihiyar herkes seyirci olarak iştirak ediyor, yarışın heyecanını yaşayarak ferahlıyordu.⁵⁷⁶

At ve deve yarışları ilgili rivayetlere bakılarak bunların sünnet mi yoksa mübah mı olduğu hususu tartışılmıştır. Ancak yarışlar aracılığıyla kumar oynanması kesinlikle ve ittifakla haram olarak değerlendirilmiş, yalnız yarış neticesinde bir kişinin arkadaşına "beni geçebilirsen sana şu var" tarzında tek taraflı bir teklifte bulunması veya üçüncü bir şahsın galip geleni ödüllendirmesi hususunda bir sıkıntı görülmemiştir. Aksi durumlar ise kumar olarak kabul edilmiştir.⁵⁷⁷ Hiç şüphe yok ki Kur'ân tarafından kesin olarak yasaklanan kumardan başka bir şey sayılamayan "bahse tutuşmak", ne at yarışları, ne de diğer şeyler için söz konusu değildir.⁵⁷⁸

⁵⁷¹ "وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ" "Hem binesiniz diye, hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı. Bilmeyeceğiniz daha nice şeyleri de yarattı." Nahl 16/8.

⁵⁷² İbrahim Sarıçam, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Ankara 2001, s. 288.

⁵⁷³ "لَا سَبَقَ إِلَّا فِي خُفِّ أَوْ حَافِرٍ أَوْ نَضَلٍ" "Ok atma, at ve deve yarışı dışında ödül caiz değildir." Ebû Dâvûd, "Cihad", 60; Tirmizî, "Cihad", 22.

⁵⁷⁴ Buhârî, "Cihad", 56-57-58; Tirmizî, "Cihad", 22.

⁵⁷⁵ Buhârî, "Cihad", 59.

⁵⁷⁶ Sarıçam, a.g.e., s. 288.

⁵⁷⁷ İbn Hacer el-'Askalânî, **Bülûgu'l-meram**, trc. Ahmed Davudoğlu, İstanbul 1972, IV, ss. 155-156.

⁵⁷⁸ Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1993, I, s. 1075.

Yapılan bu yarışların yanında İslâm öncesinden günümüze kadar uzanan bir adet de horoz, manda, tosun, kaz, köpek gibi hayvanları dövüştürüp seyretmek ve bunda haz almaktır.⁵⁷⁹ Zevk ve eğlence uğruna hayvanlara eziyet etmekten ibaret olan bu âdeti, Hz. Peygamber yasaklamıştır.⁵⁸⁰

2. Yüzücülük

Yüzmek suretiyle spor yapmak ve böylelikle eğlenmek de mübah olup Hz. Peygamber'in yüzmeyi de yapılmasında sakınca olmayan "lehv"den saydığını rivayetlerde görmekteyiz. Bu rivayetlerden birisi şu şekildedir: "كُلُّ شَيْءٍ لَيْسَ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ فَهُوَ لَهُوَ وَسَهْوٌ إِلَّا أَرْبَعٌ" "Dört husus haricinde Allah'ın zikrinin geçmediği her şey lehv ve yanılmadır. Bunlar: iki hedef arasında yapılan koşu, atını eğitmek, eşi ile oynamak ve yüzmeyi öğrenmek."⁵⁸¹ Ayrıca yüzmek çocuklara da tavsiye edilerek gerekli bir spor olduğu vurgulanmıştır.⁵⁸²

3. Yürüme ve Koşu

Asr-ı saadette icra edilen meşru ve mübah eğlencelerden bir diğeri de insanların kendi aralarında yaptığı koşudur.⁵⁸³ Nitekim bazı rivayetlerde atıcılık ve binicilikle birlikte yürümenin de tavsiye edildiği ve ashab'ın da buna önem verdiği görülmektedir. Ebû Dâvûd eserinde "باب في السبق على الرجل" ismiyle yaya olarak yarış konusunda bir bab açmıştır. Bu bab'da bir sefer esnasında Hz. Peygamberin, eşi Hz. Aişe ile koşu yaptığını ve yarışı Hz. Aişe kazandığını, yıllar sonra tekrar yarış yaptıklarında Hz. Aişe'nin kilo alması dolayısıyla yarışı kaybettiğini ve Hz. Peygamber'in ona "bu birincilik o birinciliğe karşılıktır" diyerek latifede bulunduğunu rivayet etmiştir.⁵⁸⁴ Ayrıca Hz. Peygamber'in izniyle Seleme b. Ekvâ ensardan birisiyle Medine'ye kadar yarışmıştı.⁵⁸⁵

⁵⁷⁹ Vecdi Akyüz, "Asr-ı Saadet'te Spor", **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm**, İstanbul 2006, IV, s. 377.

⁵⁸⁰ Ebû Dâvûd, "Cihad", 51; Tirmizî, "Cihad", 30.

⁵⁸¹ et-Taberânî, **Mu'cemü'l-evsat**, VIII, s. 118 (Had. no: 8147)

⁵⁸² et-Tayâlisî, "Sünen", 2096.

⁵⁸³ Köten, a.g.e., IV, s. 413.

⁵⁸⁴ Ebû Dâvûd, "Cihad", 61.

⁵⁸⁵ Köten, a.g.e., IV, s. 413.

Hız. Peygamber döneminde koşuculuğuyla meşhur yapmış olan kimseler de vardı. Bunlardan birisi de Muhadramûn⁵⁸⁶ şairlerden olup ileriki yaşlarında İslâmiyet'i kabul eden olan Ebû Hırâş el-Hüzelî idi. Ebû Hırâş'ın çok iyi bir savaşçı ve süratli bir koşucu olduğu, kendisi gibi şair olan diğer dokuz kardeşinin de aynı özelliklere sahip olduğu nakledilmektedir.⁵⁸⁷ Ebû Hırâş, cahiliye devrinde Mekke'ye gelmiş ve Velid b. Muğire ile koşuda atları geçmesi durumunda iki atı üzerine bahse girmiş, yarış neticesinde de bahsi kazanarak atları almıştır.⁵⁸⁸

4. Güreşmek

Çok eski bir spor olan ve hemen hemen her milletin tarihinde yer bulan güreş, Hız. Peygamber'in yaşadığı toplumda da önemli bir konuma sahip olup meşru eğlencelerden biri sayılmıştır. Hız. Peygamber de bir seferinde güreşmişti. İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) rivayetine göre Rükâne isminde meşhur ve çok güçlü olan bir güreşçi bir gün Hız. Peygamber'e müslüman olmak istediğini söyleyip kendisine bir mucize göstermesini istemiş, bu mucizenin de kendisiyle güreşip kazanması olduğunu söylemiştir. Ancak kendisinden son derece emin olan ve güreşte kendisini yenebilmesini şart koşan Rükâne için çıkan sonuç son derece şaşırtıcı olur ve güreşi kaybeder.⁵⁸⁹

Askerî seferlere katılabilmek için gücünün yettiğini Rasûlullâh'a göstermek amacıyla bazı delikanlılık çağına gelmiş sahabîler, onun huzurunda güreşe tutuşurlardı. Bunu yapmalarının sebebi, eğer kendilerinden büyük olan diğer gençlere karşı üstün gelebilirlerse, gönüllü vasfıyla bu savaşlara katılabilmek hakkını elde etmeleriydi.⁵⁹⁰ Güreş için özel bir yer ve minder tarzı malzemelerin bulunup bulunmadığı hususunda bir bilgi bulunmamakta olup, uygun olan alanlarda güreş tutulduğu tahmin edilmektedir.⁵⁹¹ Güreşin yanında kişiyi güçlü tutma adına ağırlık kaldırma tarzında sporlarla da vakit geçirilmekteydi. Örneğin Rasûlullâh'ın bir gün aralarında hangisinin daha güçlü olduğunu bilebilmek için bir taşı

⁵⁸⁶ Sözlükte "sünnet olmamak, nesebi karışık olmak" gibi anlamlara gelen ve "hadrame" kökünden türeyen "muhadram" kelimesi, hem câhiliye zamanında hem de İslâm döneminde yaşamış ancak Hız. Peygamber'i müslüman olarak görememiş olan kimseler için kullanılmaktadır. Bkz. Mehmet Efendioğlu, "Muhadramûn", **DİA**, İstanbul 2005, XXX, s. 395.

⁵⁸⁷ İbrahim Sarmış, "Ebû Hırâş el-Hüzelî", **DİA**, İstanbul 1994, X, s. 158.

⁵⁸⁸ Bozkurt, **Hadiste Folklor Eğlence**, s. 111.

⁵⁸⁹ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, trc. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul 1985, II, ss. 39-40.

⁵⁹⁰ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, I, s. 1075.

⁵⁹¹ Vecdi Akyüz, a.g.e., IV, s. 376.

yerden kaldırmaya çalışan bir grup insanın yanından geçtiği ve bu yarışlarında hiçbir kötü yön bulmadığı görülmektedir.⁵⁹²

5. Atıcılık

Atıcılık bir gaye ve amaç taşıyan oyunlar arasında üzerinde en çok durulanı ve önem gösterilenidir.⁵⁹³ Özellikle ok atmak o günlerin hem en önemli silahlarından birisi, hem de okçuluk eğitim ve müsabakaları da savaşa hazırlanmanın yanında önemli bir eğlence aracıydı.⁵⁹⁴ Kur'ân'da geçen “Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez.”⁵⁹⁵ âyetinde yer alan “kuvvet” kelimesini Hz. Peygamber (s.a.v.) “Dikkat edin kuvvet atıcılıktır. Dikkat edin kuvvet atıcılıktır. Dikkat edin kuvvet atıcılıktır.”⁵⁹⁶ diyerek atıcılığın kuvvetli olmada çok ama çok önemli bir konumu olduğunu ifade ederek atıcılığa özel bir değer vermiştir.

“Lehv” kelimesinin geçtiği Hz. Peygamber'in ok atma ve at eğitmenin basit bir eğlence olmamakla birlikte kişinin en meşru eğlencelerinden olup hatta ona sevap kazandırdığını gösteren bir diğer hadis ise şu şekildedir: “كُلُّ مَا يَلْهُو بِهِ الرَّجُلُ الْمُسْلِمُ بَاطِلٌ إِلَّا رَمِيَّةً” “Müslüman bir adamın yayı ile ok atması, atını eğitmesi, ve hanımı ile oynaşması dışındaki bütün eğlenceleri bâtildir. Bunlar ise, bâtil değil haktır.”⁵⁹⁷ Bu hadisten, bu üç eğlencenin dışındaki eğlence şekillerinin caiz olmadığı hükmü de çıkarılamaz. Hadis'te geçen bâtil kelimesi sevap getiren bir şey değil anlamında olup burada mübah anlamındadır ve mübah şeylerde sevap ve günah yoktur, yani boş bir şeydir.⁵⁹⁸

Hız. Peygamber, atıcılığın çocukken öğrenilip ölünceye kadar terk edilmemesi gereken bir beceri olduğunu ifade etmektedir. Kişinin boş kalıp canı sıkıldığında ve eğlenme ihtiyacı hissettiğinde vaktini en meşru şekilde değerlendirmesinin yollarından birisi atıcılıktır. Müslim'deki bir rivayette Hz. Peygamber “Öğrendikten sonra atıcılığı bırakarak unutan kişi

⁵⁹² Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, I, ss. 1075-1076.

⁵⁹³ Canan, a.g.e., s. 254.

⁵⁹⁴ Köten, a.g.e., IV, s. 413.

⁵⁹⁵ Enfal 8/60.

⁵⁹⁶ Müslim, “Remy”, 167; Ebû Dâvûd, “Remy” 23.

⁵⁹⁷ Tirmizî, “Fedâilü'l-Cihâd”, 11.

⁵⁹⁸ Köten, a.g.e., IV, s. 413.

bizden değildir veya bana isyan etmiştir” bir diğer rivayette ise “Allah’ın bir nimetine küfranda bulunmuştur”⁵⁹⁹ buyurmaktadır.

Hz. Peygamber’in atıcılığa verdiği önem, o dönem şartları için ok, mızrak veya mancınık gibi bir takım atış aletlerini kullanmayla alakalıydı. Günümüzde de çağın gerektirdiği keskin nişancı silahları, top, füze, roket gibi modern savaş aletlerini kullanabilmenin gerekliliğine bu açıklamalardan gidilebilir. Çünkü zamanımızda düşmanı korkutup âyette de belirtildiği gibi gücün yettiği kadar düşmana karşı hazırlıklı olmak, bu çağın gerektirdiği en modern silahların üretilip onların kullanımını öğrenmek ve uygulamakla mümkün olmaktadır.

6. Avlanmak

Avcılık Araçları’da cahiliye döneminden beri bilinen ve ok, yay veya kapanla ya da kuş avlama şeklinde yapılan bir eğlence olarak kabul ediliyordu.⁶⁰⁰ Hem bir spor, hem de eğlence olması yönüyle caiz olan avcılık Mâide sûresi’nde de şu şekilde tavsiye edilmektedir: “وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا”⁶⁰¹

Avlanmanın caiz kılınması ve avlanarak eğlenilmesi mübah olmakla birlikte insanların bu hususta aşırıya kaçmamaları ve doğanın dengesini bozacak davranışlardan kaçınmaları gerekmektedir. Nitekim günümüzde eskiye nazaran avlanılacak hayvanlara neredeyse kaçış şansı tanımayan silahlar üretildi ve bunlarla av hayvanlarının nesli hızlı bir biçimde tüketilmeye başlandı. Ayrıca her ne kadar av da olsa avlanılan her hayvanın eti yenmemekte ve sadece helal olanlarının eti mübah kılınmaktadır. Bununla ilgili bir rivayette Hz. Peygamber’e bir av hayvanının parçası sunulduğunda onu reddedip “biz haram olanı yemeyiz” buyurmaktadır.⁶⁰²

Hz. Peygamber (s.a.v.) her mü’minin hayırlı, ancak güçlü mü’minin zayıf olandan daha hayırlı olduğunu ifade etmektedir.⁶⁰³ “Kuvvetli” kelimesi, hem fiziki bakımdan, hem de

⁵⁹⁹ Ebû Dâvûd, “Cihad”, 23.

⁶⁰⁰ Abdülkerim Özeydin, “Av”, **DİA**, İstanbul 1991, IV, s. 101.

⁶⁰¹ Mâide 5/2.

⁶⁰² Nesâî, “Menâsikü’l-Hac”, 79.

⁶⁰³ “الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ وَ فِي كُلِّ خَيْرٍ اِحْرَاضٌ عَلَى مَا يُنْفَعُكَ وَاسْتَعْنُ بِاللَّهِ وَلَا تَعْجِزْ وَإِنْ أَصَابَكَ شَيْءٌ فَلَا تَقُلْ لَوْ أَنِّي فَعَلْتُ كَذَا وَ كَذَا وَ لَكِنِ قُلْ قَدَرُ اللَّهِ وَ مَا شَاءَ فَعَلَ فَإِنَّ لَوْ تَفْتَحُ عَمَلَ الشَّيْطَانِ” “Güçlü bir mü’min Allah katında zayıf bir mü’min’den daha hayırlı ve daha sevimslidir. Ancak zayıf mü’min de güçlü mü’min de hayırdadır.

iktisadi açıdan güçlülüğü kapsayacak niteliktedir. Fizik olarak güçlü bir mü'minin bedenî ibadetlerini daha iyi yerine getireceği, insanlara daha faydalı olacağı kesindir. Mali açıdan güçlü olan bir mü'minin insanlara yapacağı yardım yoksul bir mü'minden daha fazladır. Hadisin sonunda Hz. Peygamber insanların kendilerine fayda verecek konularda hırslı olmalarını, acziyet içerisinde olmamalarını tavsiye etmiştir. Bilinmelidir ki Hz. Peygamber devrinde insanların hayat tarzı spor yapmayı gerekli kılmayacak kadar ağırdı. Çölde, sıcak çöl ikliminde yapılan seferler, ticaret kervanlarıyla birlikte yapılan yolculuklar, çobanlık esnasında yürünen uzun mesafeler Arapları, yerleşik medeni toplumlardan daha hareketli, güçlülere daha dirençli bir hale getirmişti. Aralarında savaş eksik olmayan arap kabileleri, gençlerini buna hazırlamak zorundaydı. Bu sebeple yukarıda zikrettiğimiz ve gençleri savaşa hazırlamaya yönelik olan ata binme, ok atma, yüzücülük, ağırlık kaldırma, koşu yarışları gibi sporlarla oyalanıp vakit geçirme adeti aralarında yaygındı.⁶⁰⁴ Bu bir bakıma içlerinde buldukları hayatın bir gerekliliğiymiş de diyebiliriz.

Ancak bir takım oyunlar da var ki bunların savaşa veyahut hayata hazırlama değil vakti geçirip eğlenmeye yaradıkları görülmektedir. Bu çerçevede yukarıda zikrettiğimiz oyunların tamamı “لَعِبٌ / La‘ib” diye nitelediğimiz, kapsam olarak vakit geçirmeye yaradığı ve insana zevk ve tat verdiği için “lehv” çerçevesine dahil olan eğlence türlerindedir. Fakat sadece kişiye zevk verip “لَعِبٌ / La‘ib” yani verdiği zevkin yanında bir fayda ve gayeye hizmet etmekten uzak olan bir takım eğlence türleri de vardır ki bunlara genel olarak “لَهْوٌ / Lehv” denmektedir. Biz şimdi ele alacağımız bölümde “lehv”i oyalayıcı olanlar ve bir de zararlı olan lehv başlığı altında ele alacağız.

B. OYALAYICI OYUNLAR

Bu oyunlar çocukların hoş vakit geçirmelerine yardımcı olan oyunlar olup yasaklanmış türden olmamak kaydıyla onları meşgul edip eğlendirici her çeşit oyun burada ele alınabilir. Şüphe yok ki bu oyunlar, çocuklar için çeşitli yönlerden faydalı olup onları hayata hazırlama açısından birer eğitim vasıtasıdır. Pedagogların birçoğu çocukları hayata

Saa fayda verecek şeyi elde etmek için gayret göster, Allah'tan yardım dile, aciz ve başarısız olma. Keşke şöyle yapsaydım şöyle olurdu deme. Allah takdir etti ve yaptı de. Keşke, şeytan telkini, vesvesesi ve işidir.”
Müslim, “Kader”, 34.

⁶⁰⁴ Akyüz, a.g.e., IV, ss. 373-374.

hazırlamada ve onların aklî, ruhî ve bedensel gelişimlerinde oyunun etkisini kabul etmektedirler. Çocuk gelecekte kuracağı sosyal bağlantılara oyunla alışır ve bir takım yetenekleri sayesinde ilerler. Oyun vesilesiyle paylaşmayı, fedakâr olmayı, gerektiğinde bir şeylerden vazgeçmeyi ve başkalarının haklarına saygı göstermeyi öğrenir. Bu açıdan her çocuğun yapısında muhakkak oyun vardır ve fitratı gereği de her çocuğun oyuna ihtiyacı vardır.⁶⁰⁵

Hz. Peygamber çocukların oyun ile vakit geçirmelerine onlara verdiği görevi ihmal etseler dahi izin verirdi ve onlara bir şey demezdi. Daha küçük yaşta iken annesi tarafından Hz. Peygamber'in hizmetine verilen Enes'in anlattığına göre Rasûlullâh onu bazen bir yere gönderir, ancak dışarı çıkınca o işi unutup arkadaşlarıyla oyuna dalar ve Rasûlullâh da bu durumda kendisine kızmaz, onu azarlamazdı.⁶⁰⁶ Hatta bir seferinde öyle olmuş ve Hz. Peygamber Enes'e "ey Enes söylediğim yere gittin mi?" diye sormuş ve Enes de oyunu bırakıp evet ya Rasûlullâh şimdi gidiyorum demiştir.⁶⁰⁷ Hz. Peygamber oyun oynayan çocukların yanından geçince onlara selam da verirdi.⁶⁰⁸ Şimdi o dönemde oynanan, dinen bir sakınca görünmeyen ancak dozunun ayarlanması hususunda alimlerin görüş birliği yaptığı birkaç tane eğlence türü olan oyunu bu kapsamda ele alacağız. Bunlar:

1. Kurrek (Futbol)

"Ayak topu" anlamına gelen futbolun çok eskilere dayanan bir geçmişi bulunmakta olup dünyanın birçok yerinde futbola benzer oyunların henüz ilkçağlarda oynandığı bilinmektedir. İslâm'dan önceki cahiliye döneminde Mekkeliler de "kurrek" denilen bir çeşit ayak topu oynuyorlardı. Bu oyunu oynamak için Mekke'nin bütün semtlerinde alanlar bulunmaktaydı ve Mekke'liler bu oyunu izlemek için büyük kalabalıklar halinde oyun yerine giderlerdi.⁶⁰⁹ Kurrek Medine'de de oynanmaktaydı; ancak bu oyunun şekli ve yöntemiyle ilgili ayrıntılı bir bilgiye sahip değiliz.⁶¹⁰

⁶⁰⁵ Bozkurt, **Hadiste Folklor Eğlence**, s. 117.

⁶⁰⁶ Bozkurt, **Hadiste Folklor Eğlence**, s. 118.

⁶⁰⁷ Müslim, "Fedâil", 54; Ebû Dâvûd, "Edeb", 1.

⁶⁰⁸ Müslim, "Birr", 96-97.

⁶⁰⁹ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, II, s. 844; ayrıca bkz. Fâkihî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Abbâs b. Abbâs el-Fâkihî, **Ahbâru Mekke fî kadîmi'd-dehr ve hadîsih**, tah. Abdül-Melik Abdullah Dehîş, Dâru Hadr, Beyrût 1414, III, s. 33.

⁶¹⁰ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, II, s. 1075.

2. Hayvanlarla Oyalanıp Eğlenme

Günümüze kadar gelen bir diğer eğlence türü ise insan hayatının vazgeçilmez bir parçası olan hayvanlarla vakit geçirmektir. Sünnette, hayvanların hayatımızda oynadığı rollerine oranla yeterince ayrıntılı bir yer tuttuğu görülmektedir. Özellikle hayvan hakları, onlara güzel muamele, merhamet gibi hususlarda son derece titiz davranılmaktadır. Bu öyle ki Hz. Peygamber'in bazı tavsiyelerine bakılıp şahsi tatbikatı incelendiğinde, normal bir insan hayatının, bir kısım ehli hayvanlardan tamamen soyutlanmaması gerektiği çıkarılabilmektedir. Bir diğer ifadeyle, insanoğlu kendini canlılar aleminin bir bireyi olarak görüp diğer bireyleriyle irtibatını kesmemelidir. Bir şekilde hayvanlara hayatında yer vermeli, onlara merhametle yaklaşım ve onlara şefkat göstermelidir.⁶¹¹ Günümüze ulaşan rivayetler dikkatle incelendiğinde hayvanlara karşı beslenecek olan bu güzel his ve duyguların insanın manevî kemalinin tamamlanmasında etkili olacağı ifade edilmektedir. Öyleyse insanın ruhen ve manen bir hayat dengesi kurabilmesi ve bu hayatı kemal derecesine yükseltebilmesi için bazı hayvanlarla belirli ölçüler içerisinde münasebet kurması gerekmektedir.⁶¹²

Asr-ı Saadet'te, yukarıda zikrettiğimiz gibi bir takım oyun ve eğlenmelere cevaz verilmiştir. Bunlardan biri olan hayvanlarla ve özellikle de kuşlar ve köpeklerle vakit geçirme "lehv" türlerindedir. Ancak şu bilinmelidir ki gerek kuşlarla ve gerekse köpeklerle oynama cevazı daha çok çocuklarla ilgili olmaktadır. Hayvan-insan münasebetinin düzenlenmesinde Hz. Peygamber, hayvanların insan üzerinde riayet edilmesi gereken hakları olduğunu ve onlara iyi muamelede bulunulması gerektiğini ifade etmektedir.⁶¹³ Örneğin sayıları sınırlı olan bazı mahlukat haricindeki hayvanların gereksiz yere öldürülmemesi gerektiği, ancak insanlara ve doğaya zarar vermesi gibi aksi bir durum var ise öldürülmesi gerektiği söylenmiştir. Bu çerçevede Hz. Peygamber karga, çaylak, akrep, fare ve yılan gibi insanlara ve diğer canlılara zararlı olanlar haricindeki hayvanların faydasız ve keyfi bir biçimde öldürülmesini yasaklamıştır.⁶¹⁴

Hayvan insan münasebetine önem veren Hz. Peygamber'in günlük hayatında da bu varlıklarla ilişkisi elbette olmaktadır. At, deve gibi hayvanlar zaten o bölgenin gerekleri olan bineklerden oldukları için onlarla ilgileniliyordu. Bunun haricinde özellikle çocukların

⁶¹¹ Bu çerçevede Hz. Peygamber'in "مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ" "*Merhamet etmeyene merhamet edilmez*" hadis'i daha da iyi anlaşılmaktadır. Buhârî, "Edeb", 18.

⁶¹² Canan, a.g.e., s. 196-197.

⁶¹³ Canan, a.g.e., s. 197.

⁶¹⁴ Buhârî, "Cezâü's-Sayd", 7.

gelişimi açısından hayatlarında hayvana yer verilmesi, onların hayvanlarla temaslarının sağlanması gerektiğine işaret eden bazı rivayetler de gelmiştir.⁶¹⁵ Hz. Peygamber'in her şeyden önce bizzat kendisi çocukluğunda, Medîne'de Benû Adıyy İbnu'n-Neccâr kabilesinde, dayılarının yanındaki ikameti esnasında diğer çocuklarla birlikte kuş uçurttuğu bildirilmektedir.⁶¹⁶

Enes'ten gelen bir rivayette ise Enes'in küçük kardeşinin bir kuşu vardı ve bu kuş bir gün ölmüş, Enes'in kardeşi ise bu duruma çok üzülmüştü. Bunun üzerine Hz. Peygamber üzgün gördüğü çocuğu teskin etmek için ona özel bir ilgi göstermiş ve "kuşun ne oldu" diye soru sormuştur.⁶¹⁷ Araplarda yaygın bir gelenek olan güvercin uçurma geleneği hadis kitaplarında "بَابُ اللَّعِبِ بِالْحَمَامِ" "güvercinle oynama" başlıklı bâb ile yerini almıştır. Bu bâb'ı İbn Mâce ve Ebû Dâvûd açmıştır. Burada Hz. Peygamber'in güvercinle oynayan bir kişiyi görmesi üzerine "şeytan, şeytanını takip ediyor" dediği bir rivayet de geçmektedir.⁶¹⁸ Ancak böyle söylenmesinin sebebi hadiste belirtilen güvercinle oynayan kişinin bir çocuk değil yaşça büyük birisi olması ve vaktini boş ve gereksiz bir şeyle geçirmesi dolayısıyla.⁶¹⁹

Şahin tarzı bazı kuşların ve bazı köpek türlerinin eğitilip avda kullanılmaları eskiden beri gelen bir gelenektir. İmam Mâlik (ö. 179/795) "muallem" diye isimlendirilen bu hayvanların tuttukları avların hükmü hakkında bir başlık açmıştır.⁶²⁰ Ancak bu başlık altında merfu bir hadis zikretmeyip bazı sahabe ve ilim ehli kimselerin görüşlerine yer vermiştir.⁶²¹

Böylelikle Hz. Peygamber'in bu tarz hayvanlarla ilgilenmeyi yasaklamadığı ve onlara eza vermemek, aç bırakmamak şartıyla onlarla vakit geçirilmesine olumsuz bir şey söylemediği görülmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu durum çocuklar için daha uygun olup büyük kimselerin vakitlerini heba edercesine bu işlere dalmaları ise kerih bir davranış olarak görülmemekte ve tavsiye edilmemektedir.

⁶¹⁵ Canan, a.g.e., s. 207.

⁶¹⁶ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, **es-Sîretü'n-Nebeviyye mine't-tabakâti'l-kübrâ**, ez-Zehrâ li'l-i'lâmi'l-'Arabî, y.y. 1989, I, s. 116.

⁶¹⁷ Buharî, "Edeb", 81.

⁶¹⁸ İbn Mâce, "Edeb", 44; Ebû Dâvûd, "Edeb", 65.

⁶¹⁹ Bozkurt, **Hadiste Folklor Eğlence**, s. 122.

⁶²⁰ Muvatta, "Sayd", 2.

⁶²¹ Bozkurt, **Hadiste Folklor Eğlence**, s. 123.

3. Satranç

Hadislerde isimi “الشَّطْرُنْج” tarzında geçen bir diğer oyun da satrançtır. Esas yapısı itibariyle zeka oyunu olan satranç şans oyunlarıyla karıştırılmamalıdır. Bu sebeple İslâm alimlerinin bir kısmı satrancı kerih görmekle birlikte büyük bir kısmı ise mübah görmüşlerdir. Bu oyun muhtemelen İran’ın fethinden sonra ortaya çıkmış olup başta Hz. Ali ve Abdullah b. Ömer olmak üzere bazı sahabîler onu bir kumar türü olarak nitelendirmişlerdir. Ancak Hz. Âişe, İbn Abbas, Ebû Mûsâ el-Eş‘arî gibi sahabîlerin mekruh, sahabe ve tabiîn alimlerinden bir kısmının mübah saydıkları ve bazılarının ise nerd, yani tavladan daha kötü gördüğü aktarılmaktadır.⁶²² Satranç zekayı geliştirmek adına çocukların güzel vakit geçirmeleri için kullanılabilir faydalı bir oyundur. Ancak bahse konu edilip kumar vasıtası yapılırsa bu durumda açık bir şekilde haram bir oyun olmuş olur.

4. Gece Sohbetleri

Gece sohbetleri konusunda Kur’ân’da bir âyet zikredilmekte ve bu âyetle o dönemde geceleri toplanılıp sohbet meclisleri kurulduğunu anlamaktayız. Âyet, “قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ” “Çünkü âyetlerim size okunurdu da siz buna karşı büyüklük taslayarak arkanızı döner, geceleyin toplanıp hezeyanlar savururdunuz.”⁶²³ Bu iki âyetle müşrikler, Hz. Peygamberi ve konuşmasını sanki sohbet eden, yani bir bakıma kendilerine efsane okuyan hikayeci biri olarak değerlendirip terk ettikleri için eleştirilmekte ve ayıplanmaktadırlar. Bu da, Hz. Peygamber’in çevresinde ve asrında, önceki milletlerin kıssaları ve geçmişte meydana gelen olayların hikaye edilerek anlatıldığı gece sohbetleri düzenlendiğini gösteriyor. Muhtemelen “samir/akşamcı” kavramının kullanılması bu iş ile özellikle uğraşan ve o konuda uzmanlaşan bazı insanların bulunduğunu, insanların onların etrafında toplandıklarını ya da gecenin bir kısmını böylece sohbet ederek geçirdiklerini ilham etmektedir.⁶²⁴

⁶²² Ali Bardakoğlu, “Kumar”, **DİA**, Ankara 2002, XXVI, s. 366.

⁶²³ Mü’minûn 23/66-67.

⁶²⁴ Derveze, a.g.e., I, s. 94.

“*Atıcılık, at terbiyesi ve eşiyile oynaşma dışında her oyunun batıl olduğunu*”⁶²⁵ ifade eden hadis-i şerife dayanarak bazı fıkıh alimleri diğer oyun ve eğlencelerin haram olduğunu zikretmişlerdir. Fakat sahih hadislere, Hz. Peygamber’in ve sahabe’nin hayatına baktığımızda oyun ve eğlencelerin sadece bu üçüyle sınırlı olmadığını görüyoruz. Bu sebeple hadiste geçen “batıl” sözünü “haram” diye anlamlandırmak yerine “boş, faydasız” şeklinde anlamak daha doğru olacaktır. Günümüzde yaygın olan futbol, basketbol, voleybol, masa tenisi, bilardo gibi oyunları da bu açıdan değerlendirecek olursak bu oyunları da mübah saymamak için hiçbir delil yoktur. Sadece bütün eğlence ve oyunların mübah olabilmesi için dikkat edilmesi gereken bazı şartlar ve sınırlar vardır.⁶²⁶ Bunlar şu şekilde sayılabilir:

1. Oyalanmaya dalmak suretiyle namazı ve yapılması gerekli ibadetleri terk etmemek, ihmal ve ihlal etmemek.
2. Bu oyunları dolaylı olarak veya doğrudan kumara alet etmemek. Örneğin günümüzde bu oyunlar profesyonel bir şekilde icra edilmekte ancak bu oyunlar vasıtasıyla milyonlarca liralık kumar ve bahis işlemleri yapılmaktadır. Bu açıdan bu oyunlara bir düzenleme getirilmesi de gerekmektedir.
3. Oyun sırasında dili kötü sözlerden sakındırmak. Bu özellikle futbol ve basketbol gibi heyecanı ve adrenalinini yüksek olan oyunlarda çokça sergilenen bir durum olabilmektedir.
4. Rakip oyunculara insani ve ahlaki ölçüler içerisinde davranışlar sergilemek gerekmektedir.
5. Giyim-kuşamın dini ölçülere göre olması gerekmektedir.⁶²⁷

İmam Şâtıbî (ö. 790/1388) de eğlence, oyun ve vakti öldüren şeylerin eğer haram içerisinde işlenmiyorsa, ya da bunların işlenmesinden haram bir sonuç ortaya çıkmıyorsa ulema bunları yerip hoş karşılamasa da bunların mübah olduğunu söylemektedir. Ulema, bu anlamda mü’minin bir an bile olsa dünya ya da ahirette kendisine faydası bulunmayan şeylerle uğraşmasını hoş görmemektedir. Bu yönüyle onların zamanı öldürmekten ibaret olan, ne dünyada ne de ahirette bir faydası olmayan oyunları hoş görmemeleri de normaldir.⁶²⁸

Ayrıca Sünnet’te rastlanan ve oyalayıcı oyunlara dahil edilebilecek diğer bazı eğlenceler ise bayram, düğün, sünnet düğünü, karşılama törenleri gibi değişik vesilelerle

⁶²⁵ Tirmizî, “Fedâilü’l-Cihâd”, 11; Nesâî, “Hayl”, 8.

⁶²⁶ Akyüz, a.g.e., IV, s. 381.

⁶²⁷ Akyüz, a.g.e., IV, s. 381.

⁶²⁸ eş-Şâtıbî, İbrâhim b. Mûsâ, **el-Muvâfakât**, Dâru’l-Ma’rife, Beyrût ty., I, ss. 129-130.

yapılan eğlence şenlikleridir. Bu eğlenceler için belli sınırlar ve kurallar korunduğunda yapılmasında herhangi bir sakınca görülmemiş, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu tarz eğlencelerin yapılmasına karşı bir uyarı ve telkinde bulunmamıştır.⁶²⁹ Şimdi lehvin bir diğer çeşidi olup dinen kesinlikle yasaklanan, yapılması halinde hem toplum hem de fertler için yıkıcı zararları olan lehv türlerinden bir ikisini zararlı oyunlar başlığı altında ele alacağız.

C. ZARARLI OYUNLAR

Bu oyunlar dinen de yasaklanmış bulunan kumar ve üzerlerine bahis oynanan oyunlardır. Bunlara doğrudan yasaklanmış olan bir husus bulaşmıştır veya bulaşma ihtimali vardır. Güvercinle ilgili görüldüğü gibi normalde mübah olan bir şey büyük insanların vakitlerini aşırı bir şekilde zayi etmelerine sebep olacak tarzda kullanıldığında zararlı hale gelebilmektedir. Yasaklanmış veya bu çerçeveye dahil edilebilecek oyunlardan hem çocukların hem de büyüklerin korunması ve uzak durmaları gerekmektedir. Nitekim bu hususlarda eğer çocuklar bu oyunlardan alıkonmaz ise sorumluluk öncelikle anne babaya aittir.⁶³⁰ İşte bu yönüyle aslında “lehv”i tam olarak içeren oyunlar bunlardır diyebiliriz. Çünkü bu oyunlar hem vaktin boşa geçmesine sebep oluyor, hem de kişiye herhangi bir fayda sağlamamakla birlikte büyük zararlar verebiliyor. Bu bölümde kısaca bu oyunlardan kumar ve tavlaya temas edeceğiz.

1. Kumar

Türkçe’ye Arapça’daki “القمار” kelimesinden geçen kumar “şans ve becerinin birlikte ya da tek başına olduğu veya söz konusu olduğu bir olay ya da yarışmanın, belirsiz bir olayın sonucu üzerine bahse tutuşma ve bu yolla bir kazanç elde etme” için kullanılmaktadır. Kumarın türü ve şekli toplumlara göre değişiklik göstermektedir. Ancak ortak özelliği olan haksız kazanç, mal ve zaman israfı, irade zaafiyeti ve toplumsal çözülme gibi bir takım olumsuzluklara yol açtığı için dinler ve temel ahlak öğretileri tarafından yasaklanmış ve kınanmıştır.⁶³¹ İslâm dininin temel yasaklarından biri de kumar yasağı olup İslâm toplum ve

⁶²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Buhârî, “İydeyn”, 16; Ebû Dâvûd, “Cihad”, 54.

⁶³⁰ Canan, a.g.e., s. 263.

⁶³¹ Ali Bardakoğlu, “Kumar”, **DİA**, a.g.md., s. 364.

kültürü tarafından tarihin hiçbir döneminde hoş görülmemiş, aileyi yıkıp topluma zarar vermesi dolayısıyla kendisinden kaçınılması gerektiği sürekli olarak vurgulanmıştır.

İslâm dininde inanç ve ibadet esaslarının yanında bireyin beşerî ilişkilerinin ve sosyal hayatının belli ölçüler ve düzen içinde olması kötü şeylerden korunması da önemlidir. Bunu temin etmek için Kur'ân'da ve hadislerde davranışlarda hakim olması gereken esas hukuk ilkelerine ve ahlaki değerlere sıkça atıfta bulunulmuş, kötü davranışlar bazı örneklerle yasaklanmıştır. Bu amaca yönelik getirilen düzenlemenin dini naslar kadar insanlığın ortak sağduyusuna ve kolektif şuuruna uzanan kökleri vardır. Kazançta karşılıklı rızanın temel alınması, kötü alışkanlıkların kınanması ve irade eğitime ağırlık verilmesi, haksız yollarla kazanç sağlamanın ve zamanı israf etmenin, bunun uygulama örneklerinden en önemlisi olarak da kumarın yasaklanması böyledir.⁶³²

İslâm kumarı yasaklarken belli bir türünü kastetmeyip anlam ve sonucunu esas almıştır. Hangi vasıtalar ve şekillerle oynanırsa oynansın önceden belli olmayan ve sonucunda, biri veya birkaçı kâr ya da zarar ederse kumar oynanmış demektir. Kumar “*Ey iman edenler! (aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?*”⁶³³ âyetiyle hem haram kılınmakta hem de bu hükmün hikmetleri sıralanmaktadır. Bu açıdan piyango, spor toto, ortak bahis gibi tertip ve oyunlar da kumar olup onun bütün unsurlarını içermektedir. Bu anlamda spor geneline de bu ölçüler çerçevesinde yaklaşmalı, onu toplulukları uyutup yozlaştıran, kumara dönüşen haliyle tasvip etmeyip kişinin bedeni ve zihni gelişimine katkıda bulunacak şekliyle onaylamak en uygun yöntemdir.⁶³⁴

2. Tavla

Zar ile oynanması ve oyun esnasında zeka kullanılmakla birlikte daha çok şansa yönelik olmasından dolayı tavlayı zararlı oyunlar kategorisinde zikretmek istedik. Şans ile oynanması hasebiyle de genellikle oynanan oyunlarda ortaya -örneğin kahvelerde içilen çayın parasını ödemek gibi- ufak da olsa bahisler konulmaktadır. Hadislerde ismi daha çok

⁶³² Bardakoğlu, a.g.md., s. 364.

⁶³³ Mâide 5/90-91.

⁶³⁴ Akyüz, a.g.e., IV, s. 381.

Farsçadan alınmış “التُّرْدُ” diye geçen tavla için hadis kitaplarında “بَابُ اللَّعِبِ بِالتُّرْدِ” gibi bab başlıkları açılmıştır.⁶³⁵ Cahiliye devrinden itibaren Arapların oynadıkları bir oyun olan tavla⁶³⁶ hakkında Hz. Peygamber bir hadisinde tavla oynayan kişinin Allah’a isyan etmiş olacağını bildirmektedir.⁶³⁷ Bir başka rivayette ise tavla oynayanın elinin domuz kanına sürülmüş gibi kirleneceği zikredilmektedir.⁶³⁸ Nâfi’nin naklettiği bir rivayete göre ise İbn Ömer aile fertlerinden tavla oynayan birini yakalarsa oynayanı döver, oyun aletini ise kırardı.⁶³⁹

Zararlı olan “lehv ve la’ib” kısmında ele aldığımız oyun’u Ahmet Rıfat eserinde dünyanın her tarafında kendi halinden bıkmış işsiz güçsüzlerin ve sıkıntıya girmek istemeyen, emel ve arzusu kesilmiş olan tembellerin sürdürmekte oldukları boşuna yapılan eğlence ve yorgunluklar diye tanımlamıştır. Faydalı oyun elbette zararlı olandan ayrılmalıdır. Nitekim eski Yunanlılar’ın yarışma, vuruşma oyunları, eski İngilizler’in yumruk oyunları, Arapların kalkan-kılıç ve mızrak oyunları, Osmanlılar’ın güreş ve cirit oyunları idman, sürat ve cesaret getiren şeyler olması dolayısıyla faydalıydı. Ancak daha sonra bunların yerine daha çok rağbet bulan dama, tavla, domine, iskambil gibi değersiz ve kumar amaçlı oynanan oyunlar gelmiştir. Bunlar ömrü tüketen şeylerdir ve zararları olduğu gibi hiçbir yararları yoktur. Belki çocukların esir almaca, kaydırak, top oyunları ders ve sanatlarına zarar gelmemek şartıyla daha faydalı olmaktadır.⁶⁴⁰

III. İSLAM HUKUKUNDA OYUN VE EĞLENCE

Bu bölümde oyun eğlencenin kısımları olan spor ve spor oyunları ile eğlence, ayrıca Hz. Peygamber döneminde oynanan birtakım oyunlardan olan binicilik, atıcılık, güreş, yüzme gibi oyun eğlenceden, herhangi bir gaye hedeflemeyen, oyalayıcı olan oyun eğlenceden ve zararlı olan oyunlardan tekrara bahis olmaması açısından bahsedilmeyecektir. Çünkü bunlar Hz. Peygamber’in sünnetinde oyun eğlence kısmında hadisleri ile birlikte verilmeye çalışıldı.⁶⁴¹ Sözü edilen bölümde incelenmeyen ancak eğlence kapsamında kısa da olsa ele

⁶³⁵ Ebû Dâvûd, “Edeb” 56; Muvatta, “Rüya”, 7.

⁶³⁶ Bozkurt, **Hadiste Folklor Eğlence**, s. 130.

⁶³⁷ Muvatta “Rüya”, 6; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 56; İbn Mâce, “Edeb”, 43.

⁶³⁸ Müslim, “Şi’r”, 10; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 56; İbn Mâce, “Edeb”, 43.

⁶³⁹ Muvatta, “Rüya”, 7.

⁶⁴⁰ Ahmet Rıfat, **Tasvîr-i Ahlâk Ahlâk Sözlüğü**, Kervan Kitapçılık, y.y., ty., s. 206.

⁶⁴¹ Bkz. “Hz. Peygamberin Sünnetinde Oyun ve Eğlence başlığı”, s. 104.

alınması gereken düğün eğlencesinden ve genel hatlarıyla satranç, tavla, nerd gibi bazı oyunların ve kumarın hükümleri hakkında bilgi verilecektir.

A. DÜĞÜN EĞLENCESİ

Hz. Peygamber (s.a.v.) uygulamaları ve sözleriyle evliliği teşvik etmiş, nikahın gizli tutulmayıp duyurulmasını, def gibi çalgı aletleri kullanılarak şarkılar söylenilmesini ve bu şekilde kutlanılmasını tavsiye etmiştir. Bununla ilgili “*nikahı mescidlerde kıyın, herkese duyurun ve defle kutlayın*”⁶⁴² hadis-i şerifi bize örnek olmaktadır. Bir diğer olay ise Hz. Âişe (r.a.) Ensardan bir yakınının düğününü yaparken Hz. Peygamber eve gelir ve: “*Gelini, güveyi evine gönderdiniz mi? deyince oradakiler evet derler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) gelinle beraber def çalıp şarkılar söyleyecek cariyeler de gönderdiniz mi? deyince Hz. Âişe, hayır der. Peygamberimiz, ensarın pek çok gazelleri vardır, onlar eğlenceyi de çok severler. Keşke;*

Size geldik, size geldik

Size selam, bize selam

Olmasaydı kızıl altınlar

Görünmezdi alınlar

Olmasaydı siyah buğdaylar

Semirmezdi vücudlar

diye şarkı söyleyecek birini gönderseydiniz”⁶⁴³ diyerek düğünde bulunması gereken eğlencenin eksikliğine dikkat çekmiştir.⁶⁴⁴ Ayrıca hadisin Buhârî’deki metninde direk olarak “*يا عَائِشَةُ مَا كَانَ مَعَكُمْ لَهُوَ فَإِنَّ الْأَنْصَارَ يُعْجِبُهُمُ اللَّهُو*” ifadesi içerisinde eğlence anlamında “lehv” kelimesi geçmiştir.⁶⁴⁵

Enes b. Malik’in (ö. 93/712) aktardığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bir düğünden dönmekte olan kadın ve çocukları görünce ayağa kalkar ve onlara kıymet vererek şöyle der:

⁶⁴² İbn Mâce, “Nikâh”, 20.

⁶⁴³ Buhârî, “Nikâh”, 63; İbn Mâce, “Nikâh”, 21.

⁶⁴⁴ Köten, a.g.e., IV, s. 415.

⁶⁴⁵ Buhârî, “Nikâh”, 63.

“...*Vallahi siz bana, insanların en sevimlisisiniz.*”⁶⁴⁶ Yine Hz. Enes bir başka rivayette Rasûlullâh’ın Medine’nin bir yerinde def çalıp şarkı söyleyen bir grup genç kıza rastladığında onlar şarkılarında: “*Biz Neccaroğulları kızlarıyız, ne güzel komşumuzdur Muhammed*” deyince Allah Rasûlü de “...*Allah biliyor ki, ben de sizi çok seviyorum*” der.⁶⁴⁷

Bu hadislerle açık bir biçimde görülmektedir ki Hz. Peygamber, nikâhın düğünle kutlanmasını, insanların, özellikle kadınlar ve genç kızların çalgı ve şarkılarla eğlenmesini istiyor, bazen böyle yapmadıklarında ise onları uyarıyordu. O, beşer bir Peygamber olarak biliyordu ki insanlar eğlenmek, dinlenmek suretiyle birtakım ihtiyaçlarını gidermezlerse ibadet, çalışma, tefekkür gibi ciddi vazifeleri yerine getirme hususunda zorlanırlardı. Düğün, eğlence ve benzeri kutlamalar günlük hayatı kolaylaştıran, rahatlatan bir çeşni olduğundan, zaman zaman buna izin veriyor, karşı çıkanları⁶⁴⁸ ise uyarıyordu.⁶⁴⁹

Son zamanlarda ülkemizde, davul çalarak düğün yapmayı İslâm ilkelerine aykırı bulan bazı kesimler, olayın sevinç ve eğlence boyutunu ihmal etmiş ve düğünü nutuklu, vaazlı geçen oldukça sıkıcı bir tören havasına dönüştürmüşlerdir. Bu yaklaşım, dinî anlamda olmasa dahi geleneksel anlamda bir bid’at görünümündedir. Düğün gülüp eğlenmek, güzelce vakit geçirmektir. Bu atasözünde de güzelce ifade edilmiştir: “Düğüne giden oynamaya, ölüye giden ağlamaya.” Burada yapılması gereken geleneğe tamamıyla karşı çıkmak yerine, mevcutsa aşırılık ve sapmaları düzeltmeye çalışmak daha doğru ve uygun olanıdır.⁶⁵⁰

B. EĞLENCE TÜRLERİ HAKKINDAKİ HÜKÜMLER

1. Kumar

İslâm birçok oyun ve eğlence türünü helâl, ancak bunun yanında kumar bulaşma ihtimali olan her türlü oyunu da haram kılmıştır.⁶⁵¹ Kumar olan her türden oyunun ittifakla haram olduğu konusunda alimlerin görüş birliği vardır.⁶⁵² Birisinin kâr edip diğerinin zarar

⁶⁴⁶ Buhârî, “Nikâh”, 75.

⁶⁴⁷ İbn Mâce, “Nikâh”, 21.

⁶⁴⁸ Buhârî, “İdeyn”, 2.

⁶⁴⁹ Köten, a.g.e., IV, s. 417.

⁶⁵⁰ Hayreddin Karaman v.dğr., **İlmihal**, İSAM, İstanbul 1999, II, s. 140.

⁶⁵¹ Karaman v.dğr., **İlmihal**, II, s. 121.

⁶⁵² eş-Şirbînî, Hatîb, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî, **Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-Minhâc**, Dârü’l-Fikr, Beyrût ty., IV, s. 428.

etmesi demek olan kumar Yüce Allah'ın hitabıyla kaçınılması emredilen şeylerden biridir.⁶⁵³ Kumar oynamayı alışkanlık haline getiren kişinin adalet sıfatı kalkar ve İslâm mahkemesinde şehadeti kabul edilmez. Bir kişi kendi malını ortaya koyup galip gelirse malını alır, arkadaşı galip gelirse o bu malı alır, diye şart koşarsa bu akit geçerli olmaz. Çünkü o savaş aletlerinden değildir. Böyle bir şeyde bedelin verilmesi de caiz olmaz. Bundan dolayı şahadet de reddedilmez. Çünkü böyle bir durum kumara girmemektedir.⁶⁵⁴

Kumarın olmadığı, yani taraflardan ikisinin veya birisinin koyduğu belirli bir bedel bulunmayan oyunların ise, kimisi haram, kimisi mübahtır. Bununla birlikte faydası olmayan her bir oyun ve eğlencenin kerahetten uzak kalmayacağı bilinmelidir. Çünkü bu gibi oyunlarda vakit boşa harcanır. Bu türden oyunlar Allah'ı zikretmekten, namazdan ve faydalı olan şeylerden uzak kalmaya sebep olmaktadır.⁶⁵⁵

Gerek Kur'ân ve gerekse hadislerde kumar ilke olarak yasaklanmış, nelerin kumar olduğu tek tek ifade edilmeyerek kumar yasağı belli başlı birkaç misal üzerinden gösterilmiştir. Doğal olarak kumarın sadece adı geçen çeşitlerinin olduğu sonucu çıkarılamaz. İslâm kumarı yasaklarken, bunların belli çeşitlerini değil, götürdüğü neticeyi temel almıştır. Bu açıdan, Müslümanların Kur'ân ve Sünnet'te ilke olarak geçen "kumar yasağını" her devir ve dönemde kendi şart ve toplumlarına göre tekrar ele almaları ve yorumlamaları gerekir. Bunun için de hem dinî metinlerini, emir ve yasakların ortam ve amacının iyi bilinmesi, hem de içinde yaşanılan toplumda salgın bir hastalığa dönüşen kötü alışkanlıkların ve sebep olduğu sonuçların sürekli olarak takip edilmesi gerekir.⁶⁵⁶

2. Tavla

Tavla hususunda haram olan konu zar ile tavla oynama olup bundan dolayı şahadet reddedilmektedir. Hanefî alimler bunun delilini –hükümün delili zannî olduğundan dolayı istilahlara uygun olarak- tahrimen mekruh kabul etmişlerdir. Vehbe Zuhaylî, dört mezheb imamının ittifakıyla tavla oyununu tekrarlayan kişinin şahadetinin ister kumar amaçlı ister

⁶⁵³ “يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ” *“Ey İman edenler! Akıl örten içki ve benzeri şeyler, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.”* Mâide 5/90.

⁶⁵⁴ Vehbe Zuhaylî, **İslâm Fıkhi Ansiklopedisi**, çev. Ahmet Efe v.dğr., Feza Yayıncılık, İstanbul 1990, IV, s. 375.

⁶⁵⁵ Zuhaylî, **İslâm Fıkhi Ansiklopedisi**, IV, s. 375.

⁶⁵⁶ Karaman v. dğr., **İlmihal**, II, s. 122.

kumarsız oynansın kabul olunmayacağını bildirmektedir. Yine ondörtlü diye bilinen bir başka oyunun da zar ile oynandığını ve bunu oynamanın da haram olduğunu bildirmektedir. Belirtilen oyun oynanırken zar kullanılması sebebiyle fal oklarına ve tavlaya benzemektedir.⁶⁵⁷

Rivayetler incelendiğinde nerd oyununun günümüz tavlasına benzediği tahmin edilmekle birlikte bu hususta net bir şey söyleyebilmek mümkün değildir. Ancak, gerek kumara bulaştırılmadığı, gerek Allah'a gerek aile ve topluma karşı görevler aksatılmadığı, o sırada daha önemli ve elzem bir şey ihmal edilmediği sürece tavla oynanmasında dinen bir sakınca olmadığını söylemenin mümkün olduğu ifade edilmektedir.⁶⁵⁸

3. Satranç

Şafîilerin dışında kalan cumhura göre satranç da haramdır. Bu oyun hakkında şafîiler satranç oynamanın mekruh olduğunu söylemektedirler. Çünkü din konusunda kendisinden yararlanılan bir oyun olmayan satrancı oynamayı gerektiren bir durumun da olmadığını belirtmektedirler.⁶⁵⁹ Bu sebeple terk edilmesinin evla, ancak haram olmadığını ifade etmektedirler. Ancak satrançta da her iki taraftan veya taraflardan birisinin koyduğu bir bedel bulunup da yenenin yenilenden bir şey alması söz konusu olursa bu durumda belirtildiği gibi haram olmaktadır.⁶⁶⁰ Şâfiî, kavramayı keskinleştirmesi, muhakemeyi güçlendirmesi, savaş taktiklerine ve hilelerine alıştırması yönüyle eğitici olduğunu ve bu yönüyle atıcılık ve biniciliğe benzediğini ileri sürmüş ve bundan dolayı satranç oynamaya ruhsat vermiştir.⁶⁶¹ Şâfiî fakih Nevevî, satrancın haram değil mekruh olduğunu ifade etmiştir. İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel, satrancın haram olduğunu söylemişlerdir. Mâlik ayrıca, satrancın nereden daha kötü olduğunu ve daha oyalayıcı olduğunu da zikretmiştir.⁶⁶²

Hanefî alimler genellikle nerd yani tavla ile satrancı bir tutmuşlar, ve kumar veya hiç değilse faydasız oyun olduklarını öne sürerek nerd ve satranç oynamanın mekruh olduğunu söylemişlerdir. Hanefî kaynaklardaki mekruh ifadesinin haram anlamında kullanılabileceği

⁶⁵⁷ Zuhaylî, **İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi**, IV, s. 375.

⁶⁵⁸ Karaman v.dğr., **İlmihal**, II, s. 120.

⁶⁵⁹ eş-Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, **el-Üm**, Dârü'l-Ma'rife, Beyrût 1393, VI, s. 208.

⁶⁶⁰ Zuhaylî, **İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi**, IV, s. 376.

⁶⁶¹ Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, **Bedâ'i'u's-sanâ'i fî tertibi's-serâ'i'**, Dârü'l-Kütüb'i'l-'Arabî, Beyrût 1974, V, s. 127.

⁶⁶² Karaman v.dğr., **İlmihal**, II, s. 120.

düşünülse de Hanefîler'in nerd ve satrancı kumar veya oyun olma gerekçesiyle haram saymaları pek yerinde görülemez. Çünkü Hz. Peygamber'in oyunla ilgili yasağı bu derece genişletilirse, günümüzde mubah olduğunda şüphe duyulmayan birçok oyunun da bu gerekçeyle haram sayılması gerekecektir. Diğer yandan nerd ve satrancın, kumar olma ihtimalinden hareketle haram sayılması da pek isabetli görülmemektedir. Zira kumarın sınırları ve ölçüleri bellidir. Eğer haram kılınma sebebi "kumara vesile olma ihtimali" olursa, bu durumdan yola çıkarak daha birçok oyunun haram kılınması söz konusu olacaktır. Bu sebeple, çoğunluk Hanefî kaynaklarda ifade edildiği gibi, tavla ve satrancın kumara vesile kılınmama şartıyla haram olmadığı, ancak zamanı boşa geçirme gibi açılardan hareketle mekruh olduğu söylenebilir.⁶⁶³

Şâfî, oyun oynamaya düşkün kimselerin şahitliklerinden bahsederken hakkında daha fazla ve şiddetli tenkit içeren haberler bulunduğu gerekçesiyle mekruh olduğunu ve diğer oyun türlerinden biraz fazla çirkin görüldüğünü belirtmektedir. Şâfî satranç oynamaya sıcak bakmadıklarına ancak bunun nerdden daha hafif olduğunu zikrettikten sonra, "oyun dindar ve ağır başlı kimselerin sanatı değildir" diyerek insanların oynadıkları bütün oyunların mekruh olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶⁴

IV. TASAVVUFTA OYUN VE EĞLENCE

Tasavvufta oyun eğlence deyince tasavvufa bu alanda en çok gelen eleştirilerden biri olan ve bir bakıma "lehv" in bir türü sayılan musiki-raks ve bunların dinî ayinlerde kullanılmasından, bununla ilgili tasavvuf ilim ehlinin birtakım görüşlerinden söz etmeye çalışılacaktır. Ayrıca oyun ve eğlencenin bir bakıma sebebi sayılan dünya, dünya sevgisi ve bundan uzaklaşmayı, böylelikle Allah'a yakınlaşmayı sağlayan zühd hayatından da bahsedilecektir.

⁶⁶³ Karaman v.dğr., **İlmihal**, II, s. 119.

⁶⁶⁴ eş-Şâfî, a.g.e., VI, s. 208.

A. SEMÂ VE RAKS

Sözlükte “işitmek, duymak, dinlemek, kulak vermek, işitilen söz, güzel ses, iyi şöhret” gibi anlamlara gelen semâ kelimesi genel olarak “şarkı, nağme, musiki, raks” manaları için kullanılmaktadır.⁶⁶⁵ Tasavvufta ise sema şu şekilde tanımlanmaktadır:

1. İlahi ve dinî musikiyi dinleme.
2. Makam ve nağme ile okunan dinî metinleri dinleme.
3. Raksetme, devran etme, dinlenen dinî musikinin tesiriyle coşup dönme.⁶⁶⁶

Ayrıca dinleyene, söyleyene, maksada ve güfteye göre semâ'nın birçok çeşidinden bahsedilmektedir. Genel olarak sûfilere göre semâ Hak'tan gelen ve insanları Hakk'a davet eden bir mesajdır. Onu iyi niyetle dinleyen kimse maksada ulaşır. Musiki heyeti eşliğinde belli bir düzen içerisinde gerçekleştirilen Mevlevî ayinine semâ, bu ayine katılan dervişlere semâzen, ayinin tertip edildiği yere ise semâhâne denmektedir.⁶⁶⁷

Sözlükte dans anlamına gelen raks ise tasavvuf literatüründe topluca zikir yapıp ilahiler okunurken halka oluşturan dervişlerin otururken veya ayaktaiken yaptıkları ritmik hareketlere denmektedir.⁶⁶⁸

Bazı İslâm alimleri bilindiği gibi sema ve raksı lehviyyattan saymışlar ve bu konuda sûfilere yönelik ciddi eleştiri ve uyarılarda bulunmuşlardır. Ancak sûfilere bu konudaki görüş ve düşüncelerini anlamak, yapılan eleştirileri değerlendirmek bakımından önemli olacaktır. İlk dönem sûfilere genel olarak semaya olumlu bakmışlardır.⁶⁶⁹ Bunun yanında olumsuz olarak gören sûfiler de mevcuttur. Süleyman Ateş, İmam Şâfi'nin (ö. 204/820) Âdâbu'l-Kadâ isimli eserinde “şarkı, mekruh bir eğlencedir, bâtıla benzer. Çok şarkı söyleyen sefihtir, şâhidliği kabul edilmez” dediğini aktarıyor.⁶⁷⁰ Hakîm et-Tirmizî'ye (ö. 320/932) göre ise nefsi tahrik edip hevâyı da galeyana getiren birçok faktör olup bunların en önemlilerinden birisi de müziktir. O, müzikle bağlantılı olarak hangi sebeple kullanılırsa kullanılsın müzik aletleriyle meşgul olmanın haram olduğu kanaatindedir. Müzikle birlikte şiiri de hoş karşılamayan

⁶⁶⁵ Semih Ceyhan, “Semâ”, **DİA**, İstanbul 2009, XXXVI, s. 455.

⁶⁶⁶ Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s. 422.

⁶⁶⁷ Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s. 422.

⁶⁶⁸ Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s. 390.

⁶⁶⁹ Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, ss. 243-278.

⁶⁷⁰ Ateş, **Kur'ân Ansiklopedisi**, Kur'ân Araştırmaları Müessesesi, İstanbul ty., XIX, s. 5.

Tirmizî'nin bu yaklaşımında hadislerde yer alan bir takım olumsuz ifadelerin etkisi olduğu düşünülmektedir.⁶⁷¹

Sema hakkında Kuşeyrî, güzel bestelerle ve tat verici nağmelerle söylenen şiirleri dinlemenin normal şartlarda mübah olduğunu, bunun için dinleyicinin onun haram bir şey içermemesini kesin olarak bilmesinin gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca, onu dinen haram edilmiş bir biçimde dinlememek ve dinlediği şeyle kötü arzularına gidip onlara kapılmaması gerektiğini de vurgulamıştır. Hakîm Tirmizî'den farklı olarak Kuşeyrî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzurunda şiir okunduğunu, kendisinin bunları dinlediğini ve şiir okuyanlara olumsuz bir tavır sergilemediğini söyleyerek şiir okuma ve dinleme konusunda bir sorun olmadığını düşünmektedir. Buradan yola çıkarak güzel ve hoş olan bestesiz şiirleri dinlemek caiz olduğu gibi onların bestelenerek nağme ile söylenmesinin de hükmü değiştirmeyeceğini söylemektedir. Ayrıca, dinlenen şey dinleyenin taatlere rağbetini artırıp onu Allah Teâla'nın salih kulları için hazırladığı manevi dereceleri düşünmeye götürüyor, hatalardan çekinmeye sevk ediyor ve o anda kalbine feyiz ve güzel duygular gelmesine sebep oluyorsa onu dinlemenin dinen sevap ve tercih edilen bir şey olduğunu da ifade etmektedir.⁶⁷²

Hendek Gazvesi'ne hazırlık esnasında ensar hem hendek kazıyor, hem de şöyle söylüyorlardı:

“نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدًا عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِينَا أَبَدًا” “Biz o kimseleriz ki biat ettik Muhammed'e, Cihad etmek için hayatta kaldığımız sürece.” Hz. Peygamber de kendilerine şu şekilde cevap veriyordu:

“اللَّهُمَّ لَا عَيْشَ إِلَّا عَيْشُ الْأَخِرَةِ فَأَكْرَمِ الْأَنْصَارَ وَالْمُهَاجِرَةَ” “Allah'ım, asıl yaşanacak yerdir ahiret, sen onu ensar ver muhacire ikram et.”⁶⁷³ Hz. Peygamber'in bu sözleri şiir vezninde söylenmemiştir ancak şiirimsi bir şekilde söylenmiştir.⁶⁷⁴ Bu da O'nun şiire ve bu tarz ifade tarzlarına karşı olmadığını göstergelerinden birisidir. Şimdi de sema'dan sonra sema için önemli bir unsur olan ve sema ayinlerinde kullanılan musîkî'den bahsedilecektir.

⁶⁷¹ Salih Çift, **Hakîm Tirmizî ve Tasavvuf Anlayışı**, İstanbul 2008, ss. 305-306.

⁶⁷² el-Kuşeyrî, **er-Risâletü'l-kuşeyriyye**, tah. Abdu'l-Halîm Mahmûd-Mahmûd b. eş-Şerîf, Dârü'l-Kütübi'l-Hadîsiyye, y.y., ty., II, s. 637.

⁶⁷³ Buhârî, “Cihad”, 33; Müslim, “Cihad”, 126; İbn Mâce, “Mesâcid”, 3.

⁶⁷⁴ el-Kuşeyrî, **er-Risâle**, II, s. 638.

B. MUSİKÎ

Müziğin ruh üzerinde çok fazla bir etkisi vardır. Öyle ses vardır ki sevindirir, öyle de ses var ki dinleyeni hüzünlendirir, uyku getirir, bazı sesler de dinleyeni güldürür. Kimi sesler ise elleri, ayakları, başı harekete geçirir. Bunu yapan şiirdeki sözlerin anlamı değil, o sözleri canlandıran müzik olup tabii ki anlam da pekiştiğinde daha da etkili olabilmektedir.⁶⁷⁵

Musiki konusunda da islâm alimlerinin farklı görüşleri olduğu gibi sufilerin de çeşitli değerlendirmeleri olmuştur. Ayrıca seleften ve önde gelen bazı zatlardan besteyle söylenen beyitleri dinleyenler olmuştur. Bunu mübah görenlerden biri Mâlik b. Enes'tir (ö. 179/795). Hicazlıların hepsi nağme ve terennümle söz söylemeyi mübah görmüş olup deve ve katırlarını sürerlerken de kaside ve şiir söyleme konusunda bir beis görmemişlerdir. Rivayet edildiğine göre İbn Cüreyc⁶⁷⁶ (ö. 150/767), nağmeli söylenen bir kaside ve şiir dinlediği zaman raks ediyordu. Kendisine “sen iyiliğin ve kötülüğünle kıyamet günü hesap vermek için getirildiğin zaman, bu yaptığın semâ tartının hangi tarafına konulacak?” diye sorulduğunda o cevaben “ne iyiliklerin tarafına ne de kötülüklerin tarafına konulur” diyerek bunun mübah bir şey olduğunu anlatmak istemiştir.⁶⁷⁷

Hz. Peygamber'in neşide gibi söylenen şarkılara bir şey demediği de gelen bazı rivayetlerden anlaşılmaktadır. Bununla ilgili Buhârî'de yer alan bir rivayet şöyledir: “*Bir sefer esnasında Enceşe kadınlara, Berâ b. Mâlik ise erkeklere türkü söyleyip böylece develeri şevke getirirdi. Enceşe'nin sesi güzeldi. Türkü söylediği zaman develer hızlanırdı. Hz. Peygamber zevcelerinin yanına gelip Enceşe'nin söylediği türkü ile develeri koşturduğunu görünce ona: Enceşe, yavaş ol, camları kırarsın!*” dedi.⁶⁷⁸ Hz. Peygamber latife amacıyla söylediği “camları kırarsın” sözüyle Enceşe'nin güzel sesiyle develeri coşturup koşturmakla narin yapılı hanımların rahatsız olacağını, o narin hanımların rahatsız olmaması için develerin biraz daha yavaş sürülmesini anlatmak istemiştir.⁶⁷⁹

⁶⁷⁵ Ateş, **Kur'ân Ansiklopedisi**, s. 17.

⁶⁷⁶ Tabii'nden olan İbn Cüreyc tefsir, hadis ve fıkıh alimi olarak bilinmektedir. İslam tarihinde kitap yazan ilk müellif olduğu söylenen İbn Cüreyc'in tefsirde ise “*Tefsîru İbn Cüreyc*” isimli eseri mevcut olup bu eser günümüze ulaşmamıştır. Ancak daha sonra yazılan tefsir kaynaklarından olan Taberî'nin *Câmi 'u'l-beyân*'ı, Beğavî'nin *Me'âlimü't-tenzîl*'i, Kurtubî'nin *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*'ı, İbn Hayyân'ın *el-Bahrü'l-muhî't*'i, İbn Kesîr'in *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*'i gibi tefsir eserlerinde bu eserdeki rivayet ve görüşler nakledilerek kullanılmıştır. Hasan Ali Abdülganî, bunlardan isnadı İbn Cüreyc'de sona eren rivayetleri Kur'ân'daki sure sıralamasına göre tertip etmiş ve *Tefsîru İbn Cüreyc* ismiyle yayımlamıştır. İsmail Cerrahoğlu, “İbn Cüreyc”, **DİA**, İstanbul 1999, XIX, ss. 404-406.

⁶⁷⁷ el-Kuşeyrî, **er-Risâle**, II, s. 638.

⁶⁷⁸ Buhârî, “Edeb”, 95.

⁶⁷⁹ Ateş, **Kur'ân Ansiklopedisi**, XIX, s. 19.

Cevaz sınırlarını aşmaması kaydıyla insanın ihtiyaç duyduğu oyun ve eğlenceye İslâm'da izin verilmiştir. Nitekim böylelikle insanlar çalışma, ibadet, aile hayatı gibi temel vazifelerini daha ciddi ve özenli şekilde yürütebilme imkanı yakalamaktadırlar. Bu hususla alakalı Gazzâlî şöyle demektedir: “Oyun ve eğlence kalbi ferahlatmak için mübah kılınmıştır. Dinlenen ve neşelenen kalpte ticaret gibi dünyevî işlerle veya namaz ve tilavet gibi ahiret işleriyle ciddî bir şekilde meşgul olma arzusu uyanır. Ciddî işlerle fazla meşgul olma yanında az miktarda eğlence olursa, bu hoş görülür. Mesela, yanakta bir iki siyah ben (hâl)in bulunması yanağa güzellik verir, fakat benler çok olursa, yüzü çirkinleştirir. Azı güzel olan her şeyin çoğu da güzel olmaz. Bunun gibi azı mübah olan her şeyin çoğu da mübah olmaz. Mesela, ekmek yemek mübahdır, fakat tıka basa karnı ekmekle doldurmak haramdır. Mübah olan musikî (ve eğlence) bu bakımdan diğer mübahlar gibidir. Bu anlamda satranç oynamak da kendisinden lezzet alma ve eğlence açısından caiz olup ancak bunu daimi hale getirip sürekli bir şekilde onunla iştiğal etmek şiddetli bir şekilde hoş görülmemiştir.”⁶⁸⁰ Günümüzde bu durumun önemi daha da çok anlaşılmıştır. Devlet hayatında, fabrikalarda, imalathanelerde ve işyerlerinde oyun, eğlence, musikî, tatil, gezi ve spor gibi hususlara büyük önem verilmekte, bu şekilde zihnen ve bedenen çalışanların iş gücü arttırılmaktadır.⁶⁸¹

Hız. Peygamber'in ve sahabîlerin devrinde develerin peşinden hidâ yapmak (türkü söylemek) Arapların geleneğiydi. Hidâ, bizim türkü olarak adlandırdığımız şiirleri güzel ses ve belirli melodi tonlarıyla okumak demektir. Bunu hiçbir sahabî inkar etmeyip aksine bazen develeri hızlandırmak, bazen de yalnızlık ve üzüntülerini gidermek için hidâ yapılmasını istemişlerdir. Mübah olan şiir okuma, zevk veren güzel ses ve ölçülü melodilerle söylendiğinden dolayı haram olmaz.⁶⁸² Bu hususta bir başka rivayette Câbir İbn Semure (r.a.) şöyle demektedir: “Allah'ın elçisi (s.a.v.) yanında yüz kereden fazla oturdum. Sahabîleri şiir okurlar, cahiliyye devrine ait olayları konuşurlardı. Kendisi bir şey söylemez susardı, bazen de tebessüm ederdi.”⁶⁸³

Sema ve musikî'den sonra dünya hayatının tasavvuftaki algısından, dünya hayatıyla birlikte zühd hayatının önemine ve bu bağlamda oyun eğlence kapmasına girecek şeyleri terk etme hususuna kısaca değinilecektir. Konunun kapsamı esasında çok geniş olup dünya sevgisi

⁶⁸⁰ el-Gazzâlî, a.g.e., II, s. 281.

⁶⁸¹ Süleyman Uludağ, **İslâm Açısından Musikî ve Semâ**, Uludağ Yayınları, Bursa 1992, s. 140.

⁶⁸² Ateş, **Kur'ân Ansiklopedisi**, XIX, ss. 19-20.

⁶⁸³ Tirmizî, “Edeb”, 70.

ve zühd hayatı ile oyun eğlence karşılaştırılıp başlı başlına ayrı bir çalışma olacak niteliktedir. Ancak çalışmanın sınırlarını aşmaması bakımından burada özetle değinilecektir.

C. DÜNYA SEVGİSİ VE ZÜHD

Oyun ve eğlence kavramlarını incelerken tasavvufun dünya görüşüne ve zühd anlayışına az da olsa değinmekte fayda vardır. Çünkü sûfilerin dünya hayatına bakışını anlamak, onların dünyanın oyun eğlence oluşu hakkındaki değerlendirmelerini anlamada yararlı olacaktır. Tasavvufta bu manada nefse tabi olmamak, nefsin isteklerini yerine getirmemek, dünyaya bağlanmamak, günahlardan kaçınmak, kibirden kaçınıp tevazu sahibi olmak, mâlâyânîden kaçınmak, israftan kaçınmak, kadınlardan uzak durmak, tûl-i emelde bulunmamak, az yemek ve az uyumak, mal sevgisinden kaçınıp mal yığmamak, nimetler içinde yüzmeyip tasadduk etmek gibi birçok başlık oyun ve eğlenceden kaçınma altında zikredilebilir. Çalışmanın sınırları dışına çok çıkmaması için burada dünya ve dünya sevgisinden kısaca bahsedilip genel bir fikir oluşturulmaya çalışılacaktır.

Tasavvufta dünya hayatı değişik şekillerde tanımlanmıştır. Bunda sûfilerin dünya görüşlerinin etkili olduğu görülmektedir. Dünya, her kula heva olarak verilen bir nasip olarak görülmüştür. Zühde ulaşmak isteyen her kişi, kalbini şehvetlerden uzak tutmayla bunu başarabilir. Hatta eğer kişi mübah olan nasibinden de zühd gösterir – ki bu, ihtiyacın fazlası olan her şey için geçerlidir- ise o zaman zühd-i mufaddal derecesine ulaşmış olur. Bu açıklama ile tasavvufta kişinin oyun-eğlence ve boş söz konusunda ihtiyacı olanı kadarla yetinmesi gerektiği ve bunun dışındaki şeyleri terk ettiğinde üstün tutulan zühd mertebesine ulaşacağı görülmektedir.⁶⁸⁴

Lügatte terk etmek, kötü kabul edilen şeylerden yüz çevirmek, dünyaya buğzetmek, mâsivayı terk etmek anlamlarına gelen zühd, ıstılahta dünyadan yüz çevirmek, nefsi mâsivaya olan meyil ve sevgiden alıkoymak demektir.⁶⁸⁵ Tasavvufun amacı, Müslümanın sahip olduğu imanın maliyetini artırarak dinine vermiş olduğu kıymeti yüceltmektir. Bir nimetin külfetsiz olması düşünülemez. Bir kimsenin sağlığı nimet olarak kabul edebilmesi için hastalığın ne demek olduğunu bilmesi gerekmektedir. Emek verilen bir şeyin değeri de verilen emek kadar büyük olur. İmanı da pahalıya mal etmek, dine karşı beslenen sevgiyi artıracığı gibi fedakâr-

⁶⁸⁴ Ebû Tâlib el-Mekkî, Ebû Tâlib Muhammed b. Alî b. Atıyye el-Mekkî el-Acemî, **Kûtü'l-kulûb**, çev. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul 1999, II, s. 422.

⁶⁸⁵ el-Cürcânî, a.g.e., s. 153.

lığı da artıracaktır. Bu noktada zühd, bu maliyetin artmasını sağlayan önemli bir makamdır.⁶⁸⁶ Dünyanın haram kılınan lezzet ve nimetleri konusunda bu zühd, tüm müslümanların zühdü olup onların islâm ve teslimiyetleri bununla güzelleşir. Dünya nimetlerinin şüphelileri hakkında gösterilen zühd ise, vera'⁶⁸⁷ ehlinin zühdüdür. Bunun ile onların imanları kemale erer. Dünyanın helal nimetleri noktasında gösterilen zühdde gelince, kişinin ihtiyaçlarının fazlası için gösterdiği bu zühd, zühd ehli zahidlerin zühdü olup onunla yakini imanları saflık ve duruluk mertebesine erişir.⁶⁸⁸ Bu hususla ilgili mutsavvıflar dünya nimetlerini terk etme konusunda bazı hadisleri değerlendirmektedirler. Fudayl b. İyâz (ö. 187/803), Rasulullâh'ın “*dünya mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir*”⁶⁸⁹ hadisinin manası hakkında, “dünya, onun lezzetlerini ve şehvetlerini terk eden kimse için zindandır. Lezzetlerini ve şehvetlerini terk etmeyen kimse için nasıl hapisane olsun ki!”⁶⁹⁰ demiştir. Mürid'in en önemli vazifelerinden biri, az da olsa Allah'a tevekkülüne zarar verecek biçimde belli bir rızka sahip olmamaktır. Özellikle dervişlerin arasında bulunuyorsa bu çok önemlidir. Şayet Allah'ın mutlak rızık verici olduğu unutulup belirli bir şeye bağlanma zulmeti içine girilirse bu durum sûfnin içinde yaşadığı halin nurunu söndürmeye sebep olur.⁶⁹¹

Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996) eserinde ariflerden bir topluluğun zühd için sınır ve nihayet olmadığını, çünkü bunun ancak bu dünya kapılarıyla ilgili bütün ince bilgilerin ve hevayla alakalı en gizemli noktaların onlar tarafından bilinmesiyle mümkün olduğunu söylediklerini aktarmıştır. Bir kısım arif ise, zühd'ün son sınırının olduğunu söylemiş ve şöyle demişlerdir: “Zühdün son sınırı, nefis için bir zevk ve rahatlığın söz konusu olabileceği her şeyde zühd ve “*وَرَعَ*” vera' sahibi olmandır.” Dünyada zühd sahibi olmanın göstergelerinden biri, fakirliği, fakirleri ve onlarla kendi ortamlarında sohbet ederek onlara karşı alttan almayı tercih etmektir. Allah Teâla'nın kendindeki nimetini fark ederek fakirliğinden gurur duymak da zühdün tezahürlerinden biridir. Allah Teâla'nın kendisine nasip ettiği fakirliğin elinden alın-

⁶⁸⁶ Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 173-174.

⁶⁸⁷ Haramdan, şüpheli şeylerden sakınmak demek olan vera', şüpheleri tamamen bırakıp sadece kendini bu hale ehil kılana denir. Cimriliğin vera' halinin öldürdüğü söylenmiştir. Aynı zamanda takva anlamına da gelmekte olan vera', dinde haram ev mekruh olan şeyleri terk ettikten sonra şüpheli olan hususları ve helal ve mübahların ihtiyaçtan fazlasını terk etmeye denmektedir. Bkz. Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s. 520; Safer el-Muhibbi el-Cerrahi, **İstilahat-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kırk Kandil, İstanbul 2013, s. 421; Selçuk Eraydın, **a.g.e.**, s. 172.

⁶⁸⁸ Ebû Talib el-Mekkî, a.g.e., II, s. 422.

⁶⁸⁹ Müslim, “Zühd”, 1; Tirmizî, “Zühd”, 16; İbn Mâce, “Zühd”, 3.

⁶⁹⁰ el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî, **Kitabü'z-zühdi'l-kebîr**, çev. Enbiya Yıldırım, Hacegân Yayınları, İstanbul 2000, s. 144.

⁶⁹¹ el-Kuşeyrî, **er-Risâle**, II, s. 751.

masından ve zühdün geri çevrilmesinden korkmak da zühdden sayılmıştır. Nitekim zengin de zenginliğinden gurur duyarak fakirliğe düşmekten korkmaktadır.⁶⁹²

Muhammedî varislerin bir özelliği olarak Hakk'a güvenip halkın elindeki şeylerden elini ve gönlünü çekmesi, eline geçeni halka vermesi, gönlünden ise sürekli olarak vermeye niyet etmesidir. Nitekim insanlığın önüne çıkıp halkı Hakk'a davet eden tüm peygamberler istisnasız bu prensibi davetlerinde sık sık dile getirmişler ve bu şekilde tebliğ vazifelerine devam etmişlerdir. Bu kural: “وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ” “*Ben sizden (bu davetime karşılık) hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak âlemlerin Rabb'i olan Allah'a aittir.*”⁶⁹³ âyetiyle de ifade edilmektedir. Hz. Peygamber'in ifade ettiği gibi Allah tarafından sevilmenin yolu, dünyadan gönlü çekmek, insanlar tarafından sevilmenin yolu ise onların elindekine göz dikmemektir.⁶⁹⁴ Öyleyse Hakk'a ve halka sevilmenin yegane yolu, gönlü eşyadan uzaklaştırıp tamahtan kurtulmak, başkasına verebilmek ve bunu yaparken kimseden bir karşılık beklememektir.⁶⁹⁵

Sûfiler Allah Rasûlü ve sahabeyi kendileri için yegane örnek almaktaydılar. Ashâb-ı kiram da Hz. Peygamber (s.a.v.) gibi, kılık kıyafete, yeme-içmeye önem vermeyip ibadet ve tefekkür için تنها mekanları tercih ediyor, tam bir teslimiyet ve tevekkül yaşantısı sürüyor, Hz. Peygamber'in sohbet meclislerinde o konuşurken başlarını öne eğip, derin bir huşu ve sükuta dalıp kendilerinden geçiyor, gözleri yaşarıp kalpleri titriyor, sanki başlarına konan kuşu uçurmamanın hareketsizliği içinde bulunup Hz. Peygamber'in huzurundan ayrıldıkları zaman, aynı ruh halini sürdüremedikleri için üzüyor hatta kendilerinin bu sebepten dolayı münafık olduğunu bile sanıyorlardı. Bunlar arasında dört halife, aşere-i mübeşşere, Ebu'd-Derda, Ebu Zerr gibi pek çok isim zikredilebilir. Bu sahabîler yapıları itibariyle kendilerine fakirlik, zühd ve takvayı şiar edinmişlerdi. Yani buradan da zühd'ün, onların döneminde toplum düzeyinde yaşanan bir durum olduğu görülmektedir. Ancak dünya nimetlerine tamamıyla yüz çeviren bazı sahabîler bizzat Hz. Peygamber tarafından uyarılmış, bu hususta aşırıya gitmekten men edilmişlerdir. Zühd ve ibadetler hususunda aşırılığa kaçanlar, vücudunun, gözünün, nefsinin, çoluk çocuğunun, hanımının, ailesinin, arkadaşının, misafirin ve Rabb'inin kendisi üzerinde hakkı bulunduğu ve her birine haklarını vermesi gerektiği hususunda uyarıl-

⁶⁹² Ebû Tâlib el-Mekkî, a.g.e., II, ss. 423-425.

⁶⁹³ Şuarâ 26/109; Ayrıca bkz. Yunus 10/72; Şuarâ 26/127, 145, 164, 180; Sebe' 34/47; Yasin 36/21.

⁶⁹⁴ İbn Mâce, “Zühd”, 1.

⁶⁹⁵ Dilaver Selvi, **Tefsirlerin Tasavvufa Bakışı -Kur'ân ve Tasavvuf-**, Hoşgörü Yayınları, İstanbul 2012, ss. 264-265.

mıştır.⁶⁹⁶ Hz. Peygamber onlara kendisinin de insan olduğunu hatırlatmış ve Allah'tan en çok kendisinin sakındığını zikrederek kendi hayatını örnek göstermiş ve gece hem uyuyup hem namaz kıldığını, bazen iftar edip bazen oruç tuttuğunu, hayvan eti yediğini belirterek benim sünnetimden ayrılan benden değildir⁶⁹⁷ demiştir. Çünkü o, hayatın içinde bulunarak herkes gibi yemiş, içmiş, uyumuş, dinlenmiş, evlenip çocuk sahibi olmuş, elçiler gönderip elçiler kabul etmiş, ordular hazırlamış, dünyanın imar ve düzeni içinde aktif olarak bulunmuştur. Onun yolu hayattan kaçış değil, hayatı ve insanları ıslaha çalışmaktır. Dünyadan el etek çekmek anlamına gelen ruhbanlığı şiddetle reddederek Müslümanlıkta dünyadan el etek çekmenin bulunmadığını, bir Müslümanın mübah ve meşru dünya nimetlerinden faydalanabileceğini ifade etmiştir.⁶⁹⁸ Bu açıdan “İslâm'ın ruhbanlığı cihaddır” diye buyurmuştur.⁶⁹⁹

Zühd konusunda zâhidlere yöneltilen ve eleştiri malzemesi olarak kullanılan “bir lokma bir hırka” anlayışı bir üretim ölçüsü olmayıp infak ve isar⁷⁰⁰ sınırı olarak değerlendirilmelidir. Bu yöndeki bir takım iddiaların aksine gerçek anlamda bir zühd hayatı, kişiyi pasifize etmez. Tarihte görülen pek çok sûfiler, en üretken ve diğerkâm insanlardır. Sûfilerin çoğu geçimlerini normal mesleklerde çalışarak sağlamaktaydılar. Sakatî (seyyar satıcı), Hallâc (hallâc), Nesec (dokumacı), Varak (kitap satıcısı ya da el yazması ile uğraşan), Kavâirî (camcı), Haddâd (demirci) gibi sûfî unvanlarının bulunması bunun örneğidir. Bunlardan kimi düzenli çalışıp kazancının küçük bir bölümünü ancak kendine harcar, geri kalanını fukaraya dağıtırdı. Yunus Emre; “Düriş, kazan ye, yedir, bir gönül ele getir” derken, sûfilerin dünya hayatını da ortaya koymaktadır.⁷⁰¹

Bütün bunlar değerlendirildiğinde tasavvufta insanı dünya hayatından uzaklaştıran, ondan el çektiren ve seyr-i süluk yolunda ilerlerken adeta sûfiyi hafifletip bu uğurda daha hızlı dereceler kat etmesine vesile olup dünya hayatının unsurları sayılabilen oyun-eğlence ve bunlara götüren türlü sebeplerden uzaklaşmanın tavsiye edildiği görülmektedir. Ancak bir diğer yandan durumun tamamıyla bu şekilde olmadığı, Hz. Muhammed'in sahabeye kendisinin de bir insan olup oruç tutmanın yanında yiyip içtiğini, çokça ibadet etmesiyle birlikte eğlendiği-

⁶⁹⁶ Buhârî, “Savm”, 51, “Edeb”, 96, Tirmizî, “Zühd”, 41.

⁶⁹⁷ Buhârî, “Nikâh”, 1; Müslim, “Nikâh”, 5.

⁶⁹⁸ Dârimî, “Nikâh”, 3.

⁶⁹⁹ Kadir Özköse, “Zühd ve Sûfilerin Zühde Yükledikleri Anlam -Tasavvufta Dünyevileşmeye Tepkisel Yaklaşım-” **CÜİFD**, Yıl. 6, S. 1, Sivas 2002, ss. 178-179.

⁷⁰⁰ Bağışlama ve fedakârlığın son mertebesi olan isar “başkasını kendine tercih etmek, yani bir şeye ihtiyacı olmasına rağmen o şeyde başkalarına öncelik vermek” demektir. Seyyid Cafer Seccadî, **Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü (Ferheng-i Istilahat ve Tabirat-i İrfânî)**, çev. Hakkı Uygur, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 245.

⁷⁰¹ Özköse, a.g.m., s. 186.

ni, gecelerine ibadet katmakla birlikte eşleriyle de vakit geçirdiğini ifade eden rivayetlere dayanılmış ve tasavvuftaki dünya görüşünün ve zühd anlayışının anlaşılması konusunda daha dikkatli ve hassas olması gerekliliği vurgulanmıştır.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'i anlamaya yönelik asırlar boyu geliştirilen farklı yorum ve anlam çalışmalarından biri kavramlarla ilgili yapılan tefsirlerdir. Yapılan bu çalışmada Kur'ân'da önemli bir yere sahip olan lehv, la'ib ve lağv kavramlarının etimolojik ve semantik yapısına, Kur'ân'daki kullanımlarına ve bazı İslâmî ilimlerde ele alınış şekillerine değinilmiştir.

Herhangi bir şeyin kişiyi meşgul etmesi ve nefsi ciddiyyetten uzaklaştırıp eğlenceye çevirmesi için kullanılan "lehv" türevleriyle birlikte Kur'ân'da on üç sûre ve on altı âyette geçmekte olup bir âyette iki kez tekrarlanmaktadır. Bunlardan on âyet Mekkî, altı âyet ise Medenî'dir. Lehv kelimesi "insanın sevinç, arzu ve benzeri duygularını coşturan oyun ve eğlenceden olan şeylerdir" diye tarif edildiği gibi bazı âlimlerce nikah anlamında kullanıldığı da ifade edilmiştir. Kur'ân'da "lehv" kelimesi genel olarak ahirete nispetle dünya hayatının değersizliğini vurgulamak amacıyla "oyun" anlamında olan "la'ib" ile birlikte kullanılmıştır. Ayrıca "ittehaze" fiiliyle beraber Türkçe kullanıma yakın bir şekilde "alaya almak" anlamında da zikredilmektedir.

Çalışmanın kavramlarından biri olan la'ib ve türevleri ise Kur'ân'da yirmi yerde zikredilmektedir. Bu âyetlerin on dört tanesi Mekkî, altı tanesi ise Medenî'dir. Bazı âyetlerde insanı aldatması ve geçici olması dolayısıyla dünya hayatı bir oyun (la'ib) ve eğlence (lehv) olarak tanımlanmıştır. Bazı âyetlerde ise bu kavram şakacı, oyunbaz şeklinde geçmektedir.

Düşünülmeden gelişigüzel söylenen, itibar edilmeyen, faydası olmayan, fuzûlî ve çirkin sözler için kullanılan "lağv" kelimesi Kur'ân'da değişik türevleriyle birlikte on bir âyette geçmekte olup bunların sekizi Mekkî, üçü ise Medenî'dir. İster söz, ister başka bir şey olsun kendisine itibar edilmeyen ve değersiz olan şeylere de lağv denilmektedir. Ayrıca lağv, hukukî terim olarak beyhûde söylenen söz için kullanılmaktadır. Mesela içinde oturmamak şartıyla bir ev satılırsa ileri sürülen bu şart lağv'dır. Ayrıca yemin-i lağv olarak da kullanılmakta olup bu da yanlışlıkla veya doğru olduğu sanılarak yapılan yemin demektir.

Alay etmek, iman etmeyenlerin inkârcı tutumlarından kaynaklanan bir davranıştır. Onlar, iman etmek, dünya hayatına sadece gereği kadar değer verip ahiret için çalışmak, kazançlarını bölüşmek suretiyle fakirlere yardım etmek ve başkası için fedakârlıkta bulunmak

gibi önemli konuları alaya alırlar. Bu, dün böyleydi, bugün de böyledir ve kıyamete kadar da bu şekilde devam edecektir. Bundan dolayı da peygamberler, iman etmeyenler tarafından alay konusu yapılmışlar, çoğu zaman da en ağır ceza ve hakaretlere maruz kalmışlardır. Peygamberimiz de bu şekilde alaya alınmıştır.

Kur'ân'da "la'ib" kelimesiyle yakın anlamli olarak kullanılan bazı kelimeler olup bunlardan en önemlileri "ittehaze", "istihzâ" ve "sehira" kelimeleridir. Bu anlamda Hz. Peygamber'i alay için "ittihazehû huzuven" yani "*onunla alay etti*" ifadesi, "istehze'e bihî" anlamında kullanılmıştır. Bu da Kur'ân'da "la'ib" kelimesinin kullanılmış olduğu manalardan biri olan Hz. Peygamber'le alay edici tarzda eğlenmek ifadesini içermektedir. Mü'minlerle alay konusunda son noktayı ifade eden bir diğer kullanım ise "fettehaztümûhüm sihriyyen" olup, bu durum alay etmenin son safhasını belirtmektedir.

İman edenlere gülüp onlara kaş göz işareti yapmayı anlatan ve "la'ib" manasında kullanılan bir diğer kelime ise "gamz" olup, Kur'ân-ı Kerîm'de, "*onların yanlarına uğradığınızda onlar ile alay ediyordunuz*" manasında geçmektedir. Küfür ehli bunu, inananları küçük düşürmek, onları hor görüp sıkıntıya sokmak için alaylı bir tarzda yapıyordu.

Alayın Kur'ân'da geçen bir diğer örneği ise zekat verenlerle ilgilidir. Bu da Kur'ân'da "la'ib" kelimesinin karşılığı olan "lemz" ile kullanılmakta olup, bu ifadeyle inananlardan teberruda bulunanlar, farz olan zekatı verenler ve bunun dışında nafîle yardımında bulunanlar kınanıyordu.

İnkârcılar din ile alay edince, doğal olarak dinin en önemli direği olan namazla da eğleniyorlardı. "Hüzüven ve la'iben" ifadesiyle anlatılan namazı "oyun-eğlence" konusu edinmeleri bu durumun örneklerindedir. Bunu ezan okunduğunda ehl-i kitaptan bir kısmının yaptığı rivayet olunmakta olup, bu yaptıklarından dolayı da şiddetli bir şekilde kınanmaktadırlar.

İnkârcılar her fırsatını bulduklarında dünya hayatı dışında bir hayatı tanımadıklarını ifade ederler. Kur'ân ise onlara bunun karşılığında dünya hayatının bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu hatırlatır. Hayata anlam ve değer katan şeyler, Allah'ın hoşnutluğunu kazanma ve O'na yaklaşma umuduyla yapılan hayırlı amellerdir. Böyle bir düşünceyle geçirilmeyen hayat ise anlamsız, faydasız ve boşa tüketilen bir yaşamdır. İşte bu yüzden dünya hayatı "la'ibun ve lehvun" denilerek kullara kendilerini ona tamamen kaptırmamaları gerektiği söylenmiştir. Yine bir başka âyette dünya hayatı için "lehvün ve la'ibun" ifadesi kullanılmış, asıl hayatın ahiret yurdunda olduğu ifade edilmiştir. Bu dünya hayatının oyun ve

lehv'den ibaret olması; onun çabucak elden çıkması, kaybolup gitmesi, ehlinin eline bir şey bırakmaması, ölüm hallerinin adeta bir anlık oyun ve eğlenceye dalan, sonra da oradan dağılıp giden çocukların haline benzemesi itibariyledir.

Yapılan araştırmada görülmüştür ki insanın yaratılış amacından kopuk bir dünya hayatı Kur'ân'ın birçok âyetinde açıklandığı gibi anlamını ve amacını kaybetmiş, sadece görünüşte kalmıştır. Bu amacı göz ardı etmeden hayatın gereklerine uyulması ise zaten Kur'ân'ın insandan isteğidir. Dolayısıyla dünya hayatının tamamen mahkûm edildiği bir İslâm hayat tarzı ve Kur'ân mesajı bulunmamaktadır. Dünya hayatının bir temsili “ la'ibun ve lehvun ve zînetun ve tekâsürun” kelimeleriyle yapılmaktadır. Burada dünya hayatının mahiyeti bildirilmekte ve insanlara sunulan hali ifade edilmektedir. Ancak insandan istenen dünyanın zîneti olan evlat, mal ve ehli ile meşgul olurken onlara vereceği kıymet ve değere dikkat etmesidir. Nitekim dünya hayatı eğer bir takım dünyevî ölçü ve kıyaslamalar yoluyla ölçülürse insan gözünde çok büyür ve önemli bir şeymiş gibi görünür. Ancak varlık ölçüleriyle değerlendirildiğinde, yani ahiret terazisine konulduğunda hiçbir değerinin olmadığı ve önemsiz olduğu ortaya çıkar. Kısaca dünya hayatı ahiret aleminin yanında çocuk oyuncağı gibi kalmaktadır. Yalnız unutulmaması gereken bir husus, nasıl ki oyuncak çocuğu hayata hazırlamada önemli bir faktör ise, dünya hayatı da insanı ahirete hazırlama konusunda o kadar önemli bir rol oynamaktadır.

Allah'ın kullarında görmek istemediği birtakım boş, yanlış ve bâtıl davranışlar bulunmaktadır. Bunlar, insanı Allah'ın koymuş olduğu emir-nehî çizgisinden çıkarıp O'nun yolundan uzaklaştıran tüm fiillerdir. Bu fiillerden birisi de terim anlamı “bilmeden yapılan yemin” olan; ancak genel kullanımda “içinde hiçbir fayda barındırmayan, boş, anlamsız davranışlar”ı ifade eden “lağv”dır. Allah'a iman ve itaat eden kimseler her ne sebeple olursa olsun lağv'ın geçtiği yerde veya toplulukta bulunmayıp oradan uzaklaşırlar, kulaklarını onlara vererek kirlilemezler ve netice olarak vakarla oradan geçip giderler. Çünkü mü'minin boş ve kötü şeylerle uğraşacak ve gereksiz işlerle harcayacak vakti yoktur. O, kendisini inancına, davasına ve bu davanın gerek nefislerdeki gerekse hayattaki sorumluluklarına verip onlarla uğraşır.

Çalışmanın birinci bölümünde lehv ile la'ib'in anlam alanı incelenmiş ve “lehv”in la'ib kavramından daha kapsamlı olarak “insanın genel manada eğlenerek vakit geçirip haz aldığı her şey için” kullanıldığı ortaya konulmuştu. Ancak “la'ib” kavramının bundan farklı olarak “lehv”in içerisine dahil olduğu, fakat “la'ib”de özellikle bir gaye ve amaç olduğu, bunun bazen de çocukları ve toplumdaki gençleri hayata hazırlamada önemli bir unsur olduğu

hadislerde geçtiği şekliyle ifade edilmiştir. Bu amaca örnek olarak bir takım oyunların savaşa veyahut hayata hazırlama değil, vakit geçirip eğlenmeye yaradıkları görülmektedir. Bu çerçevede çalışmada zikredilen binicilik, atıcılık, koşu yarışları, ağırlık kaldırma, güreş gibi oyunların tamamı “la‘ib” diye nitelenen, kapsam olarak vakit geçirmeye yaradığı ve insana zevk ve haz verdiği için “lehv” çerçevesine dahil olan eğlence türlerindedir. Hz. Peygamber hem kendisi uygulayarak, hem de ashaba tavsiyelerde bulunarak bu tarz “lehv”e rağbet etmelerini ve vakitlerini bunlarla ölçülü biçimde geçirmelerini tavsiye etmektedir. Böylelikle Hz. Peygamber zamanında oyun ve eğlencenin meşru sınırlar korunmak kaydıyla ve faydalarından istifade edilecek şekilde devam ettiği görülmektedir. Bu eğlencelerden birisi hayvan yarışları ve dövüşleri idi. Burada söz konusu olan, birbirinin hayatına kastedecek veya yaralayacak şekilde dövüştürülmesi caiz olmayan hayvanların yarıştırılmasıdır. Bu hayvanlar da at, katır, deve gibi binek hayvanlarıdır. Hz. Peygamber bu yarışları teşvik etmiştir. Bu yarışlar, bizzat Hz. Peygamber’in öncülüğünde yapılıyor ve yarışı kazananlar ödüllendiriliyordu. Muhtemeldir ki bu yarışlara kadın-erkek, çocuk-geç-ihiyar herkes seyirci olarak katılıyor, yarışın heyecanını yaşayarak ferahlıyordu. Bunun yanında koşular yapıldığı da bilinmektedir. Ayrıca ok atma da savaşa hazırlık yanında, önemli bir eğlence vasıtasıydı.

“*Atıcılık, at terbiyesi ve eşiyile oynaşma dışında her oyunun batıl*” olduğunu ifade eden hadis-i şerife dayanarak bazı fıkıh alimleri diğer oyun ve eğlencelerin haram olduğunu zikretmişlerdir. Fakat sahih hadisler ile Hz. Peygamber’in ve sahabe’nin hayatına bakıldığında oyun ve eğlencelerin sadece bu üçüyle sınırlı olmadığı görülmektedir. Bu sebeple hadiste geçen “bâtıl” sözünü “haram” diye anlamlandırmak yerine “boş, faydasız” şeklinde anlamak daha doğru olacaktır. Günümüzde yaygın olan futbol, basketbol, voleybol, masa tenisi, bilardo gibi oyunları da bu açıdan değerlendirecek olursak bu oyunları da mübah saymamak için hiçbir delil yoktur. Sadece bütün eğlence ve oyunların mübah olabilmesi için dikkat edilmesi gereken kumara alet edilmeme, kendileriyle ilgilenildiğinde Allah’a taati unutturmaya sebep olmama gibi bazı şartlar ve sınırlar vardır. Bunlara riayet edildiği müddetçe belirtilen oyun ve eğlenceler konusunda bir sıkıntı gözükmemektedir.

Varoluşundan itibaren insanla varlığı devam eden oyun, Resûl-i Ekrem’in de tavsiyelerinde ve sünnetinde görüldüğü gibi kişilik gelişiminde çok önemli bir rol oynamaktadır. Çocukluk evresinin özgür ve bağımsız bir şekilde geçirilmesi o kişinin güzel bir gençlik geçireceğinin de teminatı olmaktadır. Aynı şekilde hür ve bağımsız bir biçimde

geçirilen dünya hayatı da sağlıklı ve huzurlu bir biçimde geçirilecek ahiret hayatının teminatı mesabesinde olmaktadır.

Hz. Peygamber nikahın gizli tutulmayıp duyurulmasını, çalgı çalınıp şarkılar söylenerek kutlanmasını tavsiye ederek düğün eğlencesini de tasvip etmiştir. Davetlilere ikramda bulunmuş ve bunu tavsiye etmiştir. İnsanların biyolojik ve sosyal yöndeki istek ve ihtiyaçlarını çok iyi bilen Hz. Peygamber, bunun için meşru zemin içinde ve aşırılığa kaçmadan, normal bir şekilde eğlence ihtiyacının karşılanmasına izin veriyordu. Sahabe'den eğlencenin dinen caiz olmayacağı şeklinde kanaate sahip olanlar vardı. Hz. Peygamber konuyu yeterince takdir etmeyip karşı çıkan bu gibi kimseleri ikaz ediyor “onlara ilişmeyin, bu günler bayram günleridir” diyordu. Ancak bu kutlamalarda haram ve harama yol açan şeylerin kesinlikle bulunmadığı ve buna izin verilmediği bir gerçektir.

Tasavvufta oyun eğlence konusu incelendiğinde insanı dünya hayatından uzaklaştıran, ondan el çektiren ve seyr-i süluk yolunda ilerlerken adeta sûfîyi hafifletip bu uğurda daha hızlı dereceler kat etmesine vesile olan oyun-eğlence ve bunlara götüren vesilelerden uzaklaşmak tavsiye edildiği görülmüştür. Ancak bir diğer yandan durumun tamamıyla bu şekilde olmadığını, Hz. Muhammed'in sahabeye kendisinin de bir insan olup oruç tutmanın yanında yiyip içtiğini, çokça ibadet etmesiyle birlikte eğlendiğini, gecelerini ibadetle ihya etmekle birlikte eşleriyle de vakit geçirdiğini ifade eden rivayetlere dayanılmış ve tasavvuftaki dünya görüşünün ve zühd anlayışının değerlendirilmesi konusunda daha dikkatli ve hassas olunmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- el-ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuâd (ö. 1388/1968), **el-Mu‘cemü’l-Müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm**, Kahire 2007.
- el-‘ACLÛNÎ, İsmâil b. Muhammed (ö. 1162/1749), **Keşfü’l-hafâ ve müzîlü’l-ilbâs**, I-II, Mektebetü’l-Kudsî, Kahire 1351.
- AKYÜZ, Vecdi “Asr-ı Saadet’te Spor”, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslâm**, IV, ss. 371-382, İstanbul 2006.
- ALBAYRAK, Nurettin “İsfendiyâr”, **DİA**, XXII, İstanbul 2000, ss. 511-512.
- ASIM EFENDÎ, Mütercim (ö. 1235/1819), **el-Okÿânûsü’l-Basît fi Tercemeti’l-Kâmusi’l-Muhît**, I-III, y.y. 1886.
- el-‘ASKALÂNÎ, İbn Hacer (ö. 876/1471), **Bülûğu’l-merâm**, I-IV, trc. Ahmed Davudoğlu, İstanbul 1972.
- el-‘ASKERÎ, Ebû Hilâl (400/1009’dan sonra), **Mu‘cemu’l-furûku’l-luğaviyye**, tah. Şeyh Beytullah Beyât, Müessesetü’n-Neşri’l-İslâmî, Kum 1412.
- ATEŞ, Süleyman, **Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsîri**, I-XII, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1998.
- _____, **Kur’ân Ansiklopedisi**, Kur’ân Araştırmaları Müessesesi, İstanbul ty.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Kumar”, **DİA**, Ankara 2002, XXVI, ss. 364-367.
- el-BEĞAVÎ, Ebu Muhammed Hüseyin el-Ferrâ (ö. 516/1122), **Me‘âlimü’t-tenzîl**, I-VIII, tah. Heyet, Dâru Tayyibe, Riyad 1446.
- el-BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî (ö. 458/1066), **Kitabü’z-zühdi’l-kebîr**, çev. Enbiya Yıldırım, Hacegân Yayınları, İstanbul 2000.
- el-BEYZÂVÎ, Kâdî Nâsiruddîn Abdullah b. Ömer (ö. 685/1286), **Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl**, I-V, Dâru İhyâi’t-türâsi’l-Arabî, Beyrût ty.

- BİLMEN, Ömer Nasûhî (ö. 1391/1971), **Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri**, I-VIII, İpek Yayınları, İstanbul ty.
- BOYNUKALIN, Mehmet, "Sövme" **DİA**, XXXVII, İstanbul 2009, ss. 397-398.
- BOZKURT, Nebi, **Hadis'te Folklor Eğlence**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.
- _____, "Eğlence", **DİA**, X, İstanbul 1994, ss. 483-488.
- _____, "Oyun" **DİA**, XXXIV, İstanbul 2007, ss. 15-16.
- el-BUHÂRÎ, Ebî Abdillâh Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), **el-Edebü'l-müfred**, I-IV, tah. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût 1989.
- _____, **el-Câmi'u's-sahîh (Sahîhu'l-Buhârî)**, tah. Sıdkî Muhammed Cemîl el-Attâr, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1352.
- BULADI, Kerim, **Kur'an'da Nankörlük Kavramı**, Pınar Yayınları, İstanbul 2001.
- el-BURSEVÎ, İsmail Hakkı (ö. 1137/1724), **Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân**, I-X, Matbaa-i Osmâniyye, İstanbul 1330.
- CANAN, İbrahim (ö. 2009), Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, Gaye Matbaacılık, Ankara 1980.
- CERRAHOĞLU, İsmail, "İbn Cüreyc", **DİA**, İstanbul 1999, XIX, ss. 404-406.
- el-CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd (400/1009'dan önce), **es-Sihâh (Tâcu'l-luga ve Sihâhu'l-'Arabiyye)**, tah. Ahmed Abdulgafûr Attâr, I-VII, Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, Beyrut 1990.
- CEYHAN, Semih, "Semâ", **DİA**, İstanbul 2009, XXXVI, ss. 455-457.
- el-CÛRCÂNÎ, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed (ö. 816/1413), **et-Ta'rîfât**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1983.
- ÇAĞRICI, Mustafa, "Gıybet" **DİA**, XIV, İstanbul 1996, ss. 63-64.
- _____, "İstihza", **DİA**, XXIII, İstanbul 2001, ss. 363-364.
- _____, "Nemîme" **DİA**, XXXII, İstanbul 2006, s. 553.
- _____, "Yalan", **DİA**, XLIII, İstanbul 2013, ss. 297-300.
- ÇİFT, Salih, **Hakîm Tirmizî ve Tasavvuf Anlayışı**, İstanbul 2008.

- DERVEZE, İzzet (ö. 1404/1984), **Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı**, çev. Mehmet Yolcu, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011.
- DİLÇİN, Cem, **Yeni Tarama Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- EBU'L-BEKÂ, Eyyüb b. Musa el-Kefevî (ö. 1095/1684), **el-Külliyât**, tah. Adnan Derviş – Muhammed el-Mısrî, Müessesetü'r-Risâle, 3. baskı, Beyrût 1988.
- EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî (ö. 275/888), **es-Sünen**, tah. Muhammed b. Sâlih er-Râcihî, Beytü'l-Efkâri'd-Düvelî, Riyad ty.
- EBÛ TÂLİB EL-MEKKÎ, Ebû Tâlib Muhammed b. Alî b. Atıyye el-Mekkî el-Acemî (ö. 386/996), **Kütü'l-kulûb**, I-IV, çev. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul 1999.
- EBÛ 'UBEYDE, **Mecâzü'l-Kur'ân**, Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire 1831.
- EFENDİOĞLU, Mehmet "Muhadramûn", **DİA**, İstanbul 2005, XXX, ss. 395-396.
- ELBÂNÎ, Ebû Abdirrahman Muhammed Nasuriddîn (1420/1999), **es-Semeru'l-müsteâb**, Ğirâsü'n-Neşri ve't-Tevzi', y.y., 1422.
- ERAYDIN, Selçuk, **Tasavvuf ve Tarîkatler**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- ERDOĞAN, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 2005.
- EROL, Hülya Arslan, **Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- el-EZHERÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (ö. 370/980), **Tehzîbü'l-luğa**, I-XV, Dâru İhyâ-i't-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrût 2001.
- el-FÂKİHÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Abbâs b. Abbâs el-Fâkihî (ö. 278/891-892), **Ahbâru Mekke fî kadîmi'd-dehr ve hadîsih**, I-VI, tah. Abdül-Melik Abdullah Dehîş, Dâru Hadr, Beyrût 1414.
- el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Ya'kub (ö. 817/1415), **el-Kâmusû'l-Muhît**, Beyrut 2005.
- el-GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111), **"İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn"**, I-IV, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, y.y., ty.

- GÜVENDİ, Sümeyra, Fıkıhta Lehv, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008.
- HAMİDULLAH, Muhammed (ö. 2002), **Hz. Peygamber'in Savaşları**, çev. Salih Tuğ, Yağmur Yayınları, İstanbul 1962.
- _____, **İslâm Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti)**, I-II, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1993.
- el-HİRÎ, Ebû Abdirrahmân (Ebû Abdillâh) İsmâil b. Ahmed Abdillâh ed-Darîr (ö. 430/1039'dan sonra) **Vücûhü'l-Kur'ân**, tah. Dr. Necif Arşî, Müessesetü't-tabî't-Tâbiati lil-Astânati'r-Radaviyyeti'l-Mukaddese, Masshad 1422.
- İBN ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî (ö. 1393/1973), **Tefsîrû't-tahrîr ve't-tenvîr**, I-XXX, Dârü't-Tûnîsiyye, Tunus 1984.
- İBN FÂRİS, Ebû Hüseyin Ahmed b. Fâris (ö. 395/1004), **Mu'cemu mekayîsi'l-luga**; I-VI, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Beyrut: Darü'l-Fikr, y.y. 1979.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî (ö. 218/833), **es-Sîretü'n-nebeviyye**, I-IV, trc. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul 1985.
- İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ' İsmâil b. Ömer (ö. 774/1372), **Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm**, I-VIII, tah. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, Dâru Tayyibe, 2. baskı, Riyad 1999.
- İBN MANZÛR, Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem (ö. 711/1311), **Lisânu'l-Arab**, I-XV, Dâru Sâdir, Beyrut ty.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845), **es-Sîretü'n-Nebeviyye mine't-tabakâti'l-kübrâ**, I-II, ez-Zehrâ li'l-i'lâmi'l-'Arabî, y.y. 1989.
- İBNÜ'L-ARABÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh (ö. 543/1148), **Ahkâmü'l-Kur'ân**, I-IV, tah. Muhammed Abdulkâdir 'Ata, Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrût 2003.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Cemâleddîn Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201) **Nüzhetu'l-a'yuni'n-nevâzir fi 'ilmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1987.

- KARAMAN, Hayrettin v.dğr., **Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, I-V, DİB Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2006.
- el-KÂSÂNÎ, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî (ö. 587/1191), **Bedâ'i'u's-sanâ'i fi tertibi's-şerâ'i'**, I-VI, Dâru'l-Kütüb'i'l-'Arabî, Beyrût 1974.
- KESKİN, Hasan, "Kur'an'da Lağv Kavramı", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı IV, Sivas 2000, ss. 129-150.
- KİLİNÇLİ, Sami, "Kur'an-ı Kerim'de Lağv Kelimesi ve Kullanımı", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı I, Çukurova 2014, ss. 127-149.
- KÖTEN, Akif, 'Asr-ı Saadet'te Eğlence ve Düğün', "**Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm**", I-IV, Beyan Yayınları, İstanbul 2006, IV, ss. 383-424.
- el-KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1272), **el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân**, I-XXIV, tah. Abdullah et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 2006.
- el-KUŞEYRÎ, Abdülkerîm b. Hevâzin (ö. 465/1072), **Letâ'ifü'l-işârât**, I-IV, Dâru'l-Kütüb'i'l-İlmiyye, Beyrût 1971.
- _____, **er-Risâletü'l-kuşeyriyye**, I-II, tah. 'Abdu'l-Halîm Mahmûd-Mahmûd b. eş-Şerîf, Dâru'l-Kütüb'i'l-Hadîsiyye, y.y. ty.
- KUTUB, Seyyid (ö. 1996), **Fî Zılâli'l-Kur'ân**, Dâru's-Şurûk, I-VI, 32. baskı, Kahire 2003.
- el-MÂTURÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed (ö. 333/944), **Te'vîlâtü ehli's-sünne**, I-X, tah. Mecdi Ba Sellum, Dâru'l-Kütüb'i'l-İlmiyye, Beyrût 2005.
- el-MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ (ö. 1399/1979), **Tefhîmü'l-Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri**, I-VII, çev. Muhammed Han Kayanî v.dğr., İnsan Yayınları, İstanbul 1996.
- el-MEVİLÎ, Ebü'l-Fazl Abdullâh b. Mahmûd b. Mahmûd (ö. 683/1284), **el-İhtiyâr li-ta'fîli'l-Muhtâr**, I-II, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2009.
- MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN EL-EZDÎ (ö. 150/767), **et-Tefsîrü'l-kebîr-Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, I-III, tah. Ahmed Ferîd, Dâru'l-Kütüb'i'l-İlmiyye, Beyrût 2003.
- _____, **el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, tah. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Merkezü Cümati'l-Mâcid, Dimeşk 2006.
- MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc (ö. 261/874), **el-Câmi'u's-sahîh**, Beytü'l-Efkari'd-Devliyye, Riyad 1998.

en-NESÂÎ, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), **es-Sünen**, tah. Nâsîrüddin el-Elbânî, Mektebetü'l-meârif, Riyad ty.

en-NESEFÎ, Abdullah b. Ahmed (ö. 710/1310), **Tefsîru'n-Nesefî (Medârikü't-tenzil ve hakâ'iku't-te'vîl)**, I-IV, tah. Mervan Muhammed eş-Şiar, Dârü'n-Nefâis, Beyrût 2005.

_____, **Nesefî Tefsiri**, I-X, çev. Harun Ünal, Ravza Yayınları, İstanbul 2003.

OLGUNER, Fahrettin, “Bâtıl”, **DİA**, V, İstanbul 1992, ss. 147-148.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Av”, **DİA**, İstanbul 1991, IV, ss. 101-103.

ÖZKÖSE, Kadir, “Zühd ve Sûfilerin Zühde Yükledikleri Anlam-Tasavvufta Dünyevîleşmeye Tepkisel Yaklaşım”, **CÜİFD**, Yıl 6, S. 1, Sivas 2002, ss. 175-194.

er-RÂGİB el-İSFAHÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (ö. 502/1108), **Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü**, çev. Abdulbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, 3.bas., İstanbul 2012.

er-RÂZÎ, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer (ö. 606/1209), **Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîru'l-kebîr)**, I-XXXII, Dârü İhyâ'î't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût ty.

RIFAT, Ahmet, **Tasvîr-i Ahlâk Ahlâk Sözlüğü**, Kervan Kitapçılık, y.y., ty.

SAFER EL-MUHİBBÎ EL-CERRAHÎ, **Istilahat-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kırk Kandil, İstanbul 2013.

SARIÇAM, İbrahim, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Ankara 2001.

SARMIŞ, İbrahim, “Ebû Hirâş el-Hüzeli”, **DİA**, İstanbul 1994, X, ss. 158-159.

es-SECCADÎ, Seyyid Cafer, **Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü (Feraheng-i Istilahat ve Tabirat-i İrfânî)**, çev. Hakkı Uygur, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.

SELVÎ, Dilaver, **Tefsirlerin Tasavvufa Bakışı- Kur'ân ve Tasavvuf**, Hoşgörü Yayınları, İstanbul 2012.

SOYALAN, Mehmet Yaşar, **Elmalı Tefsirinde Kur'ânî Terimler ve Deyimler**, İstanbul 2003.

eş-ŞÂFÎÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820), **el-Üm**, I-VIII, Dârü'l-Ma'rife, Beyrût 1393.

ŞAHİN, M. Süreyye -Bekir Topaloğlu, “Cennet”, “**DİA**”, İstanbul 1993, VII, ss. 374-386.

- eş-ŞÂTİBÎ, İbrâhim b. Mûsâ (ö. 790/1388), I-III, **el-Muvâfakât**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût ty.
- ŞİMŞEK, Mehmet Sait, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, Beyan Yayınları, İstanbul 2012.
- eş-ŞİRBÎNÎ, Hatîb, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî (ö. 977/1570), **Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc**, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrût ty.
- et-TABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (360/971), I-X, **el-Mu'cemü'l-evsat**, Dâru'l-Hameyn, Kahire 1995.
- et-TABERÎ, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), **Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân**, I-XXIV, tah. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetu'r-Risâle, Kahire 2000.
- et-TİRMİZÎ, Ebü İsâ Muhammed (ö. 279/892), **el-Câmi'u's-sahîh**, I-V, tah. İbrâhim Atva İvaz, Mektebet-ü Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladihi, y.y. 1962.
- ULUDAĞ, Süleyman, **İslâm Açısından Musikî ve Semâ**, Uludağ Yayınları, Bursa 1992.
- _____, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.
- VATANDAŞ, Celaledin, **Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslâm Daveti**, Pınar Yayınları, İstanbul 2012.
- VEHBE ZUHAYLÎ, **et-Tefsîrû'l-münîr**, I-XV, çev. Hamdi Arslan v.dğr., Risâle Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2005.
- _____, **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, I-X, çev. Ahmet Efe v.dğr., Feza Yayıncılık, İstanbul 1990.
- WENSINCK, A.J.: **Concordance et Indices De la Tradition Musulmane, el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-hadîsi'n-Nebevî**, I-VII, İstanbul 1986.
- YAZICI, İshak "Bahîre", **DİA**, IV, İstanbul 1991, s. 487.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi (ö. 1361/1942), **Hak Dini Kur'an Dili**, I-VIII, sad. İsmail Karaçam ve dğr., Azim Dağıtım, İstanbul ty.
- YILDIRIM, Nimet, "Rüstem-i Zâl", **DİA**, XXXV, İstanbul 2008, s. 294-295.
- ez-ZEBÎDÎ, Ebü'l-Feyz Muhammed Murtaza el-Hüseyni (ö. 1205/1791), **Tâcü'l-'Arûs**, I-XL, tah. Abdul Alîm et-Tahâvî, Kuveyt 1987.

ez-ZECCÂC, Ebû İshâk b. es-Serî (ö. 311/923), **Me‘âni’l-Kur’ân ve i‘râbuhû**, I-V, tah. Abdulcelîl Abdüh Şelebî, ‘Alemü’l-kütüb, Beyrût 1988.

ez-ZEMAHŞERÎ, Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer (ö. 538/1143), **Esâsü’l-belâğa**, I-II, tah. Muhammed Bâsil, Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrût 1998.

_____, **el-Keşşâf ‘an hakâ’iki gavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fi vücûhi’t-te’vîl**, tah. Abdurrezzak el-Mehdî, Dârü İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, Beyrût t.y.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Samed		YAZAR
Doğum Yeri ve Yılı	Gemlik		26/05/1987
Bildiği Yabancı Diller	Arapça		İngilizce
Düzeyi	İyi		Orta
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2002	2006	İpekçilik Anadolu İmam-Hatip Lisesi
Lisans	2007	2011	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2012		
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2010	2011	Diyanet İşleri Başkanlığı
2.	2011	2012	Diyanet İşleri Başkanlığı
3.	2012		Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	sametyazar@uludag.edu.tr		
	Tarih İmza Adı Soyadı		